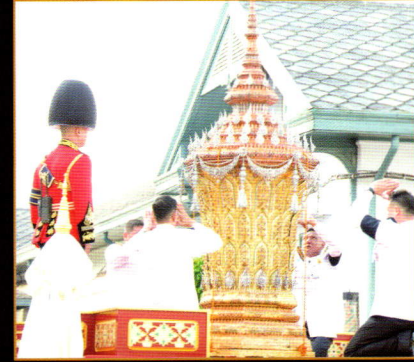
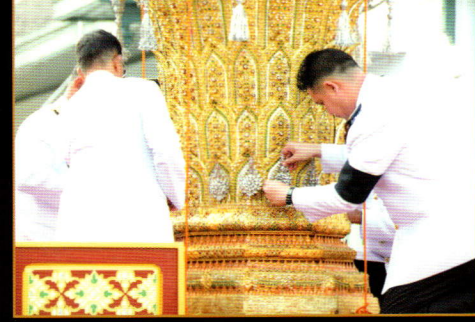

วารสารไทย
THAI JOURNAL

ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๑๐๘ ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๕๑

คณะกรรมการจัดทำวารสารไทย

ประธานอนุกรรมการ	หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี
รองประธานอนุกรรมการ	นายวิจิตร อวาทะกุล
รองประธานอนุกรรมการ	นายเย็นใจ เลหาวิช
อนุกรรมการ	คุณหญิงคณิดา เลขะกุล
อนุกรรมการ	นางสาวฉวีงาม มาเจริญ
อนุกรรมการ	นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง
อนุกรรมการ	นางสาวนัยนา แยมสาขา
อนุกรรมการ	นางลลิตา อิศรางกูร ณ อยุธยา
อนุกรรมการ	นายสมหมาย จันทรเรือง
อนุกรรมการ	ผู้ทรงคุณวุฒิเฉพาะคราวประชุม (ครั้งละไม่เกิน ๒ คน)

อนุกรรมการและเลขานุการ	นายเมธี เพื่อนทอง
อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ	นายมานิช คามณีย์
อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ	นางสาวสายใจ ยิ่งสกุล
อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ	นายจักรกฤษณ์ มณีปิยะสุต

คณะบรรณาธิการ

ที่ปรึกษา		
ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	(นายนิติ)	เปรมรศมี)
ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ	(นายจิรายุ)	นันท์ธรรธร)

บรรณาธิการ

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

นางลลิตา อิศรางกูร ณ อยุธยา	นายเมธี	เพื่อนทอง

กองบรรณาธิการ

นางสุภัชมา	ชองเจริญ	นางกนิษฐา	กิตติสถาพร
นางสุริพร	เกียรตินาวิณ	นางจันทิ	หาทรัพย์
นายประยุทธ์	ปัญญาศิริ	นายณพพร	บุญแก้ว
นางสุมาลี	เกตุแก้ว	นางสาวมัทวรรณ	นครไทย
นางสุณี	กระจำจตุชัย	นายวรวิ	อัมพรทิพย์
นายวรวิ	หอมเนียม	นายสมบัติ	สุธรรมรักษ์
ร้อยตำรวจตรีหญิง เมทินี ศรีรุ่งเรือง		นางรัชณี	ศรีสุข
นางสาวสายใจ	ยิ่งสกุล		

ศิลปกรรม

นายปรีชา	ฉัตรเนตร
นางสาวเยาวภา	ทิมประทุม

ฝ่ายภาพ

นายจักรกฤษณ์	มณีปิยะสุต
นายเกียรติกมล	จิ่งไส

ปกหน้า: พระเมรุสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ท้องสนามหลวง

วารสารไทย เป็นวารสารเพื่อเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ ด้วยการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ รณรงค์ ปลุกฝัง และให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักงานวารสารไทย

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
ทำเนียบรัฐบาล เขตดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐
โทร. ๐-๒๖๒๔-๔๔๖๕, ๐-๒๖๒๔-๔๔๘๑,
๐-๒๖๒๔-๔๔๘๓
โทรสาร ๐-๒๖๒๔-๕๓๒๒
www.identity.opm.go.th

ห้ามจำหน่าย

เผยแพร่เพื่อเป็นอภินิมิตนาการแก่ประชาชนทั่วไป
จากสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

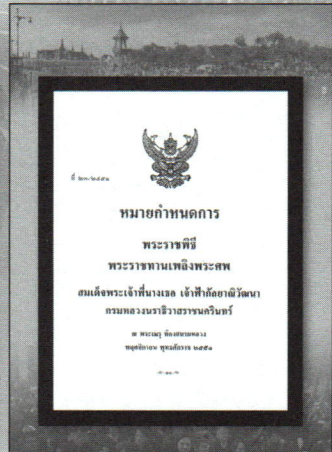
พิมพ์ที่

บริษัท ด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด
๓๐๓ ซอยลาดพร้าว ๘๗ ถนนลาดพร้าว
กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐
โทร. ๐-๒๕๖๖-๑๖๐๐-๖
โทรสาร. ๐-๒๕๓๙-๒๕๑๒
email: darnsuta@truemail.co.th
website: darnsuthapress.com

สารบัญ

ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๑๐๘ ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๕๑

๓ บทบรรณาธิการ

๔ อาลัยพระเสด็จคล้าย คีนสวรรค

๕ พระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

๔๕ หมายกำหนดการ
พระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์
ณ พระเมรุ ท้องสนามหลวง
พฤหัสบดี พุทธศักราช ๒๕๕๑

๖๒ เพลงแก้วกัลยา

๖๓ เพลงส่งนางฟ้ากลับสวรรค์

การจัดเตรียมงาน ๖๖

พระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์
ทรงสรรค์ นิลกำแหง

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ๗๕
ศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ๗๘
สถาปัตยกรรมไทยสมบูรณ์ลักษณะ
รองศาสตราจารย์สมใจ นิ่มเล็ก

มหรสพในงานพระเมรุในสมัยธนบุรี ๘๒
และรัตนโกสินทร์ตอนต้น
ศาสตราจารย์ ดร. นิยะดา เหล่าสุนทร

ประเพณีงานศพ ๙๑
ช่อทิพย์ จ่านงค์วงศ์

บทบรรณาธิการ

เมื่อ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ สิ้นพระชนม์ ณ วันที่ ๒ มกราคม ๒๕๕๑ วารสารไทย ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๑๐๕ มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๑ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณพระราชทาน ภาพชุดการประดิษฐานพระโกศ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท การบำเพ็ญพระราชกุศล และการบำเพ็ญกุศลถวายสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ มาพิมพ์เผยแพร่เพื่อผู้อ่านวารสารไทยทั้งในประเทศและต่างประเทศได้ร่วมกันน้อมจิตอุทิศกุศลถวายพระผู้เสด็จสู่สวรรคาลัย มาครั้งหนึ่งแล้ว

ครั้นล่วงถึงกาลอันควรจักได้พระราชทานเพลิงพระศพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพถวายพระเกียรติสูงสุดตามราชประเพณีทุกประการ ประกอบกับรัฐบาลได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดงานถวายสนองพระกรุณาธิคุณในนามของพสกนิกรชาวไทยทั้งปวง วารสารไทย ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๑๐๘ ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๑ เล่มนี้ จึงได้ขอพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณเชิญ หมายกำหนดการและภาพชุดงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ มาพิมพ์เผยแพร่ พร้อมด้วยบทความพิเศษทั้งฉบับ เพื่อผู้อ่านได้เก็บรักษาเป็นอนุสรณ์และน้อมรำลึกถึงพระกรุณาธิคุณของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ผู้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อชาติบ้านเมืองและพสกนิกรผู้ด้อยโอกาสของพระองค์ จนตลอดพระชนม์ชีพ

ทรงสรรค์ นิลกำแหง
บรรณาธิการ

อาลัยพระเสด็จคล้าย คั่นสวรรค์

เกิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

โคลง ๔

ร่มเย็นเป็นสุขด้วย

พระบารมี

บุญพระเชษฐภคินี

ณ เก้า

ท้อไทยไพฑูริ

สถิตภาพ

ประสิทธิ์ประจำคำเจ้า

ทุกเมื่อเสมอสมัย

อาลัยพระเสด็จคล้าย

คั่นสวรรค์

แสนโคกกำสรดคล้าย

สุดแล้ว

ดวงหทัยแห่งไทยนิรันดร์

คะนิงราช

รำลึกพระมิ่งขวัญแก้ว

ก่นข้าทรงอสงาย

อาวรณ์ถวายภักดีเนื่อง

บาทมุล

สรวงเสด็จอาตุร

ท้อดำ

ใจเมืองหม่นประมุข

มรดกเทศ

พิลาปพิไรรำไร

อกให้ถวิลหา

ขอ พระบารมีโปรดป้อง

ผองประชา

ขอ เสด็จเสด็จทิศา

ดั่งตั้ง

ขอ บุญราชกัลยา

ประทานสุข

ขอ ประเทศไทยทั้ง

แหล่งหล้าสมานฉันท์ ฯ

ครมมีครแล้วแต่จะโปรด

ข้าพระพุทธเจ้า คณะผู้จัดทำวารสารไทย

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์แห่งชาติ

สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

(นายบุญเตือน ศิริพรพงษ์ สำนักงานวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ประพันธ์)

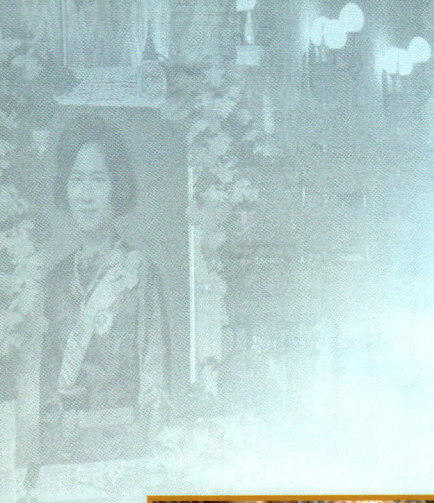

พระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

พระราชกุศลออกพระเมรุ
๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๑

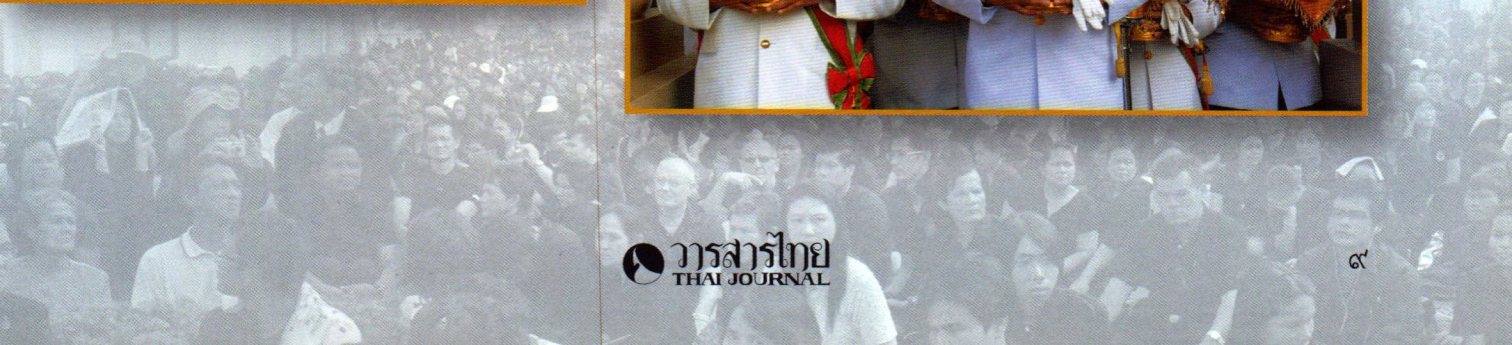

เชิญพระโกศออกพระเมรุ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๑

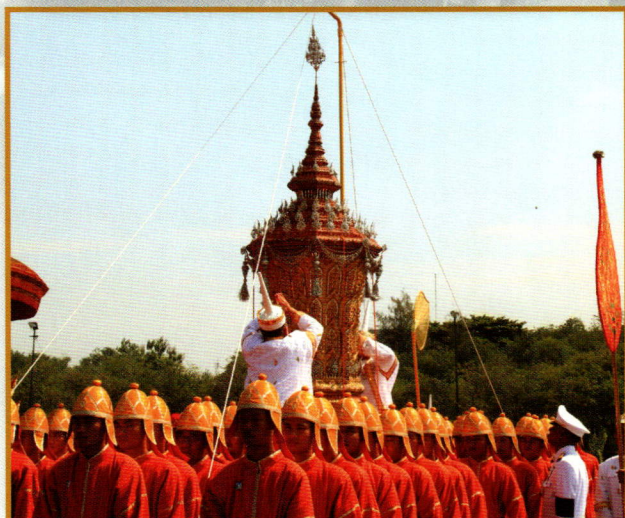

ขบวนพระอิสริยยศเชิญพระโกศ
จากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทไปยัง
พระมหาพิชัยราชรถ รื้อที่ ๑
๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๑

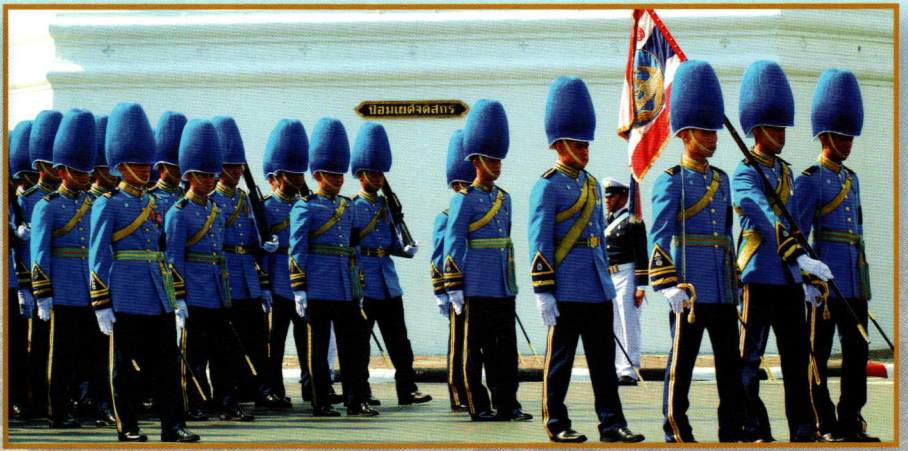
ขบวนพระอิสริยยศ
เชิญพระโกศจากหน้าวัดพระเชตุพน
ไปยังพระเมรุ ท้องสนามหลวง รื้อที่ ๒
๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๑

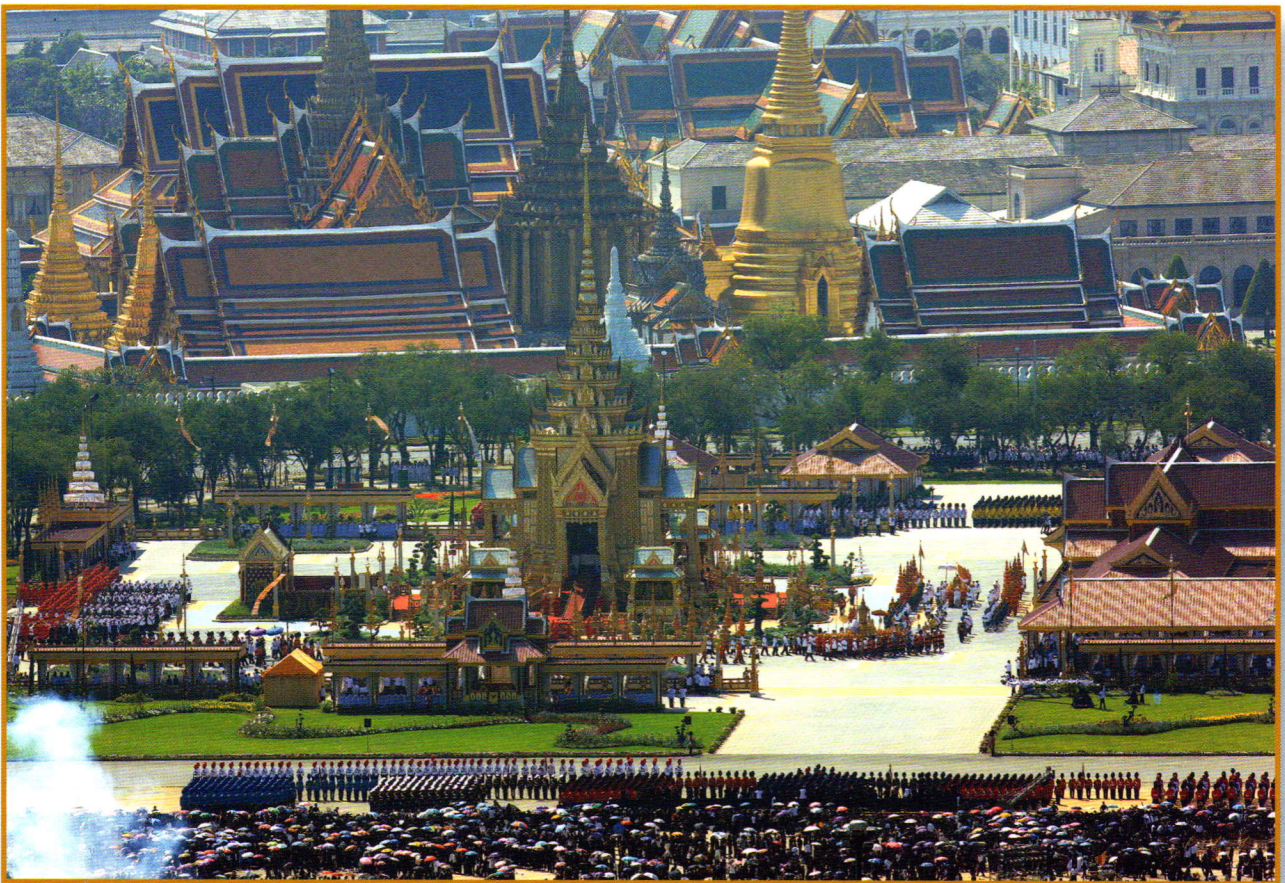
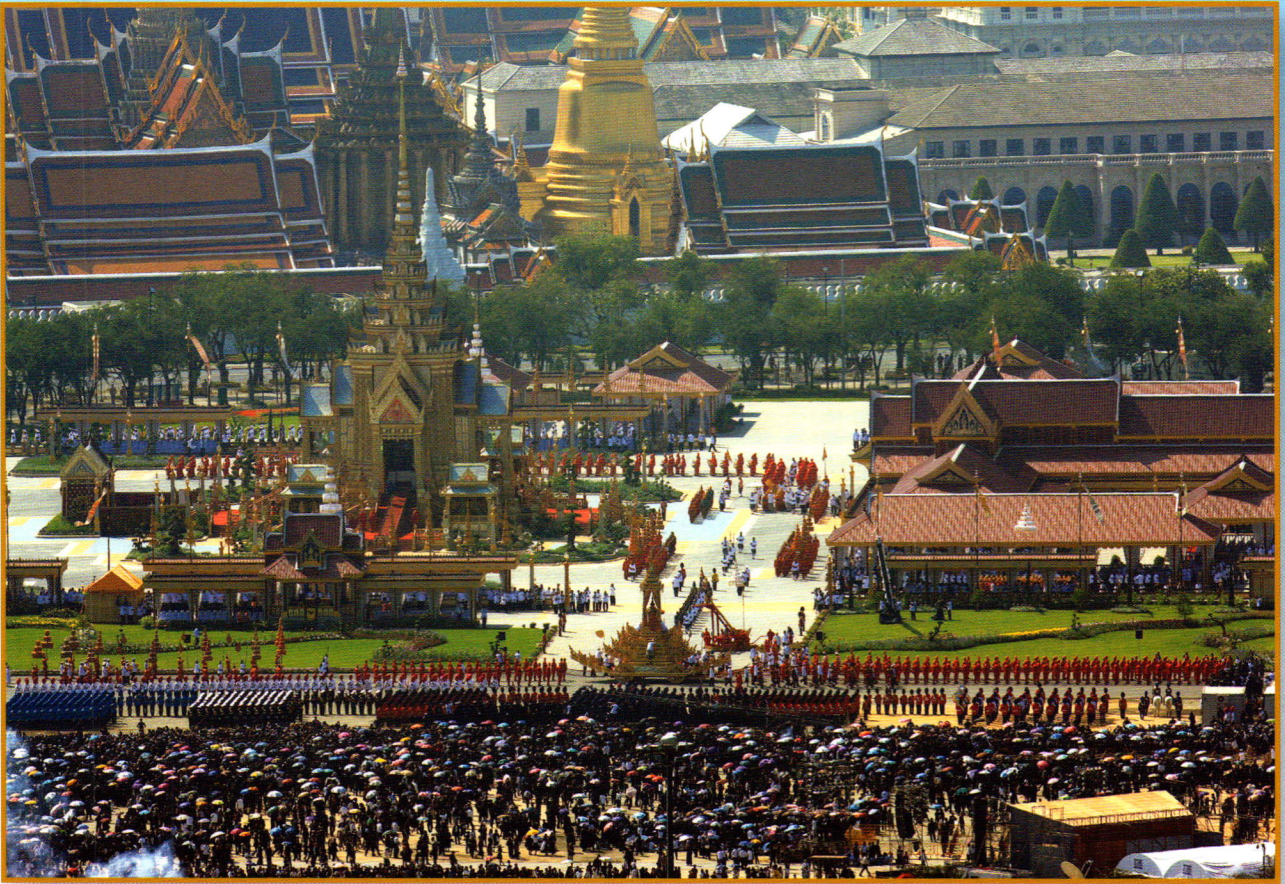

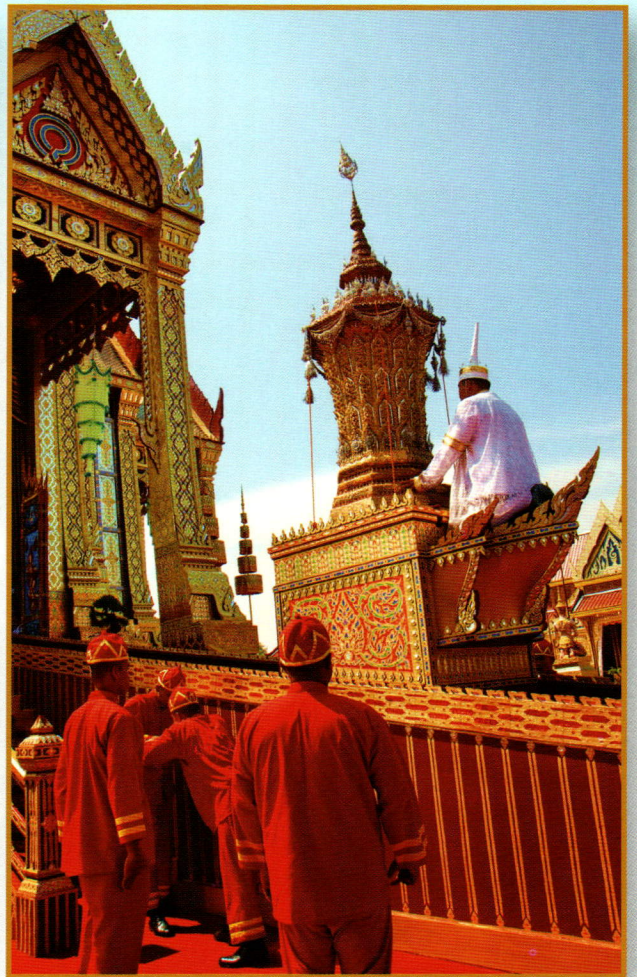
ขบวนพระอิสริยยศ
เชิญพระโกศเวียนพระเมรุ ร้วที่ ๓
๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๑

พระราชทานเพลิงพระศพ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๑

ประชาชนถวายเพลิงพระศพ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๑

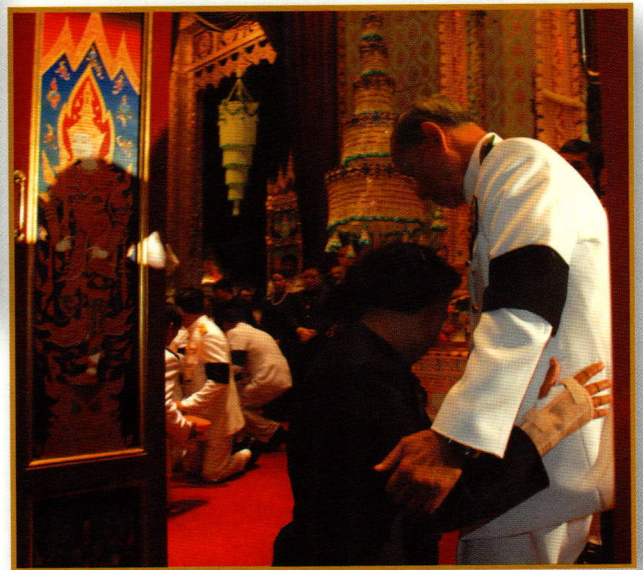
พระราชทานเพลิงพระศพ
เวลา ๒๒ นาฬิกา
๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๑

เก็บพระอัฐิ

๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๑

ขบวนพระอิสริยยศเชิญพระอัฐิ
และพระสรีรางคาร จากพระเมรุเข้าสู่
พระบรมมหาราชวัง รื้อที่ ๔
๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๑

พระราชกุศลพระอัฐิ
ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๑

ขบวนพระอิสริยยศเชิญพระโกศพระอัฐิ
ขึ้นประดิษฐาน
ณ พระวิมานพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท รื้อที่ ๕
๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๑

ขบวนพระอิสริยยศเชิญพระสรีรางคาร
จากวัดพระศรีรัตนศาสดารามไปยัง
วัดราชบพิธ รื้อที่ ๖
๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๑

บรรจุพระสรีรางคาร
ณ อนุสรณ์สถานรังษีวัฒนา
วัดราชบพิธ
๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๑

ที่ ๒๓/๒๕๕๑

หม่ายกำหนดการ
พระราชพิธี
พระราชทานเพลิงพระศพ
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

ณ พระเมรุ ท้องสนามหลวง
พุทธศักราช ๒๕๕๑

วัน	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
ศุกร์ที่ ๑๔ พฤศจิกายน	๑๗.๓๐ น.	พระราชกุศลออกพระเมรุ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะพระศพ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องมัสการบูชาพระพุทธรูปประจำพระชนมวาร ถวายพัดรองที่ระลึกงานออกพระเมรุแด่สมเด็จพระพุทธเจ้า ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระราชาคณะ พระราชอาคันตุกะถวายพระธรรมเทศนา และพระราชอาคันตุกะ ศรทพรต ๓๐ รูป พระสงฆ์จะสดับปกรณ์ ๘๘ รูปเท่าพระชันษา สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ราชกนิษฐาธิราชเจ้าหญิงมณฑาภาณุวงศ์ และพระอัครราชกุมารี บุษกนิษฐาธิราชเจ้าหญิงมณฑาภาณุวงศ์ และพระอัครราชกุมารี พระสงฆ์เท่าพระชันษา บรรพชิตจีนและญวน สดับปกรณ์ ทรงจุดธูปเทียนที่พระสังข สวดพระอภิธรรม เสด็จ ๑ กลับ	พระที่นั่งดุสิต มหาปราสาท	เดิมนช มงกุฎไทย ไว้ทุกข์
เสาร์ที่ ๑๕ พฤศจิกายน	๐๗.๐๐ น.	เชิญพระโกศออกพระเมรุ พระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ๑ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงจุดธูปเทียน เครื่องราชสักการะพระศพ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องมัสการ บูชาพระพุทธรูปประจำพระชนมวาร ทรงทอดผ้าไตร ก่อนเชิญ พระโกศ พระราชาคณะ ๓๐ รูป สดับปกรณ์ โปรดเกล้า ๑ ให้ปล่อยพระลอบทองใหญ่ประกอบพระโกศออก เชิญพระโกศสงสกพระแท่นสุวรรณมณเฑียร ไปประดิษฐานที่พระที่นั่งมณฑาภาณุวงศ์ที่ประดิษฐานพระศพ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เสด็จ ๑ ตามไปส่งที่พระที่นั่งดุสิต- มหาปราสาทพยุหะเรือเชิญพระโกศด้วยพระยานมาศสามลำคาน ออกจากพระบรมมหาราชวัง โดยขบวนพระอิสริยยศที่ไป พระมหากษัตริย์ราชรถ หน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม โปรดเกล้า ๑ ให้	พระที่นั่งดุสิต มหาปราสาท	เดิมนช จักรี ไว้ทุกข์

วัน	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
		สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ๑ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ๑ สยามบรมราชกุมารี เสด็จ ๑ แทนพระองค์ตามพระโกศไปยังพลับพลา หน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ทรงทอดผ้าไตร ๒๐ ไตร ที่ขียนกริบนั้นโดยพระมหาพิชัยราชรถ พระสงฆ์สดับปกรณ์ที่วัดละ ๕ รูป เชิญพระโกศออกยังปูชนียประดิษฐานในมณฑก พระมหาพิชัยราชรถ ยาดราชขบวนแห่เชิญพระโกศไปยังพระเมรุ ท้องสนามหลวง โปรดเกล้า ๑ ให้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ๑ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ๑ สยามบรมราชกุมารี เสด็จ ๑ แทนพระองค์ตามพระโกศ	หน้าวัด พระเชตุพน พระมหากษัตริย์ราชรถ	
		ขบวนออกทหาร ขบวนพระอิสริยยศ แห่เชิญพระโกศ เข้าสู่ท้องสนามหลวง เทียบพระมหาพิชัยราชรถ เชิญพระโกศ ทองใหญ่จากพระมหาพิชัยราชรถโดยกริบนั้นไดนาค ประดิษฐานพระโกศออกยังปูชนียประดิษฐานในมณฑก ตั้งขบวนพระอิสริยยศ เข้าสู่ราชวัติ เวียนพระเมรุ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ๑ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ๑ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทูลกระหม่อมหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี พระราชวงศ์ พร้อมด้วย ท่านผู้หญิงทัศนาวลัย ศรสงคราม พระจิตไสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และครอบครัว เสด็จ ๑ ตามพระโกศ เวียนพระเมรุครบ ๓ รอบแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ๑ สยามมกุฎราชกุมาร และพระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จ ๑ ประทับ ณ พระที่นั่งทรงธรรม เทียบพระยานมาศสามลำคานทรงพระโกศออกยังปู ชนียประดิษฐานในมณฑกพระเมรุ เชิญพระโกศโดยกริบนั้น	พลับพลา วัดพระเชตุพน ถนนสนามไชย ถนนราชดำเนินใน พระเมรุ ท้องสนามหลวง ถนนตัดกลาง สนามหลวง หน้าพลับพลา พระเมรุ	

วัน	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
		พระอนุชาประดิษฐา ณ พระจิตกาธาน ปิยะธรรมาและพระวิสูตรประกอบพระโกศกัณฑ์ ตั้งแต่งเสร็จเรียบร้อยแล้วเปิดพระฉากและพระวิสูตร สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ๑ สยามมกุฎราชกุมารเสด็จขึ้นสู่พระมรุ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยสักการะพระศพเสด็จจากพระมรุ เสด็จขึ้นผ่านพระที่นั่งทรงธรรมไปประทับรถอเนกประสงค์ที่หลังพระที่นั่งทรงธรรม เสด็จ ๑ กลับ		
เสาร์ที่ ๑๕ พฤศจิกายน	๑๖.๓๐ น.	พระราชทานเพลิงพระศพ เสด็จ ๑ มายังพระที่นั่งทรงธรรม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ๑ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยสักการะพระศพพระมรุพระราชโอรสและถวายพระธรรมเทศนาจบ พระราชโอรส ๕๐ รูป สวดสวดศพพรต ถวายไทยธรรมบูชาแก่แขกที่มาร่วมและทรงทอดผ้าไตรถวายพระเทศน์ พระสงฆ์ที่สวดสวดศพพรต	พระที่นั่งทรงธรรม หน้าอาสนสงฆ์ พระมรุ พระที่นั่งทรงธรรม	เคมีศ จักรี ไว้ทุกข์
		พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จขึ้นพระมรุ พระราชทานเพลิงพระศพ ชาวพนักงานเป่าโหม่งสังข์ แตรวง แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ และปี่พาทย์ ทหารกองเกียรติยศ ๓ เหล่าทัพ ถวายความเคารพ เป่าแตรบนและยิงปืนเล็กยาว เสด็จขึ้นพระมรุพร้อมกันกับทหารปืนใหญ่ ยิงปืนเฉลิมพระเกียรติ ๒๑ นัด เสด็จ ๑ ประทับบนพาน้ำพระที่นั่งทรงธรรม	พระมรุ	

วัน	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
		ลำดับขบวนถวายพระเพลิงพระศพ สมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระราชาคณะ และบรรพชิต พระบรมวงศานุวงศ์ ประธานองคมนตรี องคมนตรี นายกรัฐมนตรี นายกรัฐมนตรี อดีตนายกรัฐมนตรี ประธานสภาผู้แทนราษฎร ประธานวุฒิสภา ประธานศาลฎีกา ประธานศาลปกครองสูงสุด ประธานกรรมการการเลือกตั้ง ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ประธานกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ประธานกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน คณะทูตานุทูต รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา ข้าราชการทหาร-พลเรือน ผู้มีความดีเด่น ๑ เสด็จ ๑ กลับ		
	๒๒.๐๐ น.	เสด็จ ๑ มายังพระที่นั่งทรงธรรม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทอดผ้าไตรถวายพระสงฆ์ ๓๐ รูป พระสงฆ์สวดปกรณัม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จขึ้นพระมรุ พระราชทานเพลิงพระศพ เสด็จ ๑ ประทับบนพาน้ำพระที่นั่งทรงธรรม พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการองคมนตรีพระบาทราชันผู้ให้ขบวนถวายพระเพลิงพระศพ เจ้าพนักงานปฏิบัติกรถวายพระเพลิงพระศพเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จขึ้นพระมรุ ทรงทอดผ้าไตรที่พระจิตกาธาน พระสงฆ์ ๓๐ รูปสวดปกรณัม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จ ๑ กลับ	พระที่นั่งทรงธรรม พระมรุ	ปกติขาว ไว้ทุกข์

วัน	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
อาทิตย์ ที่ ๑๖ พฤหัสบดี ๐๕.๐๐ น.	เช้า	เก็บพระอัฐิ เจ้าพนักงานถวายคณาการพระพิธีธรรมที่สวดพระอภิธรรมประจำช่าง เจ้าพนักงานถวายมณฑปประวาลพระอัฐิ พระศรีวงศาจารย์ วาทยกุลไปไว้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ๑ พระบรมราชินีนาถ เสด็จ ๔ มายัง พระที่นั่งทรงธรรม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นพระมยุ (เจ้าพนักงานถวายมณฑปเป็นผ้าลาดที่ถวายคลุมพระอัฐิ) ทรงจุดธูปเทียนถวายราชสักการะพระอัฐิ ถวายสงฆ์พระอัฐิ ด้วยน้ำพระสุลบล้างแล้ว เจ้าพนักงานถวายมณฑป ถวายผ้าลาดคลุมพระอัฐิ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยสำหรับ พระอัฐิบูชาพระสงฆ์ ทรงทอดผ้าไตรสามหา พระสงฆ์ชั้นลำดับปรกษพระอัฐิ พระสงฆ์ลำดับปรกษ ๖ รูปแล้ว เจ้าพนักงานถวายมณฑปเปิดผ้าคลุมพระอัฐิ ทรงเก็บพระอัฐิ สงฆ์พระสุคนธ์ เชิญลงเฝ้าพระโกศทองแดงมาประทับที่เพชร โปรดเกล้า ๑ ให้ เจ้าพนักงานถวายมณฑปถวายคลุมพระอัฐิ ลงจากพระมยุไปตั้งพระที่นั่งทรงธรรม เสด็จ ๑ คาน ประทับที่ที่นั่งอาสน์สงฆ์ เจ้าพนักงานถวายมณฑปถวาย พระโกศพระอัฐิประดิษฐานในมณฑปเหนือพระแท่นแก้วหน้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ๑ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะพระอัฐิ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบโศกด้วยภัตตาหาร สามหาแต่พระสงฆ์ ๖ รูป พระสงฆ์สามหา มั่นเสด็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายเครื่องสังเวย งานพระราชทานเพลิงพระศพและพระสรีระ ๓๐ รูป ถวายอนุโมทนา ถวายอดิกร ถวายพระสงฆ์ ๓๐ รูป ขึ้นนั่งยังอาสน์สงฆ์ สวนมณฑป ทรงทอดผ้าไตรถวายพระสงฆ์ สดับปกรณ์พระอัฐิ ถวายอนุโมทนา ถวายอดิกร ถวายบังคมพระอัฐิ เชิญพระโกศพระอัฐิและพระสรีระขึ้นการเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง	ดึกนอกชุดแห่งชาติ (๓) หน้ามณฑป พระที่นั่ง ทรงธรรม พระจิตคาราม พระที่นั่ง ทรงธรรม สวนมณฑป สำหรับยาวาน พร้อมผู้ หน้าพระที่นั่ง ทรงธรรม	เสื้อยศ ลูกจอมเกล้า ไว้ทุกข์

วัน	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
		เจ้าพนักงานถวายมณฑปถวายคลุมพระอัฐิประดิษฐานในมณฑป พระที่นั่งราชมนตรธาน เชิญพระสรีระจากประดิษฐานใน พระอัฐิภาณุมาศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ๑ พระบรมราชินีนาถ เสด็จออกจากพระที่นั่งทรงธรรมโดยรถยนต์พระที่นั่ง ไปทรงอับที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท โปรดเกล้า ๑ ให้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ๑ สมมณฑุราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ๑ สมมณฑุราชกุมารี เสด็จ ๑ แทนพระองค์ตามพระโกศพระอัฐิเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง ยกราชบาบนพระอัฐิด้วยเชือกพระโกศพระอัฐิ-พระศรีวงศาจารย์ พระศรีวงศาจารย์ยกเข้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทางประตูเขตหลังวัด เชิญพระคอบพระศรีวงศาจารย์ไว้ที่พระศรีรัตนเจดีย์ ขบวนพระอัฐิด้วยเชือกพระโกศพระอัฐิเข้าสู่ประดิษฐานในหอ เทียบพระที่นั่งราชมนตรธานที่เทียบพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จ ๑ ทรงอับที่พระที่นั่ง ดุสิตมหาปราสาท เจ้าพนักงานถวายมณฑปถวายคลุมพระอัฐิจาก พระที่นั่งราชมนตรธานเข้าสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ประดิษฐานที่มณฑปแก้วหน้ามณฑป สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ๑ สมมณฑุราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ๑ สมมณฑุราชกุมารี เสด็จขึ้นเกล้า ๑ ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เจ้าพนักงานถวายมณฑปถวายคลุมพระอัฐิด้วยเชือกแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ๑ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะพระอัฐิ เสด็จ ๑ กลับ	พระที่นั่ง ทรงธรรม ถนนตัดกลาง สนามหลวง ด้านเหนือ ถนนราชดำเนินใน ถนนหน้าพระลาน เข้าประตู วัดศรีอยุธยา พระที่นั่งดุสิต มหาปราสาท	

วัน	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
อังคารที่ ๑๘ พฤศจิกายน	๑๐.๓๐ น.	เสด็จ ๑ มายังพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท เสด็จพระอัฐิขึ้นประดิษฐาน ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะพระอัฐิสมเด็จพระเจ้าที่นั่งเชลยองค์น้อยหน้าวัดนาคหลวง กรมหลวงนครราชสีมา ครั้นเสร็จ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการ บูชาพระพุทธรูปประจำพระชนมวาร พระสงฆ์ ๓๐ รูป ที่สวดพระพุทธมนต์แล้วก่อน ถวายพรพระ ทรงประเคนภัตตาหาร พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ถวายจุดธูปเทียนขอพร ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา ทรงจุดธูปเทียน เครื่องทรงธรรม ทรงสวดพระราชคาถาถวายพระธรรมเทศนา ถวายอนุโมทนา (บนธรรมสาร) พระ ๔ รูป รัยอนุโมทนา ทรงประเคนจุดธูปเทียนธูปมูขมาต์แก่พระ และทรงทอดผ้าไตร ถวายพระเทศน์และพระสงฆ์ที่สวด รัยอนุโมทนา ๔ รูป สดับปกรณ์ ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา พระสงฆ์ ๔๔ รูป ทานพระรัตนเมตติ์พระเจ้านั่งขอ เจ้าพี่เจ้าน้องนาง กรมหลวงนครราชสีมา ครั้นเสร็จเสด็จไปทรงเป็นเที่ยว ๆ จนครบ ๔๔ รูป ทรงทอดผ้าไตร พระสงฆ์สดับปกรณ์เป็นเที่ยว ๆ จนครบ ๔๔ รูป (เที่ยวแรก สดับปกรณ์แล้ว ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา เทียวต่อไปยังพิจารณาแล้ว แล้วกลับมณฑล ๔๔ รูป) เสด็จ ๑ กลับ	ในพระบรมมหาราชวัง บุษบกสุวรรณเบญจดล พระแท่นมณีบุษบกสวดคำ	เดิมนเสื้อ ฉลองเกล้าไว้ทุกข์
		เสร็จการพระราชกุศลเชิญพระโกศพระอัฐิประดิษฐานพระวิมาณพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เจ้าพนักงานเก็บพระที่นั่งพระมณฑลที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ตั้งบนพระอะฉัตรยศ เชิญพระโกศพระอัฐิ	พระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท	เดิมนเสื้อ ฉลองเกล้าไว้ทุกข์

วัน	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
พุธที่ ๑๕ พฤษภาคม	๑๖.๓๐ น.	โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงปฏิบัติพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์ฯ เสด็จฯ ดมเชิฐพระโศกพระอัฐิขึ้นประดิษฐานที่พระวิมานบนพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เสด็จฯ กลับ บรรจุพระสรีรางคาร ขบวนกองทหารม้าและคน ดั้งพร้อมเชิญพระสรีรางคารจากวัดพระศรีรัตนศาสดารามโดยรถยนต์พระที่นั่งออกจากพระบรมมหาราชวังทางประตูวิเศษไชยศรี ไปยังวัดราชบพิธโดยขบวนทหารม้า นำไปโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ โดยรถยนต์พระที่นั่งลงกองทหารม้าด้าน เชิญพระสรีรางคารจากรถยนต์พระที่นั่งเข้าประดิษฐาน ณ เมรุราชบพิธใต้พระอุโบสถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการพระพุทธเจ้าอันทิศ ประธานพระอุโบสถ ทรงจุดเครื่องธูปเทียนถวายราชสักการะ พระบรมราชสรีรางคารพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ และพระราชสรีรางคารสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ พระสรีรางคารสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงทอดผ้าไตร ถวายพระสงฆ์ ๓๐ รูป สดับปกรณ์ เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระหมอบพระสรีรางคารสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ไปยังอนุสรณ์สถานรัชวังวัฒนา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ตาม	พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท	
			สนามหญ้าหน้าศาลาสหทัยสมาคมในพระบรมมหาราชวัง	เต็มยศ จูงอมเกล้า ไว้มุก

วัน	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
	๑๗.๐๐ น.	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ มายังอนุสรณ์สถานรัชวังวัฒนา สุสานหลวง วัดราชบพิธ ทรงบรรจุพระสรีรางคาร ๓ อนุสรณ์สถานรัชวังวัฒนา ทรงวางพวงมาลา ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยสักการะ เสด็จฯ กลับ	อนุสรณ์สถานรัชวังวัฒนา สุสานหลวง วัดราชบพิธ	

นายกรัฐมนตรี ในตำแหน่งบังคับบัญชาสำนักพระราชวัง รับพระบรม-
ราชโองการเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ พระชันษา ๘๔ ปี ๗ เดือน ๒๗ วัน ประชวร
สิ้นพระชนม์ที่โรงพยาบาลศิริราช เมื่อวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๕๑
เวลา ๒ นาฬิกา ๕๔ นาที ได้ถวายพระเพลิงพระโกศตามพระอิสริยยศ
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์
ขึ้นประดิษฐานเหนือพระแท่นสุวรรณเบญจดลจำลองที่ประดิษฐานตามที่ได้
สถาปนาแล้วแล้วด้วยพระอภิกรรมพูนสาย พุ่มดอกไม้ทองเงิน และ
เครื่องพระอิสริยยศ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง และได้ทรงบำเพ็ญ
พระราชกุศลสวดมนต์ พระราชกุศลปืญญาสมาจาร และพระราชกุศลสวดมนต์
ตามลำดับและทุกสัปดาห์ที่บรรจบวันสิ้นพระชนม์ มีพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม
พนักงานประโคม สังข์ แตรพอง แตรฝรั่ง ปี กลองชนะ ประจักษ์ตามราชประเพณี
แต่กาลก่อน และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาติ
ให้พระบรมวงศานุวงศ์ คณะรัฐมนตรี กระทรวง ทบวง กรม ข้าราชการพลเรือน
ทุกคณะหมู่เหล่าบำเพ็ญกุศลน้อมเกล้าอุทิศถวาย ตลอดจนพลสภานิกนิกรจีนเผ่า
ถาว์ยังคนรักพระศพ

การที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาส-
ราชนครินทร์ สิ้นพระชนม์นี้ คณะรัฐมนตรีได้ประชุมลงมติจัดงานพระศพถวายสนอง
พระกรุณาธิคุณให้เป็นไปตามราชประเพณีทุกประการ ทั้งได้ประชุมปรึกษาดัง
คณะกรรมการอำนวยความสะดวกงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์
มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานกรรมการอำนวยความสะดวก รัฐมนตรี ผู้ทรงคุณวุฒิ
และเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ เป็นคณะกรรมการและคณะอนุกรรมการ

บัดนี้นายกรัฐมนตรีในตำแหน่งบังคับบัญชาสำนักพระราชวังได้กราบบังคม
ทูลทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า คณะกรรมการอำนวยความสะดวกงานพระราชพิธี
พระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวง-
นราธิวาสราชนครินทร์ พร้อมด้วยคณะอนุกรรมการต่าง ๆ ได้ดำเนินการจัดปลูกสร้าง
พระเมรุ ณ ท้องสนามหลวง และเตรียมการพระราชพิธีทั้งปวงพร้อมที่จะพระราชทานเพลิง-
พระศพตามราชประเพณีได้แล้ว

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กำหนดการพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศล
ออกพระเมรุ พระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ดังรายการต่อไปนี้

งานพระราชกุศลออกพระเมรุ

เจ้าพนักงานพระราชพิธีตกแต่งที่ประดิษฐานพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
ในพระบรมมหาราชวังสำหรับการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุไว้พร้อม
วันศุกร์ที่ ๑๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์
พระที่นั่งจากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต เข้าสู่พระบรมมหาราชวัง
ผ่านหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ทหารกองเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวง
บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี

เวลา ๑๗ นาฬิกา ๓๐ นาที เสด็จขึ้นสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะและเครื่องทองน้อยสักการะพระศพ
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์
ชาวพนักงานประโคม สังข์ แตรพอง แตรฝรั่ง ปี และกลองชนะ ทหารกองเกียรติยศ
พระศพถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงมหาชัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปประจำพระชนมวารของ
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ที่หน้า
พระแท่นราชบัลลังก์นพปฎลมหาเศวตฉัตรแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ถวายภัตตาหารที่ระลึกงานออกพระเมรุพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ แด่สมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติ
หน้าที่สมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะที่จะถวายพระธรรม
เทศนา และพระราชาคณะสวดสวดศพพรต ๓๐ รูป พระสงฆ์ที่จะสวดบิณฑก ๘๔ รูป

เท่าพระชันษา บรรพชิตจีนและญวน ๒๐ รูปแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงจัดรูปเทียนเครื่องทรงธรรม ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยสำหรับพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงธรรม พระราชทานธูปเทียนและถวายพระธรรมเทศนาถีกัณฑ์ ๑ แล้ว พระสงฆ์ ๓๐ รูป สวดศราทธพรต จบ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไทยธรรมบุษยภัณฑ์เทศน์และทรงทอดผ้าไตร ถวายพระราชาคณะที่ถวายพระธรรมเทศนา และพระสงฆ์ที่สวดศราทธพรต ๓๐ รูป สดับปกรณ์ พระสงฆ์ทั้งนั้นถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา แล้วเจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์ ๘๕ รูปทำพระชันษา ขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์ สวดมติกา จบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทอดผ้าไตร ยามที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระสงฆ์ ๘๕ รูป สดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา แล้วบรรพชิตจีนและญวน ๒๐ รูป ขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์ สวดมติกา จบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทอดผ้าไตรและย่นที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงพระศพ บรรพชิตจีนและญวน สดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายพระพรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องบูชากระบะมุกที่แท่นมณฑลสวดพระอภิธรรม พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมจนถึง เวลา ๒๔ นาฬิกา รุ่งขึ้นรับพระราชทานธูปเทียนและชาวพนักงานประโคม สังข์ แตรงอน แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ประจักษ์ตามราชประเพณี

เสด็จพระราชดำเนินกลับ ทหารกองเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี

เชิญพระโกศออกพระเมรุ พระราชทานเพลิงพระศพ

วันเสาร์ที่ ๑๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๑ เจ้าพนักงานเตรียมการพระราชพิธีรับเชิญพระโกศที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เทียบพระยานมาศ-สามลำกลาที่เชิญพระโกศออกพระเมรุ โดยขบวนพระอิสริยยศ ตกแต่งพระที่นั่งทรงธรรม พระจิตกาธาน พระเมรุ ณ ท้องสนามหลวง ไว้พร้อม

ตั้งขบวนกองทหารเกียรติยศนำ ขบวนกองทหารเกียรติยศตาม และขบวนพระอิสริยยศ สำหรับแห่เชิญพระโกศโดยพระมหากษัตริย์ราชรถไปบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานเพลิงพระศพตามพระราชประเพณี

อนึ่ง ตามแนวราชวิถีที่ขบวนกองทหารเกียรติยศและขบวนพระอิสริยยศแห่เชิญพระโกศ โดยพระมหากษัตริย์ราชรถ มีราชรถสมเด็จพระพุฒาจารย์ ๙ ประฐาน คณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช นั่งอ่านพระอภิธรรมนำ จัดทหารมหาดเล็ก และนักเรียนเตรียมทหารรายทางถวายเป็นพระเกียรติ ดำรงจนครบบาล สรวด์รทหารขึ้นรักษาการณืไว้พร้อม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ๙ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ เสด็จพระราชดำเนิน โดยรถยนต์พระที่นั่งเข้าสู่พระบรมมหาราชวังผ่านหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ทหารกองเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี

เวลา ๗ นาฬิกา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ๙ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จขึ้นสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะและเครื่องทองน้อยสักการะที่หน้าพระแท่นสุวรรณเบญจดลประดิษฐานพระโกศแล้ว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปประจำพระชนมวารของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ที่หน้าพระแท่นราชบัลลังก์ นพปฎลมหาเศวตฉัตร ทรงทอดผ้าไตร พระสงฆ์ ๓๐ รูป สดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ออกจากพระที่นั่ง

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานเปลี่ยนเครื่องทรงใหญ่ประกอบพระโกศ ถวายตามดูลมแล้ว ดำรงหลวงเชิญลงจากพระแท่นสุวรรณเบญจดล นายทหารมหาดเล็กกราบทูลองค์เชิญพระโกศออกพระทวารทางมุขตะวันตกจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ไปประดิษฐานที่พระยานมาศสามลำคานหน้าประตูกำแพงแก้วด้านตะวันตก

ขณะที่เชิญพระโกศจากพระแท่นสุวรรณเบญจดลนั้น ทหารปืนใหญ่ยิงปืนถวายพระเกียรติทีละ ๑ นัด ตลอดเวลาที่เชิญพระโกศไปเทียบยังพระมหาพิชัยราชรถหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามถึงหยุดยิงและเมื่อนายทหารมหาดเล็กกราบทูลองค์เชิญพระโกศลงจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทหารกองเกียรติยศพระศพ ถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงมหาชัย

เสด็จลงจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททางบันไดพระทวารมุขเหนือไปประทับที่ชานชาลาหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในการเชิญพระโกศขึ้นประดิษฐานที่พระยานมาศสามลำคานเจ้าพนักงานภูษามาลาขึ้นถวายบังคมประคองหน้าหลัง ข้าราชการพลเรือนชั้นผู้ใหญ่ ทหารนายพลของครุฑเป็นผู้เชิญ

ขณะเปลี่ยนพระลงของใหญ่ประกอบพระโกศ ณ ที่ประดิษฐานพระแท่นสุวรรณเบญจดลภายใต้สัปตปฎลเศวตฉัตรนั้น ขาวพนักงานในริ้วขบวนจะได้ประโคม สังข์ แตรวงอง แตรฝรั่ง ปี กลองชนะ ตลอดเวลา และหยุดประโคมเมื่อเทียบพระยานมาศสามลำคานที่เกรินพระมหาพิชัยราชรถ

พร้อมแล้ว เชิญพระโกศทองใหญ่โดยพระยานมาศสามลำคานออกจากพระบรมมหาราชวัง มีนายทหารราชองครักษ์เชิญธงราชวงศ์ใหญ่ฝ่ายในนำ ขณะนั้นทหารกองเกียรติยศพระศพถวายความเคารพแตรวงบรรเลงเพลงมหาชัย พระยานมาศสามลำคานเชิญพระโกศออกทางประตูศรีสุนทร ประดูเทวภิรมย์ เข้าประจำริ้วขบวนพระอิสริยยศ เจ้าหน้าที่ยกสัปตปฎลเศวตฉัตรขึ้นดาลถวายกางกั้นพระโกศ คู่เคียงข้าราชการพลเรือนชั้นผู้ใหญ่ ทหารนายพลราชองครักษ์ อินทร์ พรหม พระกลด บังพระสุริย์ พระประยูรญาติ เชิญเครื่องพระอิสริยยศ เครื่องราชอิสริยาภรณ์เข้าประจำที่ในริ้วขบวนลำดับ ยศราชขบวนพระอิสริยยศ ๔ สาย มีเจ้าพนักงานนำริ้ว ธง ๓ สาย คู่หน้านายทหารบก นายทหารเรือ นายทหารอากาศ ดำรงหลวงถือหอก มหาดเล็กหลวง

คู่แห่ สมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช นั่งเสด็จสืบับอาภรณ์กรรมนำข้าราชการพลเรือนชั้นผู้ใหญ่กระทรวงวัฒนธรรม เป็นคู่เคียง อินทร์ พรหม นาถวัน ขบวนพระอิสริยยศประกอบด้วย พระอภัยมณีมุขสาย พระแสงหว่างเครื่อง แตรวงอง แตรฝรั่ง สังข์ ปี กลองชนะ ประโคมแห่เชิญพระโกศทองใหญ่ตามราชประเพณีไปตามถนนมหาธาตุ ถนนท้ายวัง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระรัตนราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินตามพระโกศไปยังพลับพลาที่หน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ ในการบำเพ็ญพระราชกุศลสวดปกรณัมที่ท้ายเกรินพระมหาพิชัยราชรถ แล้วเสด็จพระราชดำเนินตามขบวนพระอิสริยยศ พระบรมวงศานุวงศ์ ท่านผู้หญิงทัศนาวลัย ศรสงคราม พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และครอบครัว ข้าราชการ มหาดเล็ก และข้าราชการในพระองค์สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ตามขบวนพระอิสริยยศ

พลับพลาที่หน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระมหาพิชัยราชรถ

ขบวนพระอิสริยยศเชิญพระโกศถึงพลับพลาที่หน้าวัดพระเชตุพน-วิมลมังคลาราม ขบวนหน้าตั้งแต่นำริ้วธง ๓ สาย คู่หน้านายทหารบก นายทหารเรือ นายทหารอากาศ ดำรงหลวงถือหอก มหาดเล็กหลวงคู่แห่ เครื่องสูง ฉัตรพระนำ เสด็จกลับบับพระนำ และเครื่องสูงหักทองขวาง พระแสงหว่างเครื่อง ซึ่งเป็นขบวนหน้า พระยานมาศสามลำคานเดินกลังพระมหาพิชัยราชรถ ไปหยุดตั้งแถวตามลำดับต่อท้ายขบวนกองทหารแล้ว หันกลับสู่ที่ตั้งพระมหาพิชัยราชรถ สมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ลงจากเสด็จกลับบับ เปลี่ยนไปขึ้นนั่งในบุษบกราชรถพระนำ คู่เคียง อินทร์ พรหม เข้าประจำที่ราชรถพระนำ

เมื่อประสูติหลังจบงานพระอิสริยยศฯ พระมหาพิชัยราชรถเดินผ่านพลับพลาหลาย
ที่ประทับหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามไปแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ
สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี
เสด็จเข้าขบวนตามโดยมีตำรวจหลวง ๑ คู่ นายทหารมหาดเล็กกราชวัลลภ
รักษาทรงองค์เชิญธงยาวราชไม้ม้าเสด็จ นายทหารราชองครักษ์ข้าราชการมหาดเล็ก
ประจำพระองค์เชิญเครื่องราชอิสริยยศ และท้าวมหาดเล็กรักษาพระองค์เสด็จ
แล้วต่อด้วย พระบรมวงศานุวงศ์ ท่านผู้หญิงทัศนาวลัย ศรสงคราม พระธิดา-
ในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์
และครอบครัว ข้าหลวง มหาดเล็ก และข้าราชการบริพารในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่พลเรือนทอพระเนตรการเจริญพระโกศกลางพระมหาพิชัยราชรถคู่พระยานมาศสามลำคานเพื่อเตรียมวันพระเมรุ ขบวนตามเสด็จของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี พักอยู่ที่ท้ายพลเรือนทอพระเนตร

พระบรมวงศานุวงศ์ ท่านผู้หญิงที่ศานุวลย์ ศรีสงคราม พระธิดา-ในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และครอบครัว ข้าหลวง มหาเดเล็ก และข้าราชการบริพารในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ยืนเฝ้าฯ ที่ท้ายพลับพลาฯ ขบวนทหารเกียรติยศกองหลังด้วยเจ้าถนนตัดกลางสนามหลวง แล้วเสด็จย้ายไปตั้งแถวตรงประตูราชวัติพระมรุฑันตะวันออกและด้านใต้ตามลำดับกองพัน เทียบพระมหาพิชัยราชรถที่เกรินบันไดนาค ตรงประตูราชวัติและเทียบพระยานมาศสามลำคานเรียบร้อยแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาถวายบังคมพร้อมกับผู้ดูชักพระมหาพิชัยราชรถ เสร็จแล้วเจ้าพนักงานภูษามาลาเลื่อนพระโกศทองใหญ่ เคลื่อนลงทางเกรินบันไดนาคไปสู่ฐานที่พระยานมาศสามลำคานภายใต้ต้นปาล์มเศวตฉัตร ดังขบวนพระอิสริยยศอย่างน้อย มีผู้เคียง ข้าราชการพลเรือนชั้นผู้ใหญ่ ทหารนายพลราชองครักษ์ อินทร์ พรหม และสมเด็จพระพุทธาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชนั่งเสด็จกลับวัดอานพระอภิธรรมนำข้าราชการพลเรือนชั้นผู้ใหญ่กระทรวงวัฒนธรรมเป็นคู่เคียงพระนาง และอินทร์ พรหม พนักงานนำริ้ว ประดุหน้า รง ๓ ชาย เครื่องสูงหักทองขวาง พระแสงหวงเครื่องหน้าหลัง และพระประยูรญาติเชิญเครื่องพระอิสริยยศ นาถวัน ประดุหลัง พระโกศทองใหญ่ โดยพระยานมาศสามลำคานเวียนพระมรุ เมื่อเคลื่อนพระยานมาศสามลำคานเข้าสู่พระมรุ ทหารกองเกียรติยศพระศกถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงมหาชัย

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตน-ราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเวียนพระมรุ โดยมีตำรวจหลวง ๑ คู่ ทหารมหาดเล็กเชิญธงยาวราชใหญ่ นายทหารราชองครักษ์ ข้าราชการมหาดเล็กในพระองค์เชิญเครื่องพระราชอิสริยยศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทหารมหาดเล็กแหงเสด็จ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี พูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี พระราชวงศ์ ท่านผู้หญิงทัศนาวลัย ศรีสงคราม พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และครอบครัว ข้าหลวง มหาเดเล็ก และข้าราชการเวียนพระมรุโดยอุตราวัฏฏ ๓ รอบแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร

เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ขึ้นประทับ ณ มุขพระที่นั่งทรงธรรม เทียบพระยานมาศสามลำคานที่สะพานเกรินบันไดนาคพระมรุ

อนึ่ง ในขณะเสด็จพระราชดำเนินตามพระโกศเวียนพระมรุ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาติให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการทหาร - พลเรือน คณะทูตานุทูต ที่เฝ้าฯ อยู่บนพระที่นั่งทรงธรรมไม่ต้องลงมาเฝ้าฯ ที่พื้นชั้นล่างหน้าพระที่นั่งทรงธรรม

เมื่อเทียบพระยานมาศสามลำคานที่สะพานเกรินบันไดนาคพระมรุ เรียบร้อยแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาเลื่อนพระโกศทองใหญ่เชิญขึ้นเกรินบันไดนาคแล้วถอยพระยานมาศสามลำคานออกไปยังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เจ้าหน้าที่ยกสัปตปูลเศวตฉัตรกันดาล ถวายกางกั้นพระโกศแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาขึ้นถวายบังคมพระโกศ เจ้าพนักงานที่เลื่อนเกรินเชิญพระโกศขึ้นสู่ที่ตั้งพระจิตกาธานในพระมรุ ครั้นถึงที่แล้วปิดพระวิสูตร พระฉาก เพื่อปลื้องพระลองทองใหญ่ที่ประกอบพระโกศออก ประกอบพระโกศจันทน์ ดังแต่ แวดล้อมด้วยฉัตรดอกไม้สด ๔ มุมพระจิตกาธาน ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ เข้ามายืนถวายถวายพระเกียรติยศ ๔ มุมพระจิตกาธาน และวางยามตามมุขบันไดพระมรุ พร้อมแล้วเปิดพระฉาก พระวิสูตร หยุดประโคม สังข์ แตรวง แตรฝรั่ง ปี และกลองชนะ ทหารปืนใหญ่หยุดยิงปืนถวายพระเกียรติยศ

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตน-ราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จขึ้นสู่พระมรุ ตำรวจหลวง ๑ คู่ ทหารมหาดเล็กเชิญธงยาวราชใหญ่ นายทหารราชองครักษ์นำเสด็จ ราชองครักษ์ตามเสด็จทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยสักการะพระศพแล้ว เสด็จลงจากพระมรุไปยังพระที่นั่งทรงธรรม แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปประทับรถยนต์พระที่นั่งหลังพระที่นั่งทรงธรรม เสด็จพระราชดำเนินกลับ ทหารกองเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี

ต่อจากนี้ พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมประจำวันทั้งกลางวัน กลางคืน จนกว่าจะเชิญพระอัฐิขึ้นประดิษฐานที่บุษบกในพระที่นั่งทรงธรรม ขาวพนักงานประโคม สังข์ แตรวง แตรฝรั่ง ปี กลองชนะ ประจักษ์ตามราชประเพณี

ขบวนกองทหารเกียรติยศหน้าและตามขบวนพระอิสริยยศแห่งเชิญพระโกศ
เล็กขบวนกลับ

พระราชทานเพลิงพระศพ

วันนั้นเวลาบ่าย เจ้าพนักงานเตรียมการพระราชทานเพลิงพระศพที่พระเมรุ
พระที่นั่งทรงธรรมไว้พร้อม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวัง
ดุสิต ไปยังพระเมรุ ท้องสนามหลวง

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที รอยนต์พระที่นั่งเทียบที่หลังพระที่นั่งทรงธรรม
ทหารกองเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี
เสด็จขึ้นสู่พระที่นั่งทรงธรรม โดยมี ๘ คำวาทหลวง นายทหารราชองครักษ์เชิญ
ธงชัยพระครุฑพ่าห์ ธงชัยราชกระบี่คู่หน้าเสด็จ นายทหารราชองครักษ์ตามเสด็จ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
ประทับพระราชอาสน์ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยสำหรับพระศพทรงธรรมที่พระเมรุ ทรงศีล พระราชาคณะ
ถวายศีล และถวายพระธรรมเทศนาถ้อยคำ ๑ แล้ว พระสงฆ์ ๕๐ รูป สวดศราทธพรต
จบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชาก่อนที่เทศน์
และทรงทอดผ้าไตร ถวายพระราชาคณะที่ถวายพระธรรมเทศนา และพระสงฆ์ ๕๐ รูป
ที่สวดศราทธพรต สดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก กลับ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
เสด็จพระราชดำเนินจากพระที่นั่งทรงธรรมไปขึ้นพระเมรุ โดยมี ๘ คำวาทหลวง
และนายทหารราชองครักษ์เชิญธงชัยพระครุฑพ่าห์ ธงชัยราชกระบี่คู่หน้าเสด็จ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงวาง

เครื่องราชสักการะพระศพ ทหารกองเกียรติยศพระศพ เป้าแตรเดี่ยวสัญญาณนอน
จบแล้ว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
ทรงจุดธูปเทียนดอกไม้จันทน์พระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ชาวพนักงานประโคม สังข์
แตรมโหรี แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ และปี่พาทย์ กองเกียรติยศ ทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ
ถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงมหาชัย และยิงปืนเล็กยาวถวายพระเกียรติ
พร้อมกันกับทหารปืนใหญ่ยิงปืนถวายพระเกียรติ ๒๑ นัด

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
เสด็จพระราชดำเนินจากพระเมรุไปประทับ ณ มุขหน้าพระที่นั่งทรงธรรม กองทหาร
เกียรติยศพระศพ ๓ เหล่าทัพ ที่ในราชวัติพระเมรุ เลิกแถวกลับ

สมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระราชาคณะ บรรพชิต พระบรมวงศานุวงศ์
ประธานองคมนตรี องคมนตรี นายกรัฐมนตรี อดีตนายกรัฐมนตรี ประธานสภา
ผู้แทนราษฎร ประธานวุฒิสภา ประธานศาลฎีกา ประธานศาลรัฐธรรมนูญ ประธาน
ศาลปกครองสูงสุด ประธานกรรมการการเลือกตั้ง ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา
ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ประธานกรรมการป้องกันและปราบปราม
การทุจริตแห่งชาติ ประธานกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน ทูตานุทูต ผู้แทนรัฐบาล
ต่างประเทศ รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา ข้าราชการทหาร -
พลเรือน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ๑ จะได้ขึ้นถวายพระเพลิงพระศพตามลำดับ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
เสด็จพระราชดำเนินกลับโดยรถยนต์พระที่นั่ง ออกหลังพระที่นั่งทรงธรรม
ทหารกองเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี

พระราชทานเพลิงพระศพ

เวลา ๒๒ นาฬิกา

เวลากลางคืน เจ้าพนักงานภูษามาลาและสมณพลเรือน กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง พร้อมด้วยเจ้านายที่กรมศิลปากรเตรียมการที่จะพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ที่พระจิตกาธานพระเมรุไว้พร้อม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต ไปยังพระที่นั่งทรงธรรม พระเมรุ ท้องสนามหลวง

เวลา ๒๒ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทอดผ้าไตร ถวายพระสงฆ์ ๓๐ รูป สดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จขึ้นพระเมรุ พระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ แล้วเสด็จลงจากพระเมรุ ประทับ ณ มุขหน้าพระที่นั่งทรงธรรม พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท ข้าราชการพลเรือน พระศพ

เจ้าพนักงานปฏิบัติการพระราชทานเพลิงพระศพเสร็จสิ้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จขึ้นพระเมรุทอดผ้าไตรถวายพระสงฆ์ ๑๐ รูป สดับปกรณ์ เสด็จพระราชดำเนินกลับ โดยรถยนต์พระที่นั่ง ออกจากหลังพระที่นั่งทรงธรรม

เก็บพระอัฐิ

วันอาทิตย์ที่ ๑๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๑ เจ้าพนักงานตักแตงเตรียมการพระราชกุศลเก็บพระอัฐิ ที่พระที่นั่งทรงธรรม จัดตั้งพระแท่นแว่นฟ้าบุษบกสำหรับประดิษฐานพระโกศพระอัฐิ และเตรียมโศกธำนิชาวหวานสามหาวถวายพระสงฆ์ พร้อมเครื่องสังเค็ดมีสารานุกรมสำหรับเยาวชนพร้อมตู้บรรจุและเตรียมจัดตะพานพระอัฐิสิริยศ แห่เชิญพระโกศพระอัฐิด้วยพระที่นั่งราชมณเฑียร และพระอัฐิภาณุรัตน์สำหรับเชิญพระสรีรางคาร กุ๋แม่ เครื่องสูง สังข์ แตรองแตรฝรั่ง ปี กลองชนะ ทหารกองเกียรติยศของพระอัฐิไว้พร้อม

เวลาเช้าเจ้าพนักงานจะได้เลี้ยงภัตตาหารแก่พระพิธีธรรมที่สวดพระอภิธรรมประจำช่วงพระเมรุ

ที่พระเมรุจัดทอดพระราชอาสน์ที่ประทับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเทียบข้างพระจิตกาธาน เจ้าพนักงานภูษามาลาขับพระเพลิงด้วยนำพระสุคนธ์ ประมวลพระอัฐิ และพระสรีรางคาร ถวายคลุมด้วยผ้าขาวที่เพดานเหนือพระจิตกาธานแขวนสัปตปฎลเศวตฉัตรถวายกางกั้น ตั้งเครื่องพระสุคนธ์ ขึ้นทองคำ สำหรับสรงพระอัฐิ พระโกศทองคำลงยาประดับเพชร สำหรับทรงพระอัฐิพร้อมด้วยเครื่องราชสักการะตามราชประเพณีไว้พร้อม

เวลา ๘ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิตไปยังพระเมรุ ท้องสนามหลวง เทียบรถยนต์พระที่นั่งหลังพระที่นั่งทรงธรรม ถนนหน้าพระธาตุ ทหารกองเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี เสด็จขึ้นพระที่นั่งทรงธรรม โดยมี ๘ ตำรวจหลวง นายทหารราชองครักษ์เชิญธงชัยพระครุฑพ่าห์ ธงชัยราชมงคลมีพู่ขนานนำเสด็จ นายทหารราชองครักษ์ตามเสด็จ ประทับพระราชอาสน์ หน้าอาสน์สงฆ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปยังพระเมรุ โดยมี ๘ ตำรวจหลวง นายทหารราชองครักษ์เชิญธงชัยพระครุฑพ่าห์ ธงชัยราชมงคลมีพู่ขนานนำเสด็จ นายทหารราชองครักษ์ตามเสด็จ ประทับพระราชอาสน์ข้างพระจิตกาธาน เจ้าพนักงาน

เปิดคลุมพระอัฐิ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะพระอัฐิแล้ว ถวายน้ำพระสุกณฑ์ พระอัฐิ เจ้าพนักงานถวายปิดคลุมพระอัฐิ ทรงจุดธูปเทียน เครื่องทองน้อยสำหรับ พระอัฐิบูชาพระสงฆ์ แล้วทรงทอดผ้าไตรสามหาบ บนผ้าตาดที่ปิดคลุมพระอัฐิ สมเด็จพระราชาคณะ และพระราชาคณะ ๖ รูป สดับปกรณ์ ขึ้นนั่งข้างพระจิตกาธาน ครั้งละ ๑ รูป จนครบ ๖ รูป เจ้าพนักงานภูษามาลา เปิดคลุมพระอัฐิ ทรงเก็บพระอัฐิ สรงพระสุกณฑ์ในขันทองแล้วประพรมลงในพระโกศทองคำลงยาประดับเพชร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระโกศพระอัฐิจากพระเมรุ ไปยังพระที่นั่งทรงธรรม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินตาม แล้วประทับพระราชอาสน์ที่หน้าอาสนสงฆ์ เจ้าพนักงานภูษามาลา เชิญพระโกศ พระอัฐิประดิษฐานในบุษบกเหนือพระแท่นแว่นฟ้าทอง ส่วนพระสรีรางคารเจ้าพนักงาน จะได้ประพรมลงในพระผอบโลหะปิดทอง พักไว้ในพระเมรุ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะพระอัฐิแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนดอกไม้สดอาหารสามหาบแด่สมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ ๖ รูป ที่ได้ สดับปกรณ์พระอัฐิแล้วนั้นพระสงฆ์รับพระราชทานแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายหนังสือสารานุกรมสำหรับเยาวชน เครื่องสังเค็ดงานพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ รวม ๓๐ พระอาราม พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก กลับ เจ้าพนักงาน นิมนต์พระสงฆ์อีก ๓๐ รูป ขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์ สวดมาติกา จบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทอดผ้าไตรถวายพระสงฆ์ ๓๐ รูป สดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรกกลับ

ในระหว่างพระสงฆ์รับพระราชทานอันก่อดาหารสามหาบ เจ้าหน้ที่จะได้ ตั้งริ้วขบวนพระอิสริยยศเทียบพระที่นั่งราเชนทรยานสำหรับเชิญพระโกศพระอัฐิและ เทียบพระสรีริกากาญจนีที่หน้าพระที่นั่งทรงธรรม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงาน ภูษามาลา เชิญพระโกศพระอัฐิจากบุษบกแว่นฟ้าทองไปประดิษฐานในบุษบก พระที่นั่งราเชนทรยาน เชิญพระผอบพระสรีรางคารจากพระเมรุประดิษฐานใน พระวอสีวิกากาญจนี

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนิน แทนพระองค์ พร้อมด้วย พระบรมวงศานุวงศ์ ท่านผู้หญิงทัศนาวลัย ศรสงคราม พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และครอบครัว ข้าหลวง มหาดเล็ก และข้าราชการใน สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ตามพระอัฐิเชิญเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินจากพระที่นั่งทรงธรรมไปประทับรถยนต์พระที่นั่งหลังพระที่นั่ง ทรงธรรม โดยมี ๘ ตำรวจหลวงและนายทหารราชองครักษ์เชิญธงชัยพระครุฑพ่าห์ ธงชัยราชนครีมีผู้นำเสด็จ ทหารราชองครักษ์ตามเสด็จ ทหารกองเกียรติยศ ถวายความเคารพ ตรวจวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี รอยนต์พระที่นั่งเข้าสู่ พระบรมมหาราชวัง ทางประตูวิเศษไชยศรี เทียบรถยนต์พระที่นั่งที่ประตูกำแพงแก้ว พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เสด็จขึ้นพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ประทับรอพระอัฐิ

ตั้งขบวนพระอิสริยยศ ๔ สาย มีเจ้าพนักงานนำริ้ว ธง ๓ สาย นายทหารบก นายทหารเรือ นายทหารอากาศ ตำรวจหลวงถือหอก มหาดเล็กหหลวงเป็นคู่แห่ง ข้าราชการพลเรือนชั้นผู้ใหญ่ ทหารนายพลราชองครักษ์เคียงพระที่นั่งราเชนทรยาน ทรงพระโกศพระอัฐิ และอินทร์ พรหม ที่พระวอสีวิกากาญจนีทางพระผอบ พระสรีรางคารมีข้าราชการในพระองค์และอินทร์ พรหม เคียงข้าง พร้อมด้วย เครื่องสูงอภิรัฐมนตรีมหาดเล็กทักทวงขวาง พระกลด บังพระสุริย์ พัดโบก เจ้าพนักงาน ภูษามาลาประกอบพระโกศพระอัฐิและพระสรีรางคาร พระประยูรญาติเชิญเครื่อง พระอิสริยยศตามราชประเพณี

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตน- ราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ตามพระโกศพระอัฐิ โดยมีตำรวจหลวง ๑ คู่ นายทหารราชองครักษ์เชิญธงยาวราชใหญ่หน้าเสด็จ ข้าราชการ มหาดเล็กในพระองค์ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เชิญเครื่องพระราชอิสริยยศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และนายทหารราชองครักษ์ตามเสด็จ พร้อมด้วย พระบรมวงศานุวงศ์ ท่านผู้หญิงทัศนาวลัย

ศรสงคราม พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และครอบครัว ข้าหลวง มหาเล็ก และข้าราชการบริพารในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ยাত্রาขบวนพระอิสริยยศ เชิญพระอัฐิและพระสรีรางคารออกทางประตูราชวัติ พระเมรุด้านเหนือ ทหารกองเกียรติกษัตริย์อัฐิถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงมหาชัย ขบวนพระอิสริยยศเสด็จขบวนคัคกลางท้องสนามหลวง ออกถนนราชดำเนินใน ถนนหน้าพระลาน เข้าสู่พระบรมมหาราชวัง ทางประตูวิเศษไชยศรี ถนนจักรีจรัญย์ ขบวนพระอัฐิกากาญจน์ คูเค็ช พระพรหม พระกมล บังพระสุริย์ พัดโบก ภูษามาลาประกอบ แยกออกไปเลี้ยวถนนหน้าศาลาสหทัยสมาคมเทียบพระวอสีวิภากายูจน์ ที่ประตูเกยหลังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เจ้าพนักงาน เชิญพระผลบพระสรีรางคารขึ้นพระราชยานไปประดิษฐานพักไว้ในพระศรีรัตนเจดีย์

ขบวนพระอิสริยยศพระอัฐิตรงไปเข้าประตูพินานไชยศรี เลี้ยวขวากาถนนอมรวิทีเทียบพระที่นั่งราชนเรนทรขณที่เกยพระที่นั่งอภรณ์พิโมกข์ปราสาท ขบวนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามมกุฎราชกุมารี ดำรงจหลวงและนายทหารราชองครักษ์เชิญธงยาวราชใหญ่ นำส่งเสด็จ ที่ประตูกำแพงแก้ว พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามมกุฎราชกุมารี เสด็จขึ้นเฝ้าฯ

เทียบพระที่นั่งราชนเรนทรขณที่เกยพระที่นั่งอภรณ์พิโมกข์ปราสาทเรียบร้อยแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระโกศพระอัฐิจากพระที่นั่งราชนเรนทรขณเข้าสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามมกุฎราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินตาม

เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระโกศพระอัฐิขึ้นประดิษฐานในบุษบกทองเหนือพระแท่นสุวรรณเบญจดล ณ มุขตะวันออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องสักการะพระอัฐิ แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ

พระราชกุศลพระอัฐิ

วันจันทร์ที่ ๑๗ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๑ เจ้าพนักงานเตรียมการพระราชกุศลพระอัฐิสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เชิญพระโกศพระบรมอัฐิและพระอัฐิสมเด็จพระบรมราชูปถัมภ์ประดิษฐาน ณ พระแท่นมุกราชูปถัมภ์โกนพลหมาศแล้ว เวลาล้อมด้วยต้นไม้ทองเงิน เครื่องบรรณาธอิสริยยศราชูปถัมภ์โกนเครื่องสักการะ และเชิญพระพุทธรูปประจำพระชนมวารของพระบรมอัฐิและพระอัฐิสมเด็จพระบรมราชูปถัมภ์ พระพุทธรูปประจำพระชนมวารของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ประดิษฐานที่พระแท่นมณฑลมุกทอดเครื่องนมัสการไว้พร้อม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิตไปยังพระบรมมหาราชวัง

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที เสด็จเข้าสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะพระบรมอัฐิและพระอัฐิสมเด็จพระบรมราชูปถัมภ์ ที่เชิญออกประดิษฐาน ณ พระแท่นมุกราชูปถัมภ์แล้วพลหมาศแล้ว แล้วทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะพระอัฐิสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ซึ่งประดิษฐานในบุษบกทองพระแท่นสุวรรณเบญจดล

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปประจำพระชนมวารพระบรมอัฐิและพระอัฐิที่พระแท่นมณฑลมุก ถวายพัตรองค์ที่ระลึกงานออกพระเมรุแด่พระราชกณณะที่ถวายพระธรรมเทศนา พระราชาคณะ ๓๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ พระรับอนุโมทนา ๕ รูป และพระสงฆ์สดับปกรณ์ ๑๐ รูป พระสงฆ์ ๓๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ จบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทอดผ้าไตร ถวายพระสงฆ์ ๓๐ รูป ที่สวดพระพุทธมนต์ สดับปกรณ์พระอัฐิสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

ถวายอนุโมทนา ถวายพระพรลา ถวายพระพรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยสำหรับพระบรมราชินีนาถ และพระอัฐิของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ และสำหรับพระอัฐิสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงธรรม พระราชทานและถวายศีลและถวายพระพรหมเทษากันต์ ๑ จบแล้ว ถวายอนุโมทนา พระ ๔ รูป รับอนุโมทนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากันต์เทษณ์ และทรงทอดผ้าไตรถวายพระพรและรับอนุโมทนา ๔ รูป สดับปกรณ์ ถวายพระพรลา ถวายพระพรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทอดผ้าไตรอีก ๑๐ ไตร ถวายพระสงฆ์ ๑๐ รูป สดับปกรณ์พระบรมอัฐิและพระอัฐิสมเด็จพระบรมราชินีนาถ และพระอัฐิของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ และพระอัฐิของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ถวายอนุโมทนา ถวายพระพรลา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินกลับ

วันอังคารที่ ๑๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่ง จากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต ไปยังพระบรมมหาราชวัง

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๐ นาที เสด็จเข้าสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะพระอัฐิสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ซึ่งประดิษฐานในบุษบกของพระแท่นสุวรรณเบญจดล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปประจำพระชนมวารของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ประดิษฐานบนพระแท่นมหาราชบัลลังก์ก่อนถวายพระพร พระสงฆ์ ๓๐ รูป ที่สวดพระพุทธมนต์แล้วก่อนถวายพระพร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนภัตตาหารแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์ รับพระราชทานฉันเสร็จแล้ว ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายพระพรลา ถวายพระพรลา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยสำหรับพระอัฐิสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงธรรม พระราชทานและถวายศีลและถวายพระพรหมเทษากันต์ ๑ จบแล้ว ถวายอนุโมทนา แล้วพระ ๔ รูปรับอนุโมทนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากันต์เทษณ์ และทรงทอดผ้าไตรถวายพระพรและรับอนุโมทนา พระสงฆ์ ๔ รูป สดับปกรณ์ ถวายพระพรลา แล้วเจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์ ๔๔ รูป เท้าพระชันษาสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ขึ้นยังอาสนสงฆ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทอดผ้าไตร พระสงฆ์สดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายพระพรลา เสด็จพระราชดำเนินกลับ

เชิญพระอัฐิขึ้นประดิษฐาน ณ พระวิมาน พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ในระหว่างพระสงฆ์รับพระราชทานฉันในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เจ้าพนักงานจะได้เทียบพระที่นั่งราชนทรยานสำหรับเชิญพระโกศพระอัฐิสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ไว้ที่เกยพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท

ตั้งบวนพระอิสริยยศ ดำรงหลวงมหาเสวกหลวงเป็นคู่แห่ ๔ สาย ข้าราชการพลเรือนชั้นผู้ใหญ่ ทหารนายพลราชองครักษ์เป็นคู่เคียงพระที่นั่งราชนทรยาน ทรงพระโกศพระอัฐิพร้อมด้วยเครื่องพระอภิรมสุขสายสังข์ แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ พระแสงหว่างเครื่อง พระกลด บังพระสุริย์ พัดโบก ญายมลาประคอง และพระประยูรญาติเชิญเครื่องพระอิสริยยศ ไว้พร้อม

ให้เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระโกศพระอัฐิสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ลงจากมณเฑียรมาอยู่จดล ไปออกพระทวารพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททุกเช้าวันออกไปยังเกยพระที่นั่ง อารามน์โสมปราสาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินตาม

เจ้าพนักงานภูษามาลาประดิษฐานพระโกศพระอัฐิในมณฑปพระที่นั่งราชชนทรยาน ขบวนพระอิสริยยศประโคม สังข์ แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ พร้อมแล้วถวายตรา ขบวนพระอิสริยยศเชิญพระอัฐิจากพระที่นั่งอากศพรหมไปกราบทูลยังพระที่นั่ง จักริมหาปราสาท สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินตาม พร้อมด้วย พระบรมวงศานุวงศ์ ท่านผู้หญิงทัศนาวลัย ศรสงคราม พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และครอบครัว

เมื่อเทียบพระที่นั่งราชชนทรยานที่ประดิษฐานพระอัฐิพระที่นั่งจักริมหาปราสาท แล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระโกศพระอัฐิขึ้นพระที่นั่งจักริมหาปราสาทไปยัง พระวิหาร เมื่อประดิษฐานพระโกศพระอัฐิในพระวิหารแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงจุดธูปเทียนท้ายที่นั่งบูชาพระพุทธรูปพระโฆกาศแล้ว ทรงจุดธูปเทียน เครื่องสักการะพระอัฐิแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับ

บรรจุพระสรีรางคาร

วันพุธที่ ๑๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๑ เจ้าพนักงานเตรียมการ พระราชพิธีบรรจุพระสรีรางคารสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ในพระอุโบสถวัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามไว้พร้อม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งไปยังวัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระผอบพระสรีรางคาร สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ โดยพระราชยานจากพระศรีรัตนเจดีย์ ไปออกประดิษฐานหลังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เชิญขึ้นประดิษฐานในรอยนาคพระที่นั่ง

ยาดราชขบวนเชิญพระสรีรางคารออกจากพระบรมมหาราชวัง ทางประตู วิเศษไชยศรี มีขบวนกองเกียรติยศทหารม้ารักษาพระองค์หน้า

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนรถยนต์พระที่นั่งต่อตามรอยนาคพระที่นั่งเชิญพระสรีรางคาร แล้วทูลทูลหม่อมราชวงศ์ กองเกียรติยศขบวนหลังตาม ขบวนเชิญพระสรีรางคารไปตามถนนหน้าพระลาน เลี้ยวขวาถนนสนามไชย เลี้ยวซ้าย ถนนกัลยาณิวัฒนา ข้ามสะพานช้างโรงสี เลี้ยวขวาก่อนอนุสาวรีย์ เลี้ยวซ้ายถนนราชบพิธ ขบวนหน้าทหารม้ารักษาพระองค์หน้า รอยนาคพระที่นั่งพระสรีรางคาร เทียบที่ประตู ทางเสด็จ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระผอบ พระสรีรางคารเข้าประดิษฐานที่ประดิษฐานที่เชิญพระสรีรางคารเคลื่อนต่อไป รอยนาคพระที่นั่งเจ้าเทียบที่หน้าประตูวัดแล้วสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินตาม พระสรีรางคาร ทหารกองเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระผอบพระสรีรางคารไปประดิษฐานที่ใต้หน้าของพระอุโบสถข้างพุทธบัลลังก์พระพุทธรูปองค์

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ๑ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงจุลชีพเทียน
เครื่องมัสการบูชาพระพุทธรูปประธานพระอุโบสถและทรงจุลชีพเทียนเครื่องทองน้อย
ถวายราชสักการะพระบรมราชสรีรางคารพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๗ พระราชสรีรางคารสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗
และพระสรีรางคารสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสรา-
ชนครินทร์แล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ๑ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงทอดผ้าไตร
ถวายพระสงฆ์วัดราชบพิธ ๓๐ รูป พระสงฆ์สดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก
เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระผอบพระสรีรางคารสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ไปยังอนุสรณ์สถานรั้ววัฒนา
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ๑ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ๑
สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินตาม

เวลา ๑๗ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ ๑
พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน
พระราชวังดุสิตไปยังอนุสรณ์สถานรั้ววัฒนา สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิต-
มหาสีมาราม ทรงเชิญพระสรีรางคารลงในถ้ำศิลาแล้ว ทรงปิดฝาถ้ำศิลาและ
เลื่อนเชิญเข้าสู่ที่บรรจุแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ ๑
พระบรมราชินีนาถ ทรงวางพวงมาลา ทรงจุลชีพเทียนเครื่องทองน้อยสักการะ ขณะนั้น
ชาวพนักงานประโคม สังข์ แตรวงดนตรีฝรั่ง ปี กลองชนะ ทหารกองเกียรติยศ
ถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงมหาชัย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ ๑ พระบรมราชินีนาถ
เสด็จพระราชดำเนินไปประพัตร์รถยนต์พระที่นั่งที่ประดิษฐานสถูปวัดราชบพิธสถิต-
มหาสีมาราม ถนนอภัยวงศ์ เสด็จพระราชดำเนินกลับ ทหารกองเกียรติยศ
ถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี แล้วเจ้าหน้าที่จะได้ปิดผนึก
ที่บรรจุพระสรีรางคาร

การแต่งกาย

งานพระราชกุศลออกพระเมรุ ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
วันศุกร์ที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๑ แต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์
สายสะพายมงกุฎไทย

เชิญพระโกศผู้พระเมรุ-พระราชทานเพลิงพระศพ
วันเสาร์ที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๑

เวลาเช้า - เชิญพระโกศผู้พระเมรุ ห้องสนามหลวง
แต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์
สายสะพายมหาจักรี

เวลาม้า - พระราชทานเพลิงพระศพ พระเมรุ
แต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์
สายสะพายมหาจักรี

เวลากลางคืน - พระราชทานเพลิงพระศพ พระเมรุ
แต่งกายเครื่องแบบปกติขาว ไว้ทุกข์

งานเก็บพระอัฐิ และเชิญพระอัฐิ ที่พระเมรุ
วันอาทิตย์ที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๑
เวลาเช้า แต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์
สายสะพายจุลจอมเกล้า

งานพระราชกุศลพระอัฐิ ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
วันจันทร์ที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๑

เวลาม้า สวดมนต์ แต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ สายสะพายมหาจักรี

วันอังคารที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๑ ที่พระที่นั่งสุทไธสน์พรพิมล
เวลาเช้า เสด็จพระดำเนินทรงบำเพ็ญกุศลถวายผ้าไตรแด่
เทียง เชิญพระอัฐิขึ้นพระที่นั่งจักรี

งานบรรจุพระสรีรังคาร ที่วัดราชบพิธ

วันพุธที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๑
เวลาบ่าย เสด็จทรงบำเพ็ญกุศลถวายผ้าไตรแด่

สำนักพระราชวัง
วันที่ ๒๗ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑

เพลงแก้วกัลยา

คำร้อง / ทำนอง / เรียบเรียงเสียงประสาน ประภาส ชลศรานนท์
 องค์กร (ศิลปิน : สมาคมดนตรีเพื่อคนตาบอด) เรียบเรียงเสียงประสาน นาวิ คชเสนี
 ศิลปิน วาณี จุฑังคะ นักเรียนพิการทางหู - ตา - ร่างกาย
 ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

แก้วกัลยาทรงคุณค่าเหนือจิตใจ
 คือดอกไม้แห่งความรักและการแบ่งปัน
 องค์พระพี่นางพระราชทานเป็นมิ่งขวัญ
 ให้มองผู้พิการไทยทั้งปวง

*ดอกไม้ฟ้า แห่งกรุณา ประทานลงมาแสนชื่นใจ
 ตั้งดอกไม้จากเทวาลัยจากแดนสรวง
 ดอกไม้ฟ้า แก้วกัลยา แทนใจทั้งปวง
 แทนความรักความเป็นห่วงความชื่นชม

ขาดแขนขาหรือดวงตามองไม่เห็น
 ไข่มุกลำเคี้ยวไข่มุขทุกขหรือตรอมตรม
 ยังมีหัวใจสู้ต่อไปอย่างสุขสม
 คือชีวิตที่ชื่นชมโลกงดงาม
 (ซ้ำ *)

แก้วกัลยา

ทำนองทำนอง ประภาส ชลศรานนท์
เรียบเรียง นาวิ คชเสนี

Copyright@GROUND CO.,LTD

เพลงส่งนางฟ้ากลับสวรรค์

ถึงเวลาส่งนางฟ้ากลับสวรรค์
ที่แห่งนั้นงามดั่งฝันคู่ควรเทพธิดา
สู่สวรรค์ สู่ยังวิมานที่ปลายขอบฟ้า
ก้มกราบอำลา ด้วยน้ำตาอาลัย

ท่านลงมาจากบนฟ้าจากสวรรค์
เติมความฝัน ต่อชีวิตผู้คนทั้งใกล้ไกล
สุดเหนื่อยล้า อุทิศชีวา เพื่อคนที่ยากไร้
เป็นภาพในใจ ไม่ลืมทุกอย่างที่ท่านทำ

จากวันนี้ กลับสู่ฟ้าดังเดิม
และคงไม่มีภาพเดิม ที่เคยได้เห็นได้จำ
ไม่มีอีกแล้ว นางฟ้าองค์เดิม ท่องดินและถิ่นน้ำ
แต่ภาพทรงจำ ไม่มีวันเลือนลบหายไป

ถึงเวลาส่งนางฟ้ากลับสวรรค์
ที่แห่งนั้น งามดั่งฝันและดูสุดแสนไกล
ยามคิดถึง ให้คิดทำดี ร่วมมีร่วมจุดหมาย
นางฟ้าไกลไกล ท่านคงยังอยู่ข้างข้างเรา
นางฟ้าองค์เดิม ท่านคงยังอยู่ข้างข้างเรา

เพลงที่ระลึกสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์
เนื่องในโอกาสการจัดงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพฯ
บทเพลง “ส่งนางฟ้ากลับสวรรค์”
ประพันธ์คำร้อง โดย นายนิติพงษ์ ห่อนาค
ประพันธ์ทำนอง โดย นายอภิไชย เย็นพูนสุข
ขับร้อง โดย นายธงไชย แมคอินไตย์

ส่งนางฟ้ากลับสวรรค์

การจัดเตรียมงาน

พระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

ทรงสรรค์ นิลกำแหง

พลกนิกร ชาวไทยทุกคนคงยังจดจำได้ดีถึงวันขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๕๑ ด้วยหลังจากการรื่นเริงเฉลิมฉลองรับศกใหม่ได้เพียงวันเดียว ก็พลิกผันเป็นความวิปโยคสุดแสน ด้วยสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ สมเด็จพระโสทรเชษฐภคินีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จสู่สวรรคาลัย แม้จะทรงพระประชวรมาก่อนหน้านั้นเป็นเวลาหลายเดือน ทั้งมีแถลงการณ์ของคณะแพทย์เกี่ยวกับพระอาการประชวรออกมาเป็นระยะ ๆ ประหนึ่งจะโปรดให้พลกนิกรทั้งหลายได้เตรียมตัวเตรียมใจ แต่เมื่อเวลานั้นมาถึงก็เป็นการยากที่จะหักห้ามความเศร้าเสียใจของคนทั้งแผ่นดิน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดงานพระศพสมเด็จพระโสทรเชษฐภคินี โดยถวายพระเกียรติยศสูงสุดตามโบราณราชประเพณี โปรดให้ประดิษฐานพระศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ประดับตกแต่งพระโกศทองใหญ่ทรงพระศพเต็มตามพระอิสริยยศ พร้อมทั้งพระราชทานเศวตฉัตร ๗ ชั้น กางกั้นถวายเหนือพระโกศ แล้วทรงประกอบพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลถวาย เมื่อครบ ๗ วัน ๑๕ วัน ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน มาโดยลำดับ นอกจากนี้ยังมี

พระมหากรุณาธิคุณให้พลกนิกรได้แสดงความจงรักภักดีและความอาลัย โดยให้เข้าเฝ้าถวายน้ำสรงพระศพที่หน้าพระฉายาลักษณ์ ณ ศาลาสหทัยสมาคม ในพระบรมมหาราชวัง โปรดให้ร่วมกันเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมถวายพระศพ ตลอดจนการนำพวงมาลามาถวายสักการะพระศพ จนเมื่อถึงกาลอันควรที่จะได้มีพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ ก็ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เตรียมการให้พลกนิกรทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคทั่วพระราชอาณาจักรได้เฝ้าถวายดอกไม้จันทน์ด้วย

การจัดเตรียมงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ รัฐบาลได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดงานถวาย เพื่อสนองพระเดชพระคุณโดยเต็มกำลังความสามารถทั้งในส่วนงานพระราชพิธี รัฐพิธี และศาสนพิธีให้มีความสมบูรณ์ถูกต้องตามราชประเพณีและงบประมาณ สมพระเกียรติยศทุกประการ รวมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการจัดงานดังกล่าว เพื่อน้อมรำลึกถึงพระกรุณาธิคุณและแสดงความจงรักภักดีในการส่งเสด็จสู่สวรรคาลัยครั้งนี้ด้วย

ในการนี้ รัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการ

จัดงานรวม ๘ คณะ เพื่อช่วยกันปฏิบัติการกิจด้านต่าง ๆ มีสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีเป็นศูนย์กลาง อำนวยการประสานงาน และได้กราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นประธานที่ปรึกษาคณะกรรมการอำนวยการจัดงาน พระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และเชิญท่านผู้หญิงทัศนาวลัย ศรสงคราม พระธิดา เป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ เชิญร้อยเอก จิทัศ ศรสงคราม พระนัดดา เป็นกรรมการ ในคณะกรรมการฝ่ายจัดสร้างพระเมรุ สิ่งปลูกสร้าง ประกอบพระเมรุ และบูรณปฏิสังขรณ์ราชรถและพระยานมาศด้วย

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะได้กล่าวถึงการดำเนินงานของคณะกรรมการแต่ละคณะ ควรจักได้กล่าวถึงพระกรุณาธิคุณในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ประธานที่ปรึกษาคณะกรรมการอำนวยการจัดงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ ให้เป็นที่ปรากฏก่อน ด้วยทั้ง ๒ พระองค์ทรงมีพระประสพการณ์ในการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีมาแล้ว แม้เวลาจะผ่านมานานเนิ่นก็ยังทรงจดจำข้อดีข้อบกพร่อง ตลอดจนรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ที่ผู้ปฏิบัติงานต้องเอาใจใส่ได้เป็นอย่างดี จึงได้มีพระบัญชาและพระราชทานกระแสพระราชดำริแก่คณะกรรมการในเรื่องสำคัญหลายเรื่อง และนอกจากจะมีพระมหากรุณาเสด็จพระราชดำเนินไปทรงร่วมประชุมคณะกรรมการอำนวยการจัดงานพระราชทานเพลิงพระศพ ครั้งแรกเมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ พร้อมกันทั้ง ๒ พระองค์แล้ว หลังจากนั้นแม้จะทรงมีพระราชกรณียกิจด้านอื่น ๆ อีกมาก ก็ยังทรงใส่พระทัยติดตามการดำเนินงานของคณะกรรมการทุกคณะ โปรดให้เจ้าหน้าที่เชิญพระบัญชาและกระแสพระราชดำรินำมาแจ้งแก่คณะกรรมการและผู้ปฏิบัติงานเป็นระยะ ๆ การจัดเตรียมงานในรายละเอียดจึงมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น นับเป็นพระมหากรุณาแก่ผู้รับผิดชอบดำเนินการอย่างหาที่สุติมิได้ดังจะยกตัวอย่างเป็นสังเขป ดังนี้

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้พระราชทานพระราชดำริและมีพระบัญชาเป็นแนวทางสำคัญในการดำเนินงาน อาทิ

“จุดมุ่งหมายของงานเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ แสดงความจงรักภักดี และสำนึกในพระกรุณาธิคุณ ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะเพื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสวดและสบายพระราชหฤทัยที่ทุกอย่างดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย”

“การจัดงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ให้ดำเนินการตามแนวทางการปฏิบัติเมื่อคราวงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และให้นำบทเรียนที่ผ่านมา ทั้งที่มีข้อดี ข้อแก้ไข และอื่น ๆ มาใช้ให้เป็นประโยชน์ โดยเฉพาะจะต้องถวายความสวดและความสบายที่สุดแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว”

เกี่ยวกับการเชิญหีบพระศพไปยังพระเมรุเพื่อพระราชทานเพลิงจึ่งนั้น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร มีพระราชดำริว่า

“ขบวนพระอิสริยยศเป็นการเชิญพระโกศเท่านั้น ส่วนการเชิญหีบพระศพเพื่อประดิษฐานที่พระเมรุให้เชิญไปโดยรถยนต์ในเวลากลางวัน ภายหลังเสร็จสิ้นการบำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุแล้ว ดังเช่นที่เคยปฏิบัติเมื่อคราวงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี”

ทั้งนี้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ยังมีพระกรุณารับควบคุมการปฏิบัติด้วยพระองค์เองอีกด้วย

นอกจากนี้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ยังพระราชทานกระแสพระราชดำริในรายละเอียดของริ้วขบวนพระอิสริยยศ ให้เจ้าหน้าที่เชิญมาแจ้งแก่คณะกรรมการและผู้ปฏิบัติงาน ดังเช่น

“รูปแบบการเดินริ้วขบวนพระอิสริยยศ ริ้วขบวนที่ ๒ ให้เปลี่ยนการเดินปกติ จังหวะช้า เป็นการเดินเปลี่ยนสูงแบบสับเท้าเหมือนกันทั้งหมด”

“การต่อฝึกกระบี่ในส่วนของนายทหารสัญญาบัตร เหล่าทหารบก ที่เป็นคู่แทนนายทหารและนายทหารในกองพันริ้วขบวน ให้ทุกนายต่อฝึกกระบี่ยาวขึ้นเพื่อให้สามารถปฏิบัติในท่าเคารพและท่าเคลื่อนที่ได้อย่างสะดวกและสง่างามยิ่งขึ้น”

“ผู้ที่ยืนรายทางในระหว่างที่มีริ้วขบวนพระอิสริยยศ เมื่อคราวงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้จัดทหารตำรวจยืนรายทางแต่งเครื่องแบบที่มีลักษณะและสีที่แตกต่างกัน ค่อนข้างไม่สวยงาม งานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพฯ ครั้งนี้น่าจะให้ผู้ที่ยืนรายทางแต่งเครื่องแบบลักษณะเดียวกันเพื่อความสวยงาม จึ่งทรงพระกรุณาโปรดให้จัดนักเรียนเตรียมทหารและทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ยืนรายทาง”

ส่วนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ก็ได้มีพระกรุณาธิคุณพระราชทานพระราชกระแสในเรื่องสำคัญ อาทิ

“คณะบุคคลต่างๆ ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมพระศพฯ

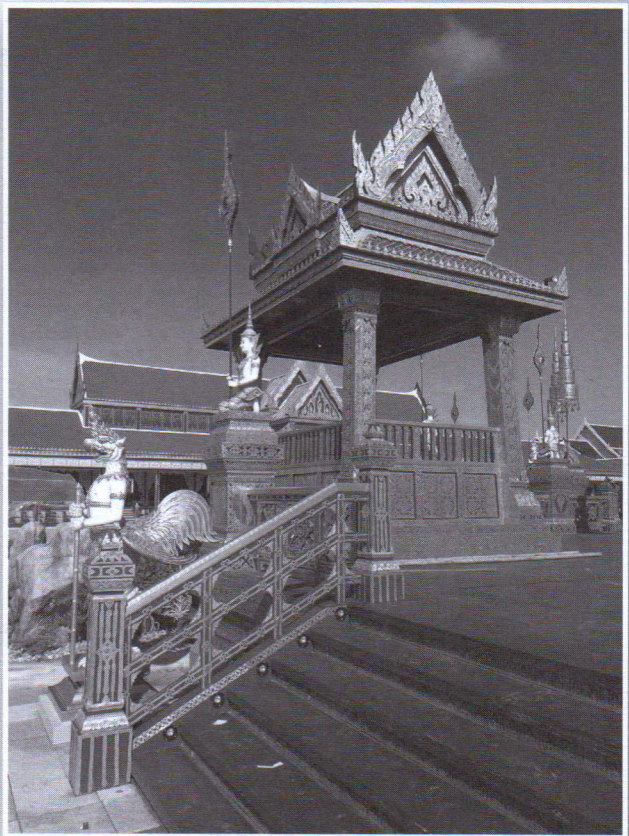
ถึงปลายเดือนตุลาคม ๒๕๕๑ การพิจารณากำหนด
ช่วงเวลาในการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ
ที่เหมาะสม ควรเป็นวันที่ประชาชนได้เสร็จสิ้นงาน
ทอดกฐินและงานลอยกระทงในวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน
๒๕๕๑ รวมทั้งต้องกำหนดวันก่อนถึงวันเฉลิมพระชนม -
พรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และควรกำหนด
วันที่สะดวกสบายถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ด้วย”

เกี่ยวกับการรับเสด็จพระราชวงศ์ต่างประเทศ
ที่จะเสด็จในพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ
ซึ่งเมื่อคราวงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระบาทสมเด็จพระ
พระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบันมี
พระราชกระแสว่า ไม่มีธรรมเนียมปฏิบัติในการเชิญเสด็จ
พระราชวงศ์ต่างประเทศมาในงานพระราชพิธีพระราชทาน
เพลิงพระศพ ทั้งไม่ทรงมีเวลาที่จะรับเสด็จหรือรับ
บุคคลอื่นจากต่างประเทศได้ จึงทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าโปรดกระหม่อมให้ตอบปฏิเสธทุกราย ในพระราชพิธี
พระราชทานเพลิงพระศพ ครั้งนี้ สมเด็จพระเทพรัตน -
ราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีพระราชกระแสว่า

“ให้เตรียมความพร้อมในการรับเสด็จพระ -
ราชวงศ์ต่างประเทศในระดับแขกของรัฐบาล (As
Guest of the Government) โดยไม่ต้องมีหนังสือ
กราบทูลเชิญ”

กระแสพระราชดำริในเรื่องการรับเสด็จพระ -
ราชวงศ์ต่างประเทศนี้ นับเป็นทางออกที่งดงาม
สมพระเกียรติยศทั้ง ๒ ฝ่าย ด้วยรัฐบาลเป็นผู้รับสนอง
พระเดชพระคุณจัดงานถวาย จึงควรได้จัดการรับเสด็จ
ในฐานะแขกของรัฐบาลด้วย ซึ่งรัฐบาลได้รับพระราช -
กระแสมาปฏิบัติ โดยเตรียมการรับเสด็จพระราชวงศ์
ต่างประเทศแต่ละพระองค์กำหนดเวลา ๒ คืน ๓ วัน
จัดบุคคลรับเสด็จและส่งเสด็จ ๑ คน จัดเจ้าหน้าที่ตำรวจ
สันติบาลประจำพระองค์ ๑ คน และจัดยานพาหนะ
ถวาย ๑ คัน

นอกจากนี้ ด้วยความที่ ทรงสนพระราชหฤทัย
ในงานด้านสถาปัตยกรรมไทย และงานศิลปกรรม
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ยังได้พระราชทานข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการตกแต่งประดับ

ประดาพระเมรุ ตลอดจนทรงช่วยจัดหาวัสดุที่ควรนำ
มาใช้เป็นหลายประการ

การจัดเตรียมงานพระราชพิธีถวายพระเพลิง
พระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ซึ่งกำหนดระหว่างวัน
ที่ ๑๔ ถึง ๑๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๑ จึงมี
ความเพียบพร้อมทั้งความถูกต้องตามโบราณราช -
ประเพณี ความสง่างามสมพระเกียรติยศ และความ
เหมาะสมแห่งกาลสมัย ด้วยความใส่ใจพระราชหฤทัยและ
ความถี่ถ้วนของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎ -
ราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม -
ราชกุมารี พระราชนัดดาที่ทรงตั้งพระราชหฤทัยทำ
ถวาย “สมเด็จพระเจ้า” และ เพื่อให้พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวทรงพอพระราชหฤทัยที่ทุกอย่างดำเนินไปด้วย
ความเรียบร้อย

รัฐบาลได้ระดมสรรพกำลังจากหน่วยงานภาครัฐ
ทั้งทหารและพลเรือน รัฐวิสาหกิจ ภาคเอกชน และ
ประชาชนมาร่วมกันปฏิบัติงาน โดยแต่งตั้งเป็นคณะ
กรรมการปฏิบัติงานในด้านต่างๆ รวม ๘ คณะ คือ

คณะที่ ๑ คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน
พระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้า
พี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาส -

ราชนครินทร์ มีสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นประธานที่ปรึกษา นายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการ ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นกรรมการและเลขานุการ

คณะที่ ๒ คณะกรรมการฝ่ายจัดงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ มีรองนายกรัฐมนตรี (ที่ได้รับมอบหมาย) เป็นประธานกรรมการ รองปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี (ที่ได้รับมอบ

หมาย) เป็นกรรมการและเลขานุการ

คณะที่ ๓ คณะกรรมการฝ่ายจัดสร้างพระเมรุสิ่งปลูกสร้างประกอบพระเมรุ และบูรณปฏิสังขรณ์ราชรถและพระยานมาศ มีรองนายกรัฐมนตรี (ที่ได้รับมอบหมาย) เป็นประธานกรรมการ อธิบดีกรมศิลปากร เป็นกรรมการและเลขานุการ

คณะที่ ๔ คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์และประสานงานการจัดงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ มีรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการ อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ เป็นกรรมการและเลขานุการ

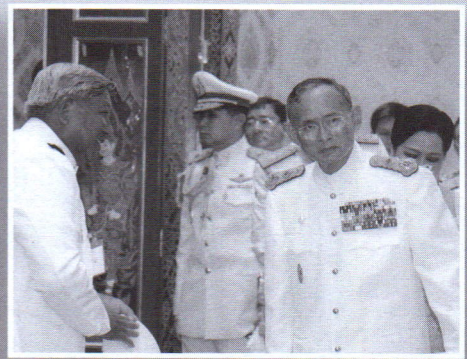
คณะที่ ๕ คณะกรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัยและการจราจร มีผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติเป็นประธานกรรมการ รองผู้บัญชาการตำรวจนครบาล (ที่ได้รับมอบหมาย) เป็นกรรมการและเลขานุการ

คณะที่ ๖ คณะกรรมการฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุและหนังสือที่ระลึก มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม เป็นประธานกรรมการ รองอธิบดีกรมศิลปากร (ที่ได้รับมอบหมาย) เป็นกรรมการและเลขานุการ

คณะที่ ๗ คณะกรรมการฝ่ายกลั่นกรองการขอใช้งบประมาณการจัดงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ มีรองปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี (ที่ได้รับมอบหมาย) เป็นประธานกรรมการ ผู้อำนวยการสำนักแผนงานและกิจการพิเศษ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นกรรมการและเลขานุการ

คณะที่ ๘ คณะกรรมการดำเนินการจัดทำเข็มที่ระลึกงานพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า

กัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ มีปลัด
สำนักนายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการ ผู้อำนวยการ
การสำนักแผนงานและกิจการพิเศษ สำนักงานปลัด
สำนักนายกรัฐมนตรี เป็นกรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการดังกล่าวได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการ
และคณะทำงานช่วยปฏิบัติการกิจต่างๆ การจัด
เตรียมงานแต่ละด้านสรุปได้ดังนี้

การจัดพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพฯ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลย-
เดช รัชกาลปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระ-
หม่อมให้ออกหมายกำหนดการพระราชพิธีพระราชทาน
เพลิงพระศพฯ ระหว่างวันที่ ๑๔ ถึงวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน
พุทธศักราช ๒๕๕๑ มีความโดยย่อ คือ

วันศุกร์ ที่ ๑๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๑

เวลา ๑๗.๓๐ น. บำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุ
ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

วันเสาร์ ที่ ๑๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๑

เวลา ๐๗.๐๐ น. เชิญพระโกศออกพระเมรุ ณ พระ-
ที่นั่งดุสิตมหาปราสาท จัดริ้วขบวน
พระอิสริยยศ เชิญไปยังพระเมรุ
ท้องสนามหลวง

เวลา ๑๖.๓๐ น. พระราชทานเพลิงพระศพฯ ณ พระ-
เมรุ ท้องสนามหลวง

เวลา ๒๒.๐๐ น. พระราชทานเพลิงพระศพฯ จริณ
ณ พระเมรุ ท้องสนามหลวง

วันอาทิตย์ ที่ ๑๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๑

เวลา ๐๘.๐๐ น. เก็บพระอัฐิ ณ พระเมรุ ท้องสนาม-
หลวง จัดริ้วขบวนพระอิสริยยศ
เชิญพระโกศพระอัฐิและพระผอบ

พระสรีรางคารไปยังพระบรมมหา-
ราชวัง

วันจันทร์ ที่ ๑๗ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๑

เวลา ๑๖.๓๐ น. บำเพ็ญพระราชกุศลพระอัฐิ ณ พระ-
ที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

วันอังคาร ที่ ๑๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๑

เวลา ๑๐.๓๐ น. เลี้ยงพระ ณ พระที่นั่งดุสิตมหา-
ปราสาท แล้วเชิญพระอัฐิขึ้นประดิษ-
ฐาน ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันพุธ ที่ ๑๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๑

เวลา ๑๖.๓๐ น. เชิญพระสรีรางคารโดยขบวนพระ-
อิสริยยศไปบรรจุ ณ อนุสรณ์สถาน
รังษีวัฒนา วัดราชบพิธสถิตมหา-
สีมาราม

การจัดสร้างพระเมรุ การบูรณปฏิสังขรณ์ ราชรถ ราชยาน และสิ่งประกอบอื่น ๆ

ในการออกแบบพระเมรุและอาคารในปริมณฑล
คณะผู้ดำเนินการได้นำประสบการณ์จากการออกแบบ
พระเมรุมาศครั้งงานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้า
รำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ และงาน
พระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มา
ปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ประกอบกับสมเด็จพระ
เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้พระราช-
ทานคำแนะนำในรายละเอียดหลายด้าน สิ่งก่อสร้าง
และซ่อมบูรณะโดยสรุป คือ

พระเมรุและอาคารในปริมณฑล ใช้พื้นที่บริเวณ
ท้องสนามหลวงด้านทิศใต้ สร้างพระเมรุทรงปราสาท
จัตุรมุขยอดมณฑปปีกสัปดาห์พลเศวตฉัตร หน้าบันมุข
ทั้ง ๔ ด้านประดิษฐานอักษรพระนาม กว ภายใต้มิเรณ
บุษบกบัลลังก์หรือพระเมรุทองบนพระจิตกาธานสำหรับ

ประดิษฐานพระโกศพระศพที่จะพระราชทานเพลิง
ลานชั้นลดและลานทักษิณประดับรูปเทวดาเชิญฉัตร
เครื่องสูงและบังแทรก และรูปสัตว์หิมพานต์ ข้างบันได
ทางขึ้นด้านตะวันตกติดตั้งลิฟต์เพื่อถวายความสะดวก
แต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
รัชกาลปัจจุบัน ในการเสด็จพระราชดำเนินขึ้นลงพระเมรุ
พระที่นั่งทรงธรรม สำหรับเป็นที่ประทับและทรง
บำเพ็ญพระราชกุศล และเป็นที่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
ของพระบรมวงศานุวงศ์ ราชสกุล คณะองคมนตรี
คณะรัฐมนตรี สมาชิกรัฐสภา ข้าราชการผู้ใหญ่ฝ่าย
ทหารพลเรือน คณะทูตานุทูต ติดตั้งลิฟต์สำหรับเสด็จ
พระราชดำเนินขึ้นลงพระที่นั่งเช่นกัน ศาลาอุทฺตุน เป็นที่
เฝ้าฯ ของข้าราชการสำนักพระราชวังและสำนักราช-
เลขาธิการ ข้าในพระองค์ และข้าราชการบริพาร หอเปลื้อง
เป็นที่สำหรับพักพระลองทองใหญ่ที่เปลื้องออกจาก
พระโกศ และเก็บสรรพวัสดุเครื่องมือเครื่องใช้ในการ
พระราชทานเพลิง ส้วมหรือช่าง เป็นที่สำหรับพระพิธี
ธรรมสวดพระอภิธรรม ทับเกษตร สำหรับข้าราชการ
เฝ้าฯ และฟังสวดพระอภิธรรม ทิม สำหรับตั้งวงปี-
พาทย์บรรเลง และเป็นที่ข้าราชการเฝ้าฯ เป็นต้น

รอบพระเมรุ ลาน และถนนในปริมณฑล จัดสวน
ไม้ดอกไม้ประดับเมืองหนาวจากดอยตุง ดอกสีฟ้า-ม่วง
อันเป็นสีที่โปรด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลย-
เดช รัชกาลปัจจุบัน และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์
พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรง
ยกฉัตรยอดพระเมรุ เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม พุทธศักราช
๒๕๕๑ และทอดพระเนตรพระเมรุและอาคารในปริ-
มณฑลด้วยความพอพระราชหฤทัย

อาคารประกอบนอกปริมณฑล นอกประตูกำแพง

แก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้านทิศตะวันตก สร้าง
เกย สำหรับเทียบพระยานมาศสามลำคานเพื่อเชิญ
พระโกศขึ้นประดิษฐาน แล้วเชิญไปเข้าขบวนพระอิสริย-
ยศไปยังหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พลับพลายก
หน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม สำหรับเป็นที่ประทับ
คอยรับพระโกศเพื่อเชิญขึ้นประดิษฐานเหนือพระมหา-
พิชัยราชรถ เข้าขบวนพระอิสริยยศไปยังพระเมรุทอง
สนามหลวง พลับพลายกหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์
สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในเฝ้าถวายบังคมพระ
โกศที่จะยাত্রากระบวนผ่าน พลับพลายกหน้าพระเมรุ
สำหรับเป็นที่ประทับคอยรับพระโกศเชิญลงสู่พระยาน-
มาศสามลำคานเพื่อเชิญสู่พระเมรุ

ราชรถและราชยาน เป็นเครื่องใช้ในพระราชพิธี
ตามพระอิสริยยศพระศพที่ต้องบูรณปฏิสังขรณ์ให้
งดงามมั่นคงแข็งแรง เช่น พระเสลี่ยงแว่นฟ้า สำหรับ
เชิญพระโกศจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทไปขึ้นเกย
เทียบพระยานมาศสามลำคาน พระยานมาศสามลำคาน
สำหรับเชิญพระโกศไปขึ้นพระมหาพิชัยราชรถและใช้
เวียนพระเมรุ เสด็จยกสัปทิว สำหรับสมเด็จพระราชา-
คณะนั่งอ่านพระอภิธรรมนำพระยานมาศสามลำคาน
เชิญพระโกศ พระมหาพิชัยราชรถ สำหรับเชิญพระโกศ
ราชรถน้อย เป็นราชรถพระนำที่สมเด็จพระราชาคณะ
นั่งอ่านพระอภิธรรมนำพระมหาพิชัยราชรถเชิญพระโกศ
เกรินบันไดนาค สำหรับเชิญพระโกศขึ้นหรือลงจาก
พระมหาพิชัยราชรถ พระที่นั่งราเชนทรยาน สำหรับ
เชิญพระโกศพระอัฐิ และพระวอสิวิกาภาณุจันท์ สำหรับ
เชิญพระศพพระสรีรางคารโดยขบวนพระอิสริยยศจาก
พระเมรุเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง

นอกจากนี้ยังมีการสร้างเครื่องใช้ในพระราชพิธี
ที่เป็นงานประณีตศิลป์อย่างสูง อาทิ พระโกศจันทน์
พระโกศทองทรงพระอัฐิ และสิ่งของอื่น ๆ

การประชาสัมพันธ์งานพระราชพิธี พระราชทานเพลิงพระศพ

ดำเนินการประชาสัมพันธ์ทางสถานีโทรทัศน์ NBT โทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย และ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เช่น การเผยแพร่สารคดีพระประวัติและพระกรณียกิจ คำถวายอาลัย บทเพลงเฉลิมพระเกียรติ การถ่ายทอดสดพิธีทำบุญ ตักบาตรในโอกาสวันสิ้นพระชนม์ ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน การเสนอข่าวพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมพระศพ และความเคลื่อนไหวในการจัดเตรียมงานพระศพ การจัดรายการพิเศษ

การรักษาความปลอดภัยและการจราจร

กำหนดแนวทางการถวายความปลอดภัย รักษา ความสงบเรียบร้อย และอำนวยความสะดวกการจราจร แต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมวงศานุวงศ์ บุคคลสำคัญ ตลอดจน ประชาชนที่ไปร่วมในงานพระราชพิธี โดยจัดตั้งศูนย์ ดำเนินการรวม ๓ ศูนย์ คือ ศูนย์อำนวยความสะดวก ความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ศูนย์ปฏิบัติการรักษาความปลอดภัยฯ และศูนย์ปฏิบัติการร่วมอำนวยความสะดวกการจราจร

การจัดทำจดหมายเหตุและหนังสือที่ระลึก

จัดทำสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ๙ รายการ คือ

รายการที่ ๑ แผ่นพับพระประวัติและพระกรณียกิจ

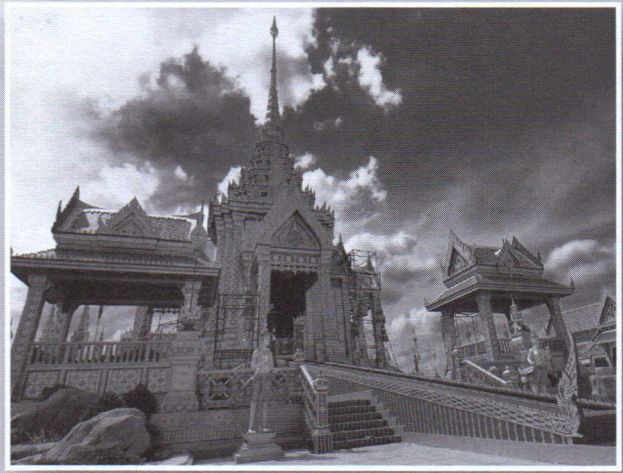
รายการที่ ๒ หนังสือพระประวัติและพระกรณียกิจ

รายการที่ ๓ หนังสือจดหมายเหตุพระราชพิธีพระ-
ราชทานเพลิงพระศพ

รายการที่ ๔ หนังสือเครื่องประกอบพระอิสริย-
ยศสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า
กัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาส-
ราชนครินทร์

รายการที่ ๕ หนังสือพระปิยโสทรเชษฐภคินี : ร้อย-
กรองน้อมสำนึกพระกรุณาธิคุณ

รายการที่ ๖ หนังสือจดหมายเหตุประชาชน : ข่าว

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า
กัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาส-
ราชนครินทร์ สิ้นพระชนม์จากหนังสือ
พิมพ์

รายการที่ ๗ หนังสือศิลปกรรมพระประวัติและ
พระกรณียกิจ

รายการที่ ๘ หนังสือพระประวัติและพระกรณียกิจ
อักษรเบรลล์

รายการที่ ๙ ดิวิดีสารคดีพระประวัติและพระ-
กรณียกิจ

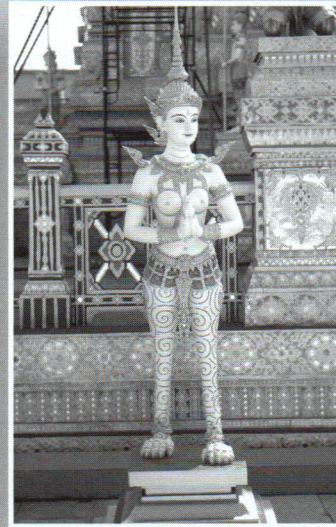
การแจกจ่ายสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์
ดังกล่าว แจกเป็นบัตรรับหนังสือแก่ผู้ที่ได้รับเชิญไปเฝ้าฯ
ในพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ หน่วยงาน
ของรัฐ สถานศึกษา สถานทูต เป็นต้น ส่วนแผ่นพับนั้นแจก
จ่ายแก่ประชาชนที่ไปร่วมงานพระราชพิธีที่ท้องสนาม
หลวง และในกรุงเทพมหานครและจังหวัดต่าง ๆ

การจัดทำเข็มที่ระลึกงานพระศพ

เข็มที่ระลึกงานพระศพ จัดทำขึ้นเพื่อให้ประชาชน
ได้มีเข็มที่ระลึกประดับ และเก็บรักษาไว้เป็นที่ระลึกแห่ง
ความทรงจำ รายได้หลังหักค่าใช้จ่ายสมทบทุน “สมเด็จพระ
เจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวง
นราธิวาสราชนครินทร์”

ลักษณะเข็มที่ระลึกเป็นรูปรี พื้นสีขาว ขนาด
ประมาณ ๒.๒ x ๒.๙ เซนติเมตร ด้านหน้าเป็นอักษร
พระนามาภิไธย “กว” ด้านหลังมีคำจารึกวันเดือนปีที่
ประสูติว่า “๖.๕.๒๔๖๖” และวันเดือนปีที่สิ้นพระชนม์ว่า
“๒๑.๒๕๕๑” ออกแบบโดยร้อยเอก จิทัศ ศรสงคราม
พระนัดดา

กิจกรรมอื่น ๆ

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพฯ ยังได้จัดกิจกรรมสำคัญอื่นๆ อาทิ การทำบุญตักบาตรถวายเป็นพระกุศลในโอกาสวันสิ้นพระชนม์ ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน ในกรุงเทพมหานคร และทุกจังหวัด อำเภอ กิ่งอำเภอ ท้าวพระราชอาณาจักร การแสดงมหรสพสมโภชงานออกพระเมรุ ณ บริเวณท้องสนามหลวง ด้านทิศเหนือ ตลอดคืนวันที่ ๑๕ ถึงวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๑ มีการแสดงหนังใหญ่ โขน หุ่นกระบอก หุ่นละครเล็ก ละครนอก และการบรรเลงดนตรีสากลวงต่าง ๆ การไว้ทุกข์ในวันพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพฯ ระหว่างวันที่ ๑๕ ถึง ๑๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๑ โดยลดธงชาติครึ่งเสา ให้ประชาชนไว้ทุกข์ สถานบริการต่าง ๆ งดหรือลดการแสดงเพื่อความบันเทิง สถานวิฑู และโทรทัศน์ควบคุมดูแลรายการที่ออกอากาศให้เหมาะสม และตั้งแต่วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๑ จะได้มีการจัดนิทรรศการเกี่ยวกับพระประวัติ พระกรณียกิจ และพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพฯ ณ บริเวณอาคารในปริมณฑลพระราชพิธี ท้องสนามหลวง ให้ประชาชนชมเป็นเวลาประมาณ ๑ เดือนเศษอีกด้วย

ที่สำคัญคือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เฝ้าถวายดอกไม้จันทน์ท้าวพระราชอาณาจักร โดยจัดซุ้มรับดอกไม้จันทน์บริเวณท้องสนามหลวงและวัดในกรุงเทพมหานคร เขตละ ๑ วัด ในส่วนภูมิภาคให้แต่ละอำเภอ กิ่งอำเภอ จัดอำเภอละ ๑ วัด ดอกไม้จันทน์ที่ประชาชนถวาย ณ บริเวณท้องสนามหลวง ให้เชิญไปถวายที่หอเปลื้องก่อนการพระราชทานเพลิงพระศพฯ

จริง ดอกไม้จันทน์ส่วนที่เหลือและที่ประชาชนถวายตามวัดต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัดให้รวบรวมไปเผา ณ วัดนั้น ๆ ในเวลาเดียวกับการพระราชทานเพลิงพระศพฯ จริง ดังเช่นที่เคยจัดทำถวายเมื่อคราวงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๙ นั้น

งานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ แม้จะมีเวลาเตรียมการเพียง ๑๐ เดือนเศษ นับแต่สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ แต่การที่ต้องสร้างทำทั้งปวงเพื่อถวายพระอิสริยยศสูงสุดตามโบราณราชประเพณี ไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้างพระเมรุและอาคารประกอบ การซ่อมบูรณะราชรถ ราชยาน พระโกศจันทน์ ตลอดจนการจัดริ้วขบวนพระอิสริยยศแห่เชิญพระโกศออกพระเมรุ และเชิญพระอัฐิและพระสรีรางคารกลับสู่พระบรมมหาราชวัง ล้วนเป็นงานศิลปกรรมชั้นสูงที่ต้องปฏิบัติจัดทำโดยประณีตวิจิตรบรรจง ที่สำคัญคือ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้พระราชทานคำแนะนำอันมีค่าหลายด้าน ทั้งทรงเอาพระทัยใส่ตรวจตราติดตามการปฏิบัติงานทุกขั้นตอน การจัดเตรียมงานจึงสำเร็จลุล่วงทันเวลาโดยมิได้มีอุปสรรคอันใด ด้วยพลังแห่งความจงรักภักดีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของผู้รับสนองพระเดชพระคุณ และด้วยพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อมโดยแท้

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม*

พระที่นั่ง ดุสิตมหาปราสาทสร้างขึ้นในรัชกาลแรกของพระราชวงศ์จักรี สะท้อนทั้งอุดมคติในขนบราชประเพณี และอุดมคติในแบบอย่างเชิงช่าง

เมื่อแรกสร้างพระราชมนเทียร รัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ถ่ายขนาดพระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาทจากกรุงเก่ามาสร้าง สำเร็จยกยอดเมื่อวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๓๒๗ พระราชทานนามว่า **“พระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาท”** (ทิพากรวงศ์, ๒๕๒๖/๔๘) โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเต็มตามโบราณราชประเพณีอีกครั้งหนึ่งที่พระที่นั่งองค์นี้ อีกทั้งยังเสด็จมาประทับเป็นครั้งคราว ทรงใช้พระฉากกันมุขหลังเป็นที่บรรทม และเสด็จออกว่าราชการที่มุขหน้า (แน่งน้อย และคณะ, ๒๕๓๐/๑๙)

ใน พ.ศ. ๒๓๓๒ ฝนตก ฟ้าผ่าหน้าบรรทมขุเด็จ พระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาท เกิดเพลิงไหม้หลังคามุขทั้งสี่ทลายลงสิ้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ ขนาดย่อมกว่าพระมหาปราสาทที่ถูกเพลิงไหม้สร้างอยู่บนพื้นที่เดิม ตามแบบอย่างพระที่นั่งสุริยamarin ที่กรุงเก่า คือมีมุขยื่นออกทั้งสี่ทิศดังที่เห็นปัจจุบัน แล้วพระราชทานนามปราสาทองค์ใหม่ว่า **“พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท”** (ทิพากรวงศ์, ๒๕๒๖/๑๑๘)

“ดุสิต” เป็นชื่อสวรรค์พ้นขึ้นไปจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เนื้อความเกี่ยวกับ สวรรค์ชั้นดุสิต ปรากฏในหนังสือไตรภูมิโลกวินิจจยกถา ซึ่งรัชกาลที่ ๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) เรียบเรียงขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๕ ความตอนหนึ่งว่า **“...ดุสิตสวรรค์นั้นเป็นที่เกิดแห่งท่านผู้มีอิณหาร มีอาทิพระพุทโธบิดาแลพระพุทโธมารดา พระมหาสัพพัญญูโพธิสัตว์ แลพระปัจเจกโพธิสัตว์ พระอัครสาวก...”**(ไตรภูมิฯ เล่ม ๓, ๒๕๒๐/๒๓๐)

ระหว่างรัชกาล เมื่อพระบรมวงศ์สิ้นพระชนม์ เช่น ใน พ.ศ. ๒๓๔๒ พระศพของสมเด็จพระที่นั่งพระองค์น้อย กรมพระศรีสudarักษ์ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานไว้ที่พระมหาปราสาทองค์นี้ และเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชสวรรคต ก็ได้อัญเชิญพระบรมศพมาประดิษฐานไว้ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนี้เช่นกัน (แน่งน้อย และคณะ, ๒๕๓๐/๒๕) โดยเป็นพระราชประเพณีสืบต่อมาทุกรัชกาล จนถึงในรัชกาลปัจจุบัน ได้โปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

อุดมคติเรื่องพระมหากษัตริย์ทรงเสมือนพระโพธิสัตว์ มีอยู่ในสมัยสุโขทัยเป็นอย่างดี ปรากฏในศิลา

*ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ภาควิชาอักษรศาสตร์ สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน บทความนี้พิมพ์ครั้งแรกใน วารสารดำรงวิชาการ ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๑ หน้า ๑๓๘ - ๑๔๓

จาริกวัดป่ามะม่วง ทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๔ อันเป็นปีที่ พญาลิไท (พระมหาธรรมราชาที่ ๑) ทรงผนวช พระองค์ ทรงอธิษฐานว่า “ผลบุญที่อาตมาบวชในศาสนาพระพุทธ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าครั้งนี้ อาตมาไม่ยากได้จักรพรรดิสมบัติ อินทรสมบัติ พรหมสมบัติ อาตมาอยากขอมอบอาตมา ประราณาเป็น**พระพุทธเจ้า** เพื่อนำสัตว์ทั้งปวงข้าม ไตรภพนี้...” (จาริกสมัยสุโขทัย, ๒๕๒๖/๒๓๗) สภาวะก่อน จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า คือพระโพธิสัตว์ ด้วยเหตุนี้ จึงแปลความได้ว่า โดยสถานะแห่งพระโพธิสัตว์ของ พญาลิไท พระองค์จึงทรงอธิษฐานเป็นพระพุทธเจ้าใน อนาคต จึงกล่าวสืบไปได้อีกว่า อุดมคติเรื่องโพธิสัตว์ ครอบคลุมทั้งเมื่อพระองค์เสวยราชย์ในฐานะกษัตริย์ของ ประชาชน และเมื่อสวรรคตเสด็จขึ้นไปถึงนิพพาน ดุสิต-สวรรค์ ครั้นถึงกาลอันควรจึงเสด็จลงมาตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้า ดังกล่าวนี้นี้เป็นปรกติของพระพุทธเจ้าทุก พระองค์ ดังพระพุทธเจ้าศากยมนีของเรา ก่อนเสด็จจุติ ลงมาเป็นพระโพธิสัตว์วิสุทธิตถะ และตรัสรู้สัมโพธิญาณ พระองค์สถิตเสวยทิพยสมบัติอยู่ในชั้น**ดุสิตเทวโลก** (ประมาณุชิตยโนรส, สมเด็จพระพุทธเจ้า, ๒๕๑๙/๗๔-๗๕)

พระบรมวงศานุบาทเนื่องหน่อพุทธางกูร เมื่อสิ้น พระชนม์จึงเสด็จสู่ดุสิตสวรรค์ด้วย ดังได้อ้างหนังสือ ไตรภูมิฯ มาแล้ว ผู้เรียบเรียงเข้าใจว่าอุดมคติจากหนังสือ ดังกล่าว มีส่วนเป็นที่มาของพระราชประเพณีประดิษฐาน พระบรมศพ พระศพ ไว้บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

แบบอย่างอุดมคติเชิงช่าง ของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ปราสาท มีทั้งที่เป็นศาสนสถานและเป็นพระราช- มนเทียร กำหนดได้ ๒ รูปแบบ คือแบบ “เรือนชั้น” และแบบ “เรือนยอด”

เรือนชั้น ในศิลปะไทยโบราณ ศาสนสถานมี ตัวอย่างของปราสาทแบบเรือนชั้น คือเจดีย์ทรงปราสาท ประกอบจากสามส่วน คือ ส่วนล่าง หมายถึงฐาน ส่วน กลาง คือ ตัวเรือน มีคำเรียกว่า เรือนธาตุ เป็นที่สำหรับ ประดิษฐานพระพุทธรูป หากเรือนธาตุนั้นมีคูหาที่ประ- ดิษฐานพระพุทธรูปไว้ภายในคูหา หากไม่มีคูหาที่ประดิ- ษฐานไว้ในจระนำ หรือที่เรียกว่าจระนำซุ้ม ประจำตาม ด้านของเรือนธาตุ ต่อขึ้นไปจากส่วนกลาง คือ ส่วนบน เป็นส่วนหลังคาตัด ก่อเป็นชุดชั้นซ้อนลดหลั่น แต่ละชั้น ย่อจำลองจากเรือนธาตุ โดยมีงานประดับ เรียกกันว่า กลีบขนุน ซึ่งประดับเรียงรายอยู่บนมุมของแต่ละชั้น กลีบขนุนมีที่มาจากอาคารจำลอง เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า บรรพแถลง

งานเชิงสัญลักษณ์ดังกล่าวของเจดีย์ทรงปราสาท มีที่มาจากปราสาทในวัฒนธรรมเขมร ช่างไทยโบราณ รับเอามาปรับปรุง ได้เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเชิง ช่างอย่างสำคัญ

เรือนยอด ศาสนสถาน หรือปราสาทราชมนเทียร เช่นพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มียอดแหลม อันเป็นที่มาของคำเรียกว่า “เรือนยอด” ซึ่งมีสามส่วนประกอบกัน เช่นเดียวกับเรือนชั้น แต่มีแบบสำคัญเป็นพิเศษ คือ ส่วนบน สันฐานเป็นทรงกรวยเหลี่ยม ประกอบจากส่วนสำคัญคือหลังคาลาดเป็นชั้นซ้อนลดหลั่น ชุดหลังคาลาดนี้ ยกเก็จขนาดต่างๆ (“เก็จ” มีที่เรียกว่า “กระเปาะ”) เก็จใหญ่-น้อยเรียงรายอย่างมีจังหวะ ได้ระเบียบงดงามประดับด้วยซุ้มทรงจั่วตามขนาดของเก็จ คำศัพท์สำหรับเรียกซุ้มทรงจั่วเหล่านี้ เป็นสัญลักษณ์ของอาคารจำลองอีกรูปแบบหนึ่ง เรียกว่าบรรพแถลง เช่นเดียวกับที่ประดับเจดีย์ทรงปรางค์ และปราสาทเขมร

ความงดงามของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ซึ่งเป็นปราสาทประเภทเรือนยอด โดยที่ยอดในทรงกรวยเหลี่ยมประกอบจากชั้นซ้อนลดหลั่นทำนองหลังคาชั้นซ้อนของเรือนชั้น แบบอย่างของพระมหาปราสาทประเภทเรือนยอด ที่มีความเป็นเรือนชั้นอยู่ด้วยนี้ สะท้อนอุดมคติเชิงช่าง ทั้งภูมิปัญญาช่างที่สรรค์สร้าง และสอดคล้องกับพระนามอันมีความหมายเชิงอุดมคติของพระที่นั่งองค์นี้ด้วย

เอกสารประกอบการค้นคว้า

จารึกสมัยสุโขทัย. กรมศิลปากร, ๒๕๒๖.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑. (พิมพ์ครั้งที่ ๕) กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๖.

ธรรมปรีชา, พระยา (แก้ว). ไตรภูมิโลกวิณัจฉกถา ฉบับที่ ๒ (ไตรภูมิฉบับหลวง) เล่ม ๓. กรมศิลปากร, ๒๕๒๐.

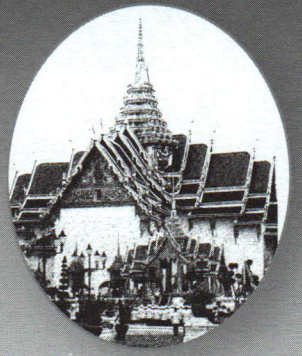
แน่นน้อย คักดีศรี ม.ร.ว.; ไชแสง ศุขะวัฒนะ; ผุสดี ทิพพัล.

สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม ๑ สำนักราชเลขาธิการ, ๒๕๓๑.

ปรมาณูชิตชิโนรส, สมเด็จพระ, พระปฐมสมโพธิกถา.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๙.

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท สถาปัตยกรรมไทยสมบูรณ์ลักษณะ

รองศาสตราจารย์สมใจ นิ่มเล็ก*

คำนำ

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นสถานที่ตั้งพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวง นราธิวาสราชนครินทร์ นอกจากพิธีหลวงแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้หน่วยราชการ มูลนิธิ สโมสรฯ เป็นเจ้าภาพบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรมและเลี้ยงภัตตาหารเพลถวายเป็นพระราชกุศล รวมทั้งการเข้าถวายสักการะพระศพและถวายเงินของประชาชนและคณะบุคคลเป็นจำนวนมาก ดังนั้นจึงควรทราบความเป็นมา และลักษณะสถาปัตยกรรมของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เพื่อที่จะได้เป็นความรู้ ความเข้าใจอันถ่องแท้ในสถาปัตยกรรมไทย ที่มีความสวยงามอลังการสมบูรณ์ลักษณะ อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สูงส่งของชนชาติไทย

สถาปัตยกรรมไทยเป็นมรดกตกทอดสืบต่อกันมาด้วยระยะเวลาอันยาวนาน ดังนั้นลักษณะของสถาปัตยกรรมไทย โดยเฉพาะชื่อองค์ประกอบต่างๆ ที่ประกอบกันจนเป็นรูปทรงอันงดงามนั้น มีการเรียกชื่อแตกต่างกันไปในแต่ละยุคแต่ละสมัย แล้วยังเรียกแตกต่างกันแต่ละสำนักช่าง ถึงแม้ช่างจะเรียกแตกต่างกัน ก็ยังพอทำเนา ยังพอเข้าใจเรื่องในสิ่งเดียวกัน แต่ในปัจจุบันมีนักวิชาการ นักเขียน นักประวัติศาสตร์ศิลปะ นักประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ได้มีการวิจัย เขียนตำรา เขียนบทความกันมากมาย โดยท่านเหล่านั้นมิได้ผ่านการศึกษาทางสถาปัตยกรรมโดยตรง จึงมักเรียกชื่อองค์ประกอบผิดเพี้ยน หรือไม่ก็ตั้งชื่อองค์ประกอบบางองค์ประกอบขึ้นใหม่ สิ่งดังกล่าวเป็นอันตรายอย่างใหญ่หลวง เป็น

มหันตภัยต่องานสถาปัตยกรรมไทยที่เป็นมรดกตกทอดมายาวนาน และต่องานสถาปัตยกรรมไทยในสมัยปัจจุบัน

ประวัติพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยสร้างแทนที่พระที่นั่งอินทราภิเษกมหาปราสาทที่เพลิงไหม้เสียหายทั้งองค์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต ได้ตั้งพระบรมศพในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่เสาดาน ซึ่งเป็นโครงสร้างที่รองรับยอดปราสาท เสาดานนี้มีลักษณะเป็นเสาลอย ตั้งอยู่กึ่งกลางความกว้างของการเริ่มมุขทั้ง ๔ เสาดานนี้คิดขวางบดบังความสง่างามของการตั้งพระบรมศพ พระองค์จึงมีพระบรมราชโองการให้ตัดเสาดานนี้ออก โดยเปลี่ยนโครงสร้างรับหลังคาปราสาทเดิมเป็นโครงคอนกรีตเสริมเหล็ก ทำให้เกิดความโอโถง วิจิตร สง่างาม สมพระเกียรติในการประดิษฐานพระโกศพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพระพันปีหลวง และยังได้โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์เพื่อทรงใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทยังเป็นที่พักผ่อนพิศถือน้ำพิพัฒน์สัตยา และเป็นที่เสด็จออกมหาสมาคมด้วย

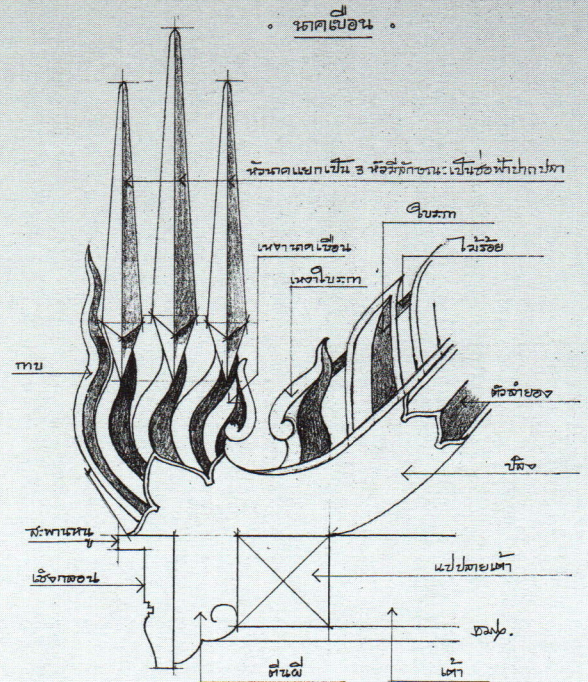
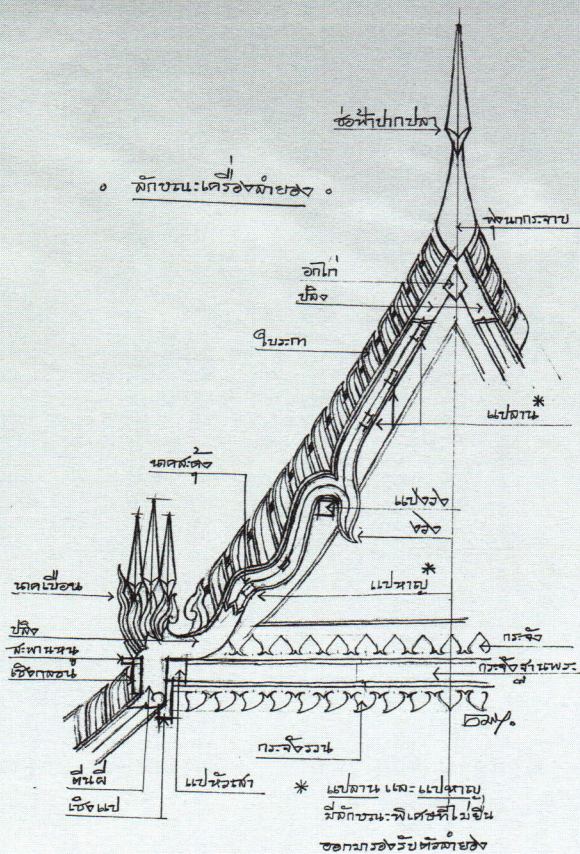
ในปัจจุบันยังใช้ในการพระราชพิธีฉัตรมงคล และเป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพ และพระศพ และบำเพ็ญพระราชกุศลถวาย ดังเช่น เป็นที่ประดิษฐานพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

*ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน

ส่วนหลังคา พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นอาคารแบบจตุรมุข แบบมุขเท่า ดังนั้นหลังคาทรงจั่วจึงมีสันหลังคาจาก ๔ ทิศมาบรรจบกันตรงที่ตัวอาคารตัดกัน หลังคาแต่ละมุขเป็นหลังคา ๔ ชั้น ชั้นที่ ๑, ๒ และ ๓ จะเป็นหลังคา ๓ ชั้น ส่วนชั้นที่ ๔ ซึ่งเป็นหลังคาบนสุดมี ๒ ชั้น หลังคาชั้นล่างสุดมีคันทวยรองรับ หลังคาพระที่นั่งองค์นี้เป็นลักษณะจั่วเปิด ไม่มีหลังคาปีกนกหรือหลังคากันสาดปิดบังด้านหน้าของอาคาร

มุขเด็จอยู่ด้านหน้าหรือด้านทิศเหนือ มีลักษณะเป็นมุขลด สันหลังคามีระยะห่างจากสันหลังคาตัวพระที่นั่งมาก ส่วนการซ้อนของหลังคาโดยทั่วไประยะห่างของหลังคาใกล้เคียงกัน ระยะสันหลังคาซ้อนบนน้อยกว่าสันหลังคาซ้อนล่างเล็กน้อย

เครื่องปิดเครื่องมุงด้านหน้าจั่วเป็นเครื่องลายอง มีข้อฟ้าอยู่ส่วนบนสุดเชื่อมกับตัวลายองด้วยปลิง ต่ำลงมาเป็นวงว โดยมีแปงวงรองรับต่อจากวงว ตัวลายองวางบนแปหาญ เรียกตัวลายองส่วนนี้ว่า นาคสะดุ้ง ก่อนถึงส่วนล่างสุดมีปลิงเชื่อมกับนาคเบียน ได้นาคเบียนมีดินสอสอดอยู่ในช่องระหว่างแปหัวเสากับเชิงกลอน

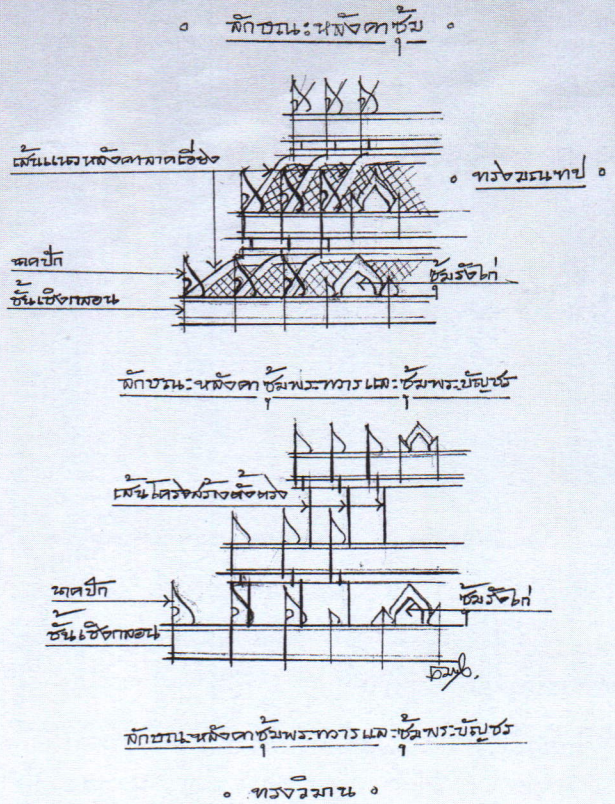
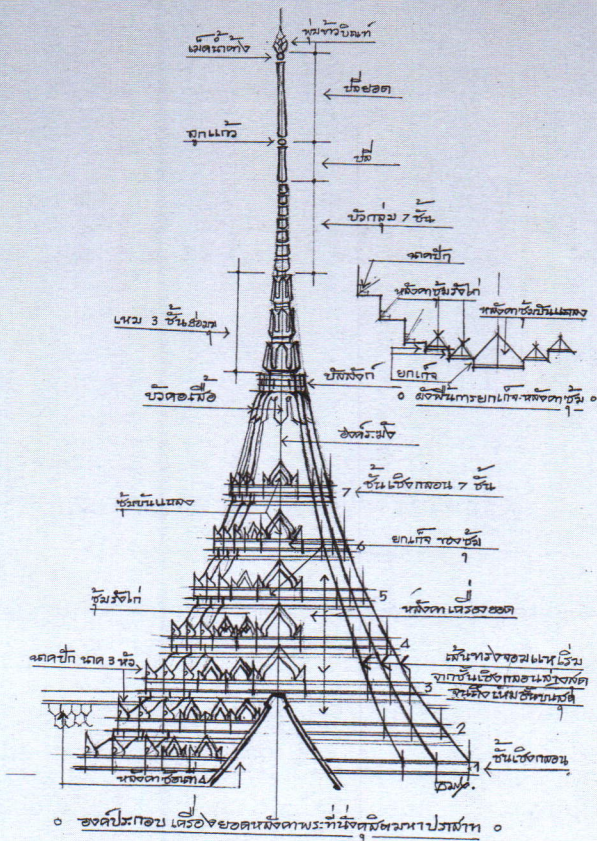
เครื่องลายองของหลังคาชั้นที่ ๒ และชั้นที่ ๓ มีเพียงวงเท่านั้น ไม่มีนาคสะดุ้ง เครื่องลายองของทุกชั้นลงรักปิดทอง

หน้าบันระดับหลังคาชั้นที่ ๒ มีหน้าต่างอยู่ ๒ ข้างของสันหลังคามุขเด็จ ส่วนหน้าบันมุขอื่นมีหน้าต่างอยู่ตรงกลางหน้าจั่ว หน้าต่างนี้มีบานเปิดได้ เมื่อมีการซ่อมบูรณะหลังคา ข้างจะเข้าไปซ่อมโดยผ่านหน้าต่างนี้ โดยข้างไม่ต้องเข้าไปภายในพระที่นั่ง เนื่องจากเป็นอาคารที่สำคัญ เป็นพระราชฐาน มีของสำคัญและมีค่ามากมาย

ตรงส่วนที่หลังคาชั้นที่ ๔ มาบรรจบกัน มีหลังคาที่เป็นเครื่องยอด มีชั้นเชิงกลอนจำนวน ๓ ชั้น เชิงกลอนชั้นที่ ๑ และชั้นที่ ๒ อยู่ต่ำกว่าสันหลังคา เชิงกลอนชั้นที่ ๓ วางอยู่บนสันหลังคา ใต้โถงของเชิงกลอนชั้นที่ ๑ มีรูปครุฑยุดนาค ทำหน้าที่เป็นคันทวยรับชายคาของเครื่องยอด เหนือตะเฆ่ร่าง ครุฑยุดนาคนี้เป็นลักษณะเด่นของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

แต่ละชั้นเชิงกลอนยกเก็จยื่นออกมาจากกระนาบของเชิงกลอน เหนือเก็จตรงกึ่งกลางของเครื่องยอด มีซุ้มบันแถลงประดับ ส่วนสองข้างของซุ้มบันแถลงมีซุ้มรังไก่อประดับ ทั้งซุ้มบันแถลงและซุ้มรังไก่อมีอยู่ทุกชั้นเชิงกลอน แต่ชั้นเชิงกลอนที่ ๑ และที่ ๒ จะมีเพียงซุ้มรังไก่อเท่านั้น ซุ้มรังไก่อทั้งสองข้างของซุ้มบันแถลงจะลดจำนวนลงเมื่อถึงชั้นเชิงกลอนชั้นที่ ๓ ซึ่งเป็นชั้นเชิงกลอนขององค์ระฆัง จะเหลือซุ้มรังไก่อเพียงซุ้มเดียว ทั้งนี้เนื่องมาจากทรงของจอมแห ซึ่งเป็นรูปทรงของเครื่องยอดนั่นเอง

หลังคาเครื่องยอดมีผังพื้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้ ๑๒ ตรงมุมแต่ละการย่อประดับด้วยนาคปัก เป็นรูปหัวนาค ๓ หัว เรียงขึ้นไปจนทุกเชิงกลอน เหนือเชิงกลอนชั้นที่ ๗ เป็นองค์ระฆัง บนสุดขององค์ระฆังเป็นบัวคอเสื้อ เหนือขึ้นไปเป็นบัลลังก์ และหม่อม ๓ ชั้น หม่อมชั้นที่ ๓ นี้เป็นที่สิ้นสุดของการย่อมุม บัวกลุ่มชั้นล่างสุดจนถึงเม็ดน้ำค้างเป็นทรงกลม บัวกลุ่มมีจำนวน ๗ ชั้น เนื่องจากเครื่องยอดของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทมีขนาดใหญ่ ทรงจอมแหจึงต้องเรียวยาว ทำให้ปลียอดยาวมาก จึงต้องแบ่งให้เป็น ๒ ส่วนใช้ลูกแก้วคั่น ส่วนล่างของปลีสั้นกว่าส่วนบน ส่วนล่างเรียกว่า ปลี ส่วนบนเรียกว่า ปลียอด เหนือเม็ดน้ำค้างประดับด้วยพุ่มข้าวบิณฑ์ ซึ่งเป็นส่วนที่สูงที่สุดของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

พื้นที่ภายใน

ตรงกึ่งกลางผนังของมุขด้านทิศใต้มีพระบัญชาขรบุษบกมาลา ทั้งสองข้างมีพระทวารเป็นทางออกไปสู่มุขกระสัน ด้านหน้าพระทวารกันด้วยพระฉากกรอบและฐานปิดทอง ภายในองค์พระที่นั่งฯ เป็นที่ประดิษฐานพระราชาบัลลังก์ประดับมุกทอดอยู่เหนือพระแท่นกลางพระมหาปราสาท และกางกั้นด้วยพระนพปฎลมหาเศวตฉัตร และพระแท่นราชบรรจรณ์ประดับมุก หรือพระแท่น

บรรทมประดับมุกของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระแท่นนี้ประดิษฐานอยู่ทางมุขด้านตะวันออก

พระบรมศพและพระศพมักจะประดิษฐานที่พื้นที่มุขตะวันตกเป็นประจำจนเป็นธรรมเนียม ดังเช่น พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี และปัจจุบันยังได้ประดิษฐานพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

สรุป

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นพระที่นั่งที่มีความสำคัญ มีความงดงามอลังการ สมบูรณ์ลักษณะด้วยสถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณี ดังนั้นพลกนิกรทุกผู้ทุกนามจึงควรได้ชื่นชมและเข้าใจซาบซึ้งถึงสถาปัตยกรรมไทยชั้นเยี่ยม ที่มีองค์ประกอบของอาคารและองค์ประกอบของเครื่องยอดได้ถูกต้อง และเพื่อจะได้เป็นบรรทัดฐานของสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบของวงการสถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณีต่อไป

มหรสพในงานพระเมรุในสมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ศาสตราจารย์ ดร. นิยะดา เหล่าสุนทร*

มหรสพ เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนไทยนับแต่ปฏิสนธิ การทำงาน และในวาระสุดท้ายของชีวิต ยังเป็นผู้มีฐานะหรือดำรงอิสริยยศสูงส่ง มหรสพก็เป็นมหรกรรมที่สมบูรณ์ด้วยรูปแบบที่วิจิตรงดงาม และเป็นบุญตาแก่ผู้ที่เฝ้าชม วรรณคดีหลายเรื่องก็มีการบันทึกการแสดงมหรสพ ซึ่งมีทั้งในงานรื่นเริงและงานเศร้าโศก เช่นงานศพ เป็นต้น ในบทความนี้ผู้เขียนจะกล่าวเฉพาะมหรสพที่ใช้แสดงในงานพระเมรุ งานแรกคืองานพระราชทานเพลิงพระศพท้าวพรหมทัต เจ้าเมืองพาราณสี ดังปรากฏอยู่ในเรื่อง **ปาจิตตกุมารกลอนอ่าน**^๑ และงานถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้กำหนดขึ้น รายละเอียดของเรื่องนี้อยู่ใน **โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวง**^๒ พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุนทร แต่ก่อนที่จะเข้าเรื่องมหรสพ ผู้เขียนขอให้รายละเอียดเกี่ยวกับวรรณคดีทั้ง ๒ เรื่องก่อน เพื่อความเข้าใจของผู้่านได้ดียิ่งขึ้น

ปาจิตตกุมารกลอนอ่าน เป็นงานนิพนธ์ที่ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๖ ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี วรรณคดีเรื่องนี้แต่เดิมไม่เป็นที่รู้จักในหมู่นักวรรณคดีเลย ผู้เขียนเป็นผู้พบต้นฉบับตัวเขียนซึ่งเก็บรักษาไว้ที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓ เมื่อทำวิทยานิพนธ์ดุขภูษิตติต เรื่อง **ปัญญาสชาดก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณ-**

กรรมร้อยกรองของไทย และเมื่อมีโอกาสจึงได้เสนอแนะต่อกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ให้เผยแพร่วรรณกรรมเรื่องนี้ ใน พ.ศ. ๒๕๓๓ วรรณคดีเรื่อง ปาจิตตกุมารกลอนอ่าน จึงปรากฏสู่มหาชนในชุด **วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๒** วรรณกรรมเรื่องนี้กล่าวถึง ปาจิตตกุมารกับนางอรพิมรักใคร่กันมาแต่เยาว์วัย ต่อมาท้าวพรหมทัตให้ไปรับนางมาอยู่ในวังเพื่อหวังจะได้นางเป็นชายา ปาจิตตติดตามนางมาถึงวังโดยอ้างกับท้าวพรหมทัตว่าตนเป็นพี่ชายของนาง ท้าวพรหมทัตหลงเชื่อจึงต้อนรับอย่างดี เมื่อสบโอกาสปาจิตตได้ฆ่าท้าวพรหมทัต และพานางหนีออกจากเมืองของท้าวพรหมทัตไประหกระเหินอยู่ในป่า ต้องพลัดพรากกันเป็นเวลานาน เมื่อทั้งสองได้พบกัน จึงระลึกได้ว่าเคราะห์กรรมทั้งปวงที่เกิดกับตนและชายา คงเป็นเพราะอกุศลกรรมที่ได้ทำกับท้าวพรหมทัตไว้ ทั้งสองจึงชวนกันกลับไปทำพิธีศพให้ท้าวพรหมทัต

ส่วน**โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวง** หรือ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุนทร พระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงนิพนธ์ขึ้นเป็นทำนองจดหมายเหตุถวายพระเพลิงและฉลองพระอัฐิ

มหรสพที่จะกล่าวถึงในลำดับแรกก็คือ **โขน** ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

*อาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน

^๑ “ปาจิตตกุมารกลอนอ่าน” วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๓)

^๒ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุนทร, **โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวง** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๑๒)

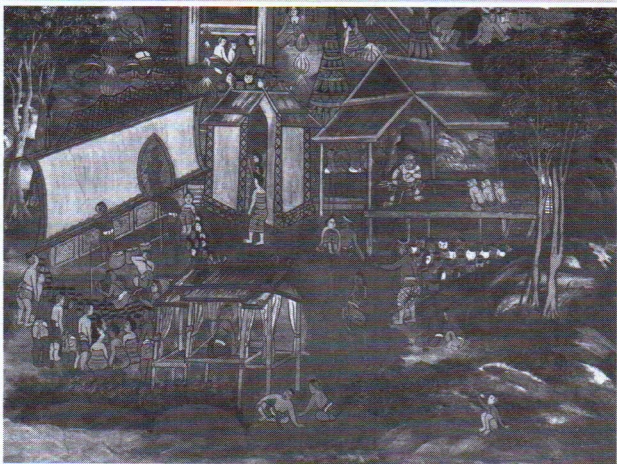

โขน

เป็นมหรสพเก่าแก่ของไทย ในสมัยอยุธยาตอนต้นโขนก็เป็นที่รู้จักของชาวอยุธยาแล้ว โขนได้รับการยกย่องว่าเป็นเสมือนเครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์ ส่วนเรื่องกำเนิดและวิวัฒนาการของมหรสพประเภทนี้ นายธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีอธิบดีกรมศิลปากร ได้ค้นคว้าและเรียบเรียงอย่างละเอียดไว้ในหนังสือเรื่อง โขน ท่านผู้สนใจ สามารถศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวได้ แต่ในบทความนี้ผู้เขียนขอเสนอรายละเอียดบางประการดังนี้

เรื่องที่น่าสนใจแสดง โขน ตามความเข้าใจโดยทั่วไปก็คือเรื่อง **รามเกียรติ์** เพียงเรื่องเดียว แต่ในการค้นคว้าของผู้เขียนพบว่ายังมีเรื่องอื่นอีกด้วย ดังหลักฐานที่ปรากฏในต้นฉบับตัวเขียน เรื่อง **ศุภมิตรคำภีร์** พรรณนาถึงเรื่องพระอินทร์ชิงนางสุชาดา ธิดาของท้าวไพจิตราสูร ดังความว่า

โขนราชกุมิน เพลนเมื่อพระอินทร์ ลงมาแต่สวรรค์
อุ้มสุชาดา ภาเหมาพลัน อสุรีนั้นน ตามรบอินตรา "

หนังใหญ่ และ โขน เรื่องรามเกียรติ์
(จิตรกรรมพระพุทธรัตนสถาน ในพระบรมมหาราชวัง)

มวย และ ละคร (จิตรกรรมฝาผนังพระพุทธรัตนสถาน
ในพระบรมมหาราชวัง)

แต่เรื่องที่น่าสนใจแสดงโขนในวรรณคดี ๒ เรื่องนี้ก็เป็นเรื่อง **รามเกียรติ์**

ปาจิตตกุมารกลอนอ่าน กล่าวถึง ตอนพระรามทำศึกกับทศกัณฐ์ ดังความว่า

พวกโรงโขนตีโชนกระหุงเส้า เสียงกรียวกราวเอิกเกริกแล้วไหลัน
เล่นเรื่องรามทำศึกกับทศกัณฐ์ ต่างประจันขลุมนรณรงค์
พวกเขมรเล่นร้องเพลงซ้อแซ้ รำออกแต่ร้องเจียงจอนเสียงหลง
ส่งภาษาขมสะล้าเนียงกะโป่ง ลั่นร้องใหม่ตีโชนเสียงโตะทึง "

นอกจากนี้ยังมีโขนเขมรอีกโรงหนึ่ง ซึ่งเล่นตอน **พระรามตามกวาง** ดังความที่พรรณนาไว้ว่า

ยังโรงหนึ่งโขนเขมรเล่นประชัน	เมื่อพระรามพาสีตามากกลางไพร
ทศกัณฐ์แปลงเพศท้าวยักษ์	เปนพญากวางทองอันผ่องใส
สีดานางเห็นกวางเหลืออาลัย	จึงวอนไห้ให้พระรามไปตามกวาง
จักรพรรดิสุดจะขัดมเหลสี	ข้าพาติดตามกวางเข้าดงขว้าง
กวางก็หายกลายเปนยักษ์มาลักนาง	พาเอานางไปไว้สวนอุทยาน
พระจักรีเสียที่ต้องทำศึก	อีกกะทิกอีกเหี้ยมกำแหงหาญ
ประหารโคตรอสุรายทำลายปราณ	ได้สีดาคืนมาผ่านอยุธยา
พวกดนตรีตีประโคมปีพาทย์ม้อง	คนเจรจาว่าร้องตามภาษา
ว่าเนียบเอยชิมะลูตูอินา	คนดูทั่วออกฮาว่าขันจริง "

^๓ ศุภมิตรคำภีร์, เลขที่ ๑๓ ตู ๑๑๔ ขึ้น ๑๑๑ มัดที่ ๕๓ ประวัติ สมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ.

^๔ ปาจิตตกุมารกลอนอ่าน, หน้า ๒๓๔.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๕.

โคลงถวายพระเพลิงฯ เล่นเรื่อง รามเกียรติ์
เช่นกัน และมีโรงโขน ๒ โรงเล่นประชันกัน เรื่องที่เล่น
คือ ตอน หนุมานถวายแหวน และ “ราพบุตร” (อินทรชิต)
เพลงครต่องพระราม ดังความว่า

มฤคพศรบสังไผ่	สรรพพรรณ
โขนต่อโขนประชันกัน	เก่งกริ้ว
หุ่นต่อหุ่นเสมอชน	ชิงชนะ กันนา
ละครต่อละครจั่ว	ต่อจั่วประชันกัน

โรงหนึ่งโขนเหล่านเมื่อ	หนุมาน
สมเด็จพระคိုးวาท	ตรัสใช้
ให้นำอำมรงค์กาญ	จนกับ โสภนา
ไปส่งองค์อนุชให้	ราพร้ายรุมตี

โรงหนึ่งเสียงเส้าเร่ง	กลองตึง
พยุหักษ์โยธายัง	โห่ร้อง
พลลิงวิ่งถับถึง	โจมตี
ราพบุตรวางครต่อง	ลักษณะล้มในสนาม ^๖

ละคร

ละครเป็นการแสดงซึ่งพัฒนาจากระบាំซึ่งมีมา
ตั้งแต่สมัยสุโขทัย ละครรามี ๓ ประเภท ประเภทแรก
คือ ละครชาตรี ซึ่งสันนิษฐานว่ามีต้นเค้าจากการแสดง

ละคร (จิตรกรรมฝาผนังพระพุทธรูปรัตนสถาน ในพระบรมมหาราชวัง)

^๖ โคลงถวายพระเพลิงฯ, หน้า ๒๖.

^๗ อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมใน “ความสัมพันธ์ระหว่างละครไทยและละครการตะ” ของ นิยะดา เหล่าสุนทร (ชนนิยม, ๒๕๔๔).

^๘ ปาจิตตกumarกลอนอ่าน, หน้า ๒๓๔.

^๙ โคลงถวายพระเพลิงฯ, หน้า ๒๘.

โนราหรือ มโนรา ซึ่งเกิดทางภาคใต้ เรื่องที่เล่นในชั้นแรก
สันนิษฐานว่าเล่นเรื่อง นางมโนรา หรือพระสุธน ประเภท
ที่ ๒ คือ ละครนอก ตัวแสดงเป็นชายล้วน เรื่องที่
แสดงส่วนใหญ่ นำมาจากชาดก และวรรณคดีเรื่องที่ได้
รับความนิยม เช่น เรื่องสังข์ทอง สุวรรณหงส์ เป็นต้น
การแสดงละครนอกมุ่งความสนุกสนาน เพลิดเพลินเป็น
สำคัญ มากกว่าความงดงามของการรำรำ ส่วนละคร
ใน นั้น เกิดทีหลังละครนอก เข้าใจกันว่าคงเป็นในช่วง
ปลายของอยุธยาในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ผู้แสดง
เป็นหญิงล้วน มุ่งแสดงความสวยงามของท่ารำ เรื่องที่
เล่นมีเพียง ๔ เรื่อง ได้แก่ รามเกียรติ์ อิเหนา ดาหลัง
อุณรุท^๗

ในเรื่อง ปาจิตตกumarกลอนอ่าน พรรณนาถึง
ละครชาตรี และ ละครนอก ดังนี้

พวกละครชาตรีเสียงตึกกรับ แล้วร้องรับตึกกลองเสียงตึงตึง
เล่นราวเรื่องเบื่องพระรดาบารุง ถือสารตราให้ไปหานางเมรี
ท้าวตรีเนตรรู้เหตุมาแปลงสาร ให้นางมารร่วมรักพระโณมศรี
นางแจ้งสารก็สมานเป็นสามี ราชชาติตึกกรับรับกันไป

ยังพวกหนึ่งตั้งโรงอยู่โอโถง ละครโรงฟุ้งหัดกันขึ้นใหม่
นายโรงรำแขนกร่อนวิไล หน้าเป็นไยน้ำนวลน่าขวัญ
เล่นเรื่องปางครั้งเจ้าสุวรรณหงส์ เมื่อเธอหลงเสียรู้มเหสี
ต้องหอกยนต์ล้มถึงชีวิต ปีพาทย์ตีเพลงโอดสลดใจ^๘

ส่วนโคลงถวายพระเพลิงฯ ก็พรรณนาถึง ละคร
ชาตรี และ ละครใน ไว้ว่า

ละครชาตรี

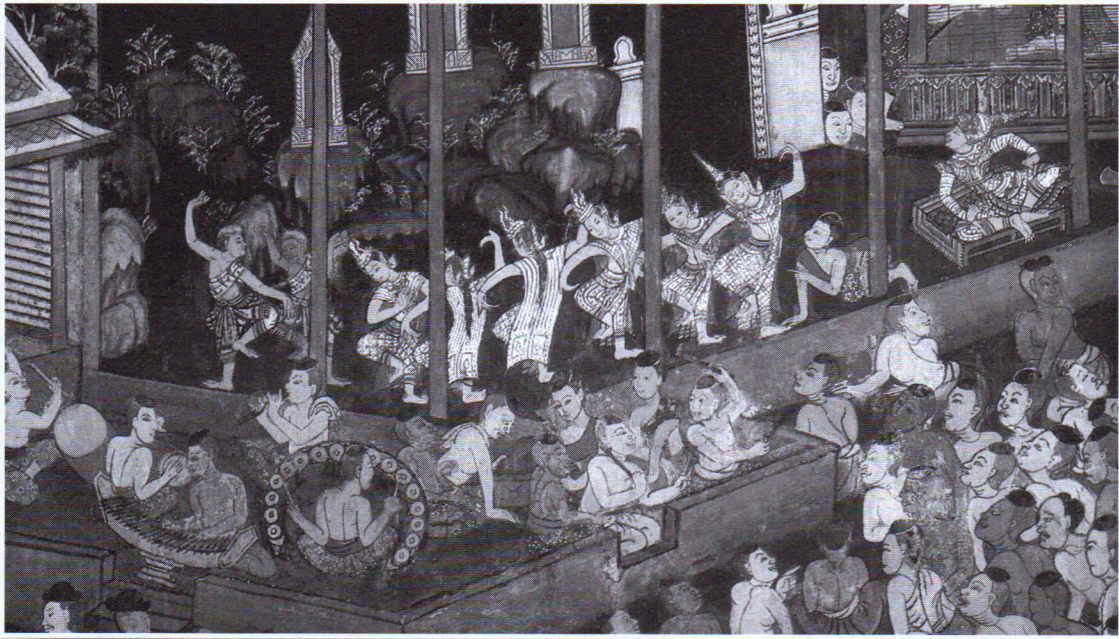
ชาตรีตลุบตลุบทั้ง	กลองโทน
ร่ำบดขัดสะเอวโชน	อ่อนแปล้
คนกรับรับชัยโยน	เสียงเย็น โปนา
ร้องเรื่องรถเสนแก่	ห่อขยุ้มมาไรรย ^๙

ความในตอนนี้ แสดงว่าเล่นตอน พระรถหนีนางเมรี ได้
ไปรยยาวิเศษแก้มนตร์ของนาง

ละครใน

ละครเรื่องระเด่นร้อง	เสียงใส
ฉับฉ่าทำนองใน	นาฏพื่อน
ลักขุขุขุขุไป	สมสู่ เจ้านา
เผด็จจรตะตูร้อน	รับวันพลตาม

ละคร (จิตรกรรมฝาผนังวัดมณีมาวาส จังหวัดสงขลา)

ละครจอมจักรพรรดิเจ้า	ธรณินทร์
ลั่นเหล้าเยาวายุพินทร์	ผ่องหน้า
โฉมตรูคูนางอินทร์	อรรคราช
ใครพิศจิตรเจียนบ้า	บ่นเพื่อเลมอฝัน
ร้องเรื่องอนิรุทธรัง	แรมดง
อารักษ์ภักดิ์องค	โอบอุ้ม
สมสู่อุษาทรง	เสวภาค
ยามพิโยคโคกกลุ้มคลุ้ม	คลังไคล้ใจตรอม ๑๐

หุ่น

มหรสพประเภทหุ่น เข้าใจว่าน่าจะมีกำเนิดขึ้นในสมัยอยุธยา และเป็นที่รู้จักแพร่หลาย ใน **ปุนโณวาทคำฉันท์** ของพระนาค วัดท่าทราย ซึ่งแต่งในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้พรรณนาถึงมหรสพนี้ในทำนองที่คุ้นเคยเป็นอย่างดี คือ

ฝ่ายหุ่นก็ตั้งให้	ศัพทส้าวกระโหมโครม
ชูเชิดพระโคโธม	ทวิพราหณ์รณรงค์
เริ่มเรื่องพระไชยทัต	จรเสด็จพนาพง
ลอบลื้อมมฤคยง	อสุรท้าวภูเวรแปลง ๑๑

ละคร (จิตรกรรมฝาผนังพระพุทธรัตนสถาน ในพระบรมมหาราชวัง)

แสดงว่า **หุ่น** คงเป็นที่รู้จักแพร่หลายมาแล้ว และจะต้องก่อนสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเป็นแน่ แต่จะมีกำเนิดเมื่อใดนั้นไม่มีหลักฐานยืนยัน แต่อาศัยหลักฐานจาก**ปจิตตกumarกลอนอ่าน** ทำให้เราทราบว่ หุ่นในสมัยธนบุรีมีหลายประเภท เท่าที่ได้ระบุไว้ก็มี **หุ่นไทย หุ่นมอญ หุ่นเขมร หุ่นทวาย และหุ่นจีน** นอกจากนี้มี **หุ่นตลก** อีกด้วย

๑๐ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

๑๑ “ปุนโณวาทคำฉันท์” วรรณกรรมอยุธยา เล่ม ๓ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๑) หน้า ๓๒๔.

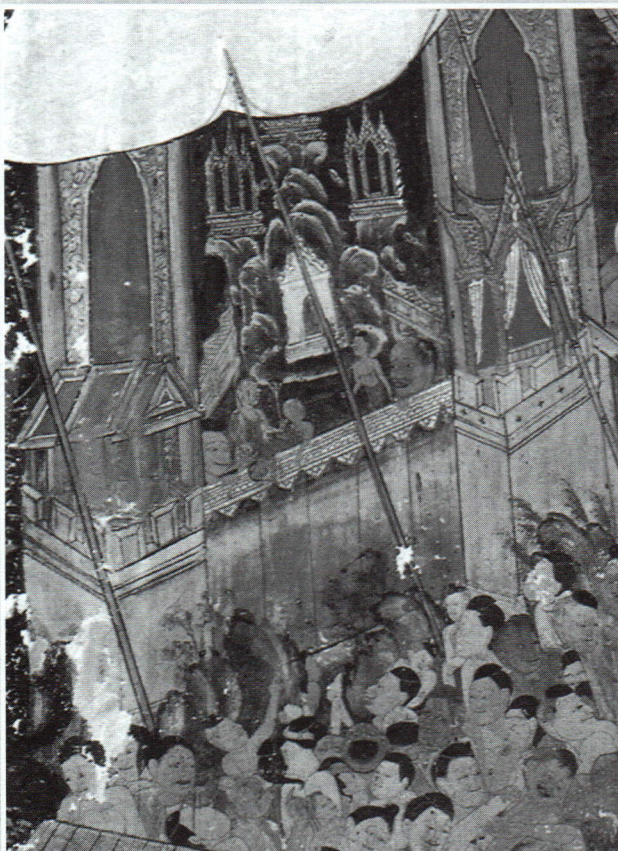
ยังโรงหุ่นขลุมนสายยนต์ชัก ชะง่อนงักโจงจันทน์ทำหน้าหงาย
 คนชักย่นด้นถือนถือแทบมือตาย เมื่อหัวไหล่แกว่งหัวทุกคน
 ยังโรงหนึ่งอิงอุ่นเล่นหุ่นมอญ ทำหัวคอลอนหนดคกทั้งออกชน
 หัวตะกร้าถือพราหบาคนน ลื่นทุกคนเห็นหัวเราะว่าเหมาะครัน
 มีหุ่นมอญหุ่นเขมรเล่นประชัน ต่างต่างกันต่างภาษามาสืบสาย
 คนเจรจาว่าภาษาเกลิงนุนาย คนระบายยกหุ่นขึ้นชักย่นด้น
 หุ่นตลกออกชนถือพราหบอม ลื่นหลังค้อมปากอ้าตาถลน
 ชะง่อนงักเชิดชักอกลวน ลื่นทุกคนเห็นหัวร่อแทบงอหาย
 หุ่นเขมรเล่นตามส่งภาษา ดุอินาดูพองบองสะวาย
 ครอบหุ่นหุ่นปูนเคียตกระทาย คนระบายยียักด้วยชักย่นด้น
 ทั้งหนุ่มสาวเฒ่าแก่เห็นหัวร่อ จนเหยียดงอเห็นเหงือกเกลือกถลน
 บ้างพูดกันว่ามันขันเหลือพิกล สองภาษาพากันบ่นว่าขันจริง^{๑๒}

ส่วน หุ่นทวาย และ หุ่นจีน มีการพรรณนาไว้ว่า
 เป็นของใหม่ (ที่เพิ่งเข้ามา) ดังความที่ว่า

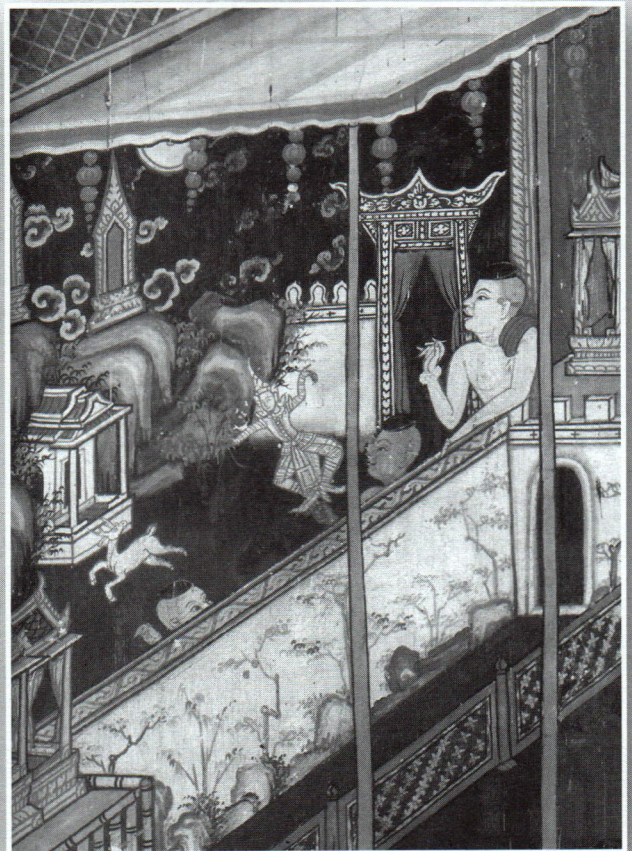
เพิ่งมีใหม่หุ่นทวายอีกหุ่นจีน เห็นแต่ตื่นใส่เสื้อทำสูงสิง
 ผมเปียปอยห้อยหลังเหมือนหางสิง ขึ้นเก้าอี้นั่งอิงแล้วเจรจา
 ทำตัวเอียงเอียงกันกับจีนกง ว่าซินไฮซีล้งลักจับชา
 อดจับลักซีล้งป้อหอลา พวกไทยฮาหัวอิงคะนึ่งไป
 หุ่นทวายใส่เสื้อแล้วขีหนู พวกไทยดูเรื่องราวหารู้ไม่
 เสี่ยงตีกลองตุ้มตุ้มดังรูปไป เถิงเล่นได้ไม่มีใครไปแลดู^{๑๓}

ใน โคลงถวายพระเพลิงฯ กล่าวถึงการแสดง
 ประเภทนี้อย่างสั้นๆ ว่า

หุ่นจีนหุ่นลาวทวาย มอญพม่า
 มีมากหลากหลายช่อน แซ่ซ้องอิงคินึง^{๑๔}

หุ่น (จิตรกรรมฝาผนังวัดทองธรรมชาติ กรุงเทพมหานคร)

หุ่น (จิตรกรรมฝาผนังวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา)

๑๒ ปาจิตตกumarกลอนอ่าน, หน้า ๒๓๔.

๑๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๖.

๑๔ โคลงถวายพระเพลิงฯ, หน้า ๒๔.

จิว (จิตรกรรมฝาผนังพระพุทธรัดนสถาน ในพระบรมมหาราชวัง)

ลักษณะของการเล่นหุ่น มีการพรรณนาไว้ใน**ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗** ซึ่งเป็นหลักฐานสมัยหลังที่บันทึกไว้ในรัชกาลที่ ๓ แต่ถึงกระนั้นก็น่าเชื่อได้ว่าการแสดงหุ่นในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ ก็คงไม่แตกต่างกันมากนัก ดังความว่า

หุ่นนั้นเอาไม้มาทำเป็นรูปคนชายบ้างหญิงบ้าง รูปยักษ์บ้าง รูปลิงบ้าง รูปสัตว์ต่างๆ บ้าง สูงประมาณศอกคืบ มีคนชักสายกระดิกทำได้เหมือนคน หนึ่ง ๕๐ ตัว ๕๐ ตัว คนเล่นประมาณ ๕๐ คน ๖๐ คน เครื่องแต่งตัวก็เหมือนกับเครื่องแต่งตัวโขน ถ้าจะเล่นก็มีปีพาทย์ ๒ สำหรับ คนสำหรับเจรจา ๔ คน ๕ คน เหมือนกับโขน ลครโรง ๑ ทั้งหญิงทั้งชาย ๓๐ คน ๔๐ คน เครื่องแต่งตัวลครเหมือนกับเครื่องแต่งตัวโขน หุ่นเหมือนกัน เมื่อลครจะรำนั้นคนสำหรับตีกรับโรงละ ๔๐ คน ๕๐ คน มีปีพาทย์สำหรับ ๑ สันบทราก็หยุดร้องไปตามเรื่อง หากมีคนเจรจาแทนเหมือนโขนหุ่นไม่^{๑๕}

หนัง

หนังในงานที่ทางการจัดขึ้น ดังเช่น ถวายพระเพลิงพระบรมศพหรือพระศพนั้น ก็คือ **หนังใหญ่** ซึ่งเป็นมหรสพชั้นสูงเช่นเดียวกับโขน กำเนิดของหนังใหญ่ก็เช่นเดียวกับการละเล่นอื่น ๆ คือ ไม่มีหลักฐานของการกำเนิด แต่สันนิษฐานได้ว่าอยู่ในช่วงของอยุธยาตอนต้น เพราะในกฎมณเฑียรบาลก็ได้รับรู้ถึงมหรสพประเภทนี้แล้ว ดังความว่า “เมื่อคล้อง (ช้างสำคัญ-ผู้เขียน) ติดหนัง ๘ โรง รำ ๘ โรง สมโภชน์ ๗ วัน มหรสพ ๑๕ วัน จึงเอาลงขนานเหล่านหนังรำรวดมาถึงพระนคร”^{๑๖}

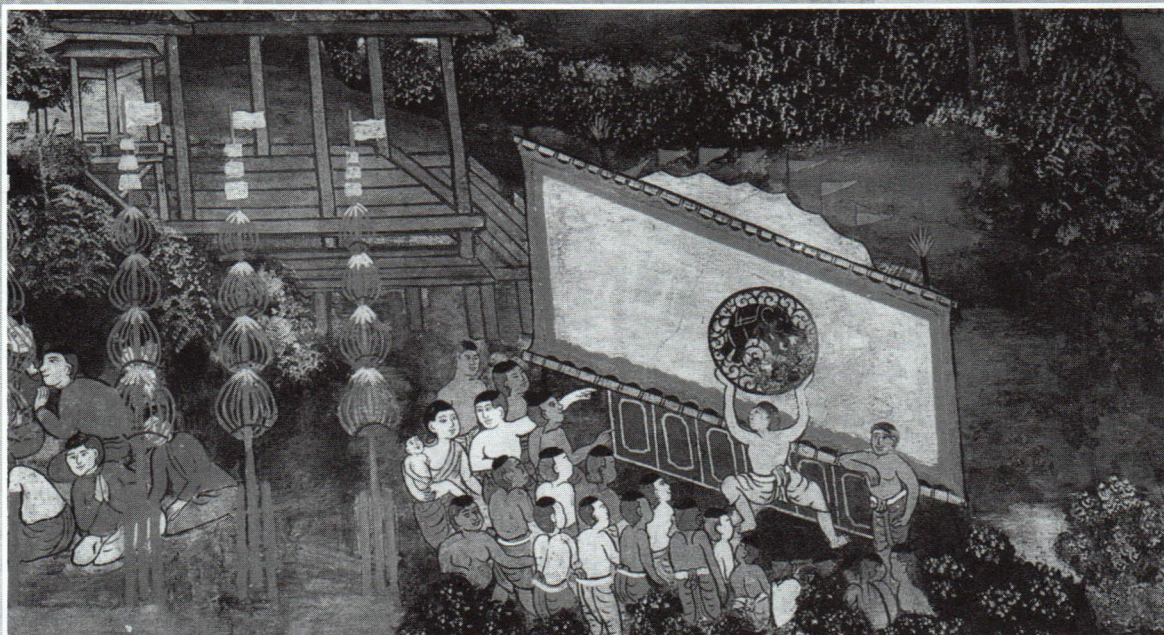
องค์ประกอบที่สำคัญของการเล่นหนัง ก็คือ ตัวหนัง ซึ่งทำจากหนังโคแกะสลักเป็นตัวละครต่างๆ ในเรื่องราวเกียรดี ไม่ปรากฏว่าจะเล่นเรื่องอื่นนอกจากเรื่อง **รามเกียรติ์** นอกจากนี้ก็ต้องมีผู้เชิดหนัง ซึ่งลีลาของการเชิดหนังก็คล้ายกับการเต้นโขน รายละเอียดเกี่ยวกับการแสดงหนังใหญ่ปรากฏอยู่ในคำฉันท์เรื่อง **สมุทรโฆษคำฉันท์** ของพระมหาราชครู ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการแต่งเพื่อเล่นหนัง (ใหญ่) แต่จะมีโอกาสได้แสดงจริงหรือไม่ ไม่มีหลักฐานยืนยัน เมื่อประมวลหลักฐานจากวรรณกรรมในสมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทำให้ได้ทราบว่าหนังใหญ่ในสมัยนั้นนิยมแสดงเนื้อเรื่องตอนต่างๆ ในเรื่องราวเกียรดี ดังนี้ **ตอนพระชนกฤาษิไถได้ผอบนางสีดา พระรามเข้าโกศ ทศกัณฐ์ลักนางนางลอย นางมณโฑหุงข้าวทิพย์ และ โมยราพลักพระราม** ซึ่งใน **ปุนโณวาทคำฉันท์** ของพระนาถ วัดท่าทรายก็แสดงตอนนี้เช่นกัน

ในวรรณกรรมเรื่อง **โคลงถวายพระเพลิงฯ** ก็ได้กล่าวถึงการแสดงหนังไว้ว่า เล่นตอน **นางมณโฑหุงข้าวทิพย์** และตอน **โมยราพลักพระราม** อนึ่งก็มีการพรรณนาถึงการแสดงมหรสพประเภทนี้ไว้ว่า เล่นในตอนเย็น (เพราะต้องอาศัยแสงสว่างจากการจุดเทียนหรือได้ ให้บังเกิดเป็นเงาให้ปรากฏที่ฉากผ้าขาว) ดังความว่า

^{๑๕} **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๑) “คำให้การจีนกั๊ก เรื่องเมืองบาหลี” หน้า ๑๗.

^{๑๖} “กฎมณเฑียรบาล” **กฎหมายตราสามดวง** (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๑) หน้า ๖๐.

หนังใหญ่ (จิตรกรรมฝาผนังพระพุทธรัดนสถาน ในพระบรมมหาราชวัง)

ลายยันต์วันคล้ายค่ำ	ตกดิน
หนังประนังเกริน	เร่งไม้
เชิดพระเลด็จทรงศิลป์	สวดส้อง กันนา
เพี้ยพากย์กลองตะโพนให้	เริ่มเหล่านเฉลิมวัน
โรงหนึ่งอรไทมิ่ง	มณโฑ
หูกทิพย์สะลิโล	หลังลั่น
โลดโรงเรืออสุไร	ไวยราพ
น่านเรศรดำดิน	สู่ตัวบาดาล ^{๑๗}

หมายเหตุ

นายมนตรี ตราโมท ผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีและนาฏศิลป์ไทย ได้อธิบายถึงความสำคัญของ **หนังใหญ่** ไว้ว่า “งานใดที่มีหนังใหญ่แสดงก็แสดงว่างานนั้นเป็นงานใหญ่มาก” ซึ่งเมื่อพิจารณาอุปกรณ์ในการแสดงแล้วก็สมจริง เพราะจะต้องเริ่มแต่การตระเตรียมตัวหนังมาฉลุเป็นรูปต่างๆ ซึ่งมีขนาดเท่ากับคนรุ่นๆ คือ พระ นาง ยักษ์ ลิง ช้าง ม้า วัว ควาย เนื้อ เสือ กล่าวกันว่า โรงหนึ่งจะต้องมีหนังถึง ๑๐๐ หรือ ๑๐๐ เศษ และคนเชิดจะต้องมีถึง ๓๐ หรือ ๔๐ คน ส่วนวงดนตรีนั้นประกอบด้วยคนร้อง คนเจรจา ๓ คน หรือ ๔ คน และเครื่องดนตรีคือ กลองใหญ่ กลองกลาง กลองเล็ก

ระนาด ซ้องวง ตะโพน เปิงมาง ฉิ่ง ฉาบ กรับ โกร่ง สำหรับการสร้างหนัง ๑ โรง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น เจ้าของโรงจะต้องลงทุนถึง ๖๐-๗๐ ชั่ง ในขณะที่โขนต้องลงทุน ๑๐๐-๒๐๐ ชั่ง (ที่ราคาสูงคงเป็นเพราะว่าค่าหัวและเครื่องแต่งตัวกระมัง? -ผู้เขียน) ละคร ก็มีมูลค่า ๔๐-๕๐ ชั่ง หนัง ๒๐-๓๐ ชั่ง ^{๑๘}

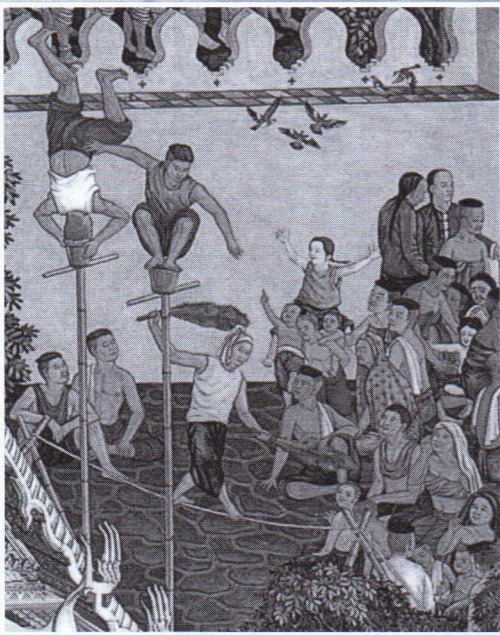
นอกจากการแสดงสำคัญทั้ง ๔ ประเภท อันได้แก่ โขน ละคร หนัง หุ่น แล้ว ยังมีการแสดงเบ็ดเตล็ดอีกมากมาย ดังเช่น เล่นปรบไก่ เล่นเพลงเรื่อง เทพทอง โหมงครุ้ม(โหม่งครุ้ม) ระเบง ไต้ลวด เล่นหกคะเมน รำกระบี่กระบอง นอนหอก มวย จั้ว ญวนเล่นไต่ ล่อแก้ว ญวนหก มวยปล้ำ เป็นต้น ในบทความนี้คงไม่สามารถยกแต่ละประเภทมากล่าวได้ทั้งหมด แต่จะขอนำมาหรรสพประเภทโหมงครุ้ม และระเบง มากล่าวดังนี้

โหมงครุ้มหรือโหม่งครุ้ม เป็นการแสดงของหลวงเท่านั้น ผู้แสดงเป็นชายล้วน ศิระะสวมเทริด แบ่งออกเป็นกลุ่ม กลุ่มละ ๕ คน ซ้องเป็นเครื่องดนตรีที่สำคัญ ใช้บอกท่ารำ ผู้แสดงจะถือกระบอง ๒ มือ ร่ายรำไปตามจังหวะ ใน **ปาจิตตกรรมกาลอนอ่าน** พรรณนาการแสดงชุดนี้คู่ไปกับการแสดง **ระเบง** ดังความว่า

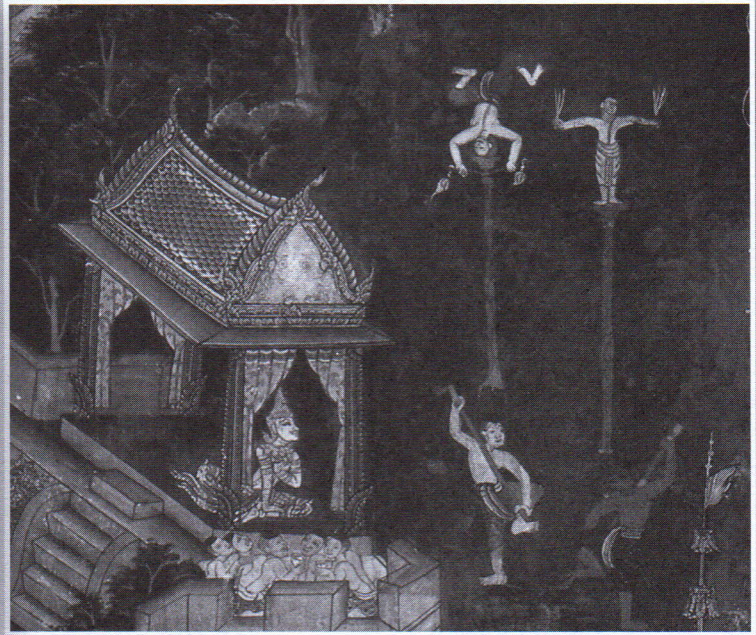
^{๑๗} ไคลงถวายพระเพลิงฯ, หน้า ๓๒.

^{๑๘} ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗, หน้า ๑๗-๑๘.

ญวนทก และ ไต่ลวด (จิตรกรรมฝาผนังพระพุทธรัตนสถาน ในพระบรมมหาราชวัง)

ญวนทก และ กระบี่กระบอง (จิตรกรรมฝาผนังวัดมณีมาวาส จังหวัดสงขลา)

มีหนุ่มมอญกับเขมรเล่นโหม่งครุ่ม แต่หนุ่มหนุ่มรูปร่างอุดมสัน
ทำกริดกรายถือไม้คนละอัน ตีกลงตุมฆ้องลั่นเสียงครุ่มไป ^{๑๙}

ส่วน โคลงถวายพระเพลิงฯ อธิบายว่า

โหม่งครุ่มใส่เทรอตคล้า	ดุจหมี่
กำพดตีกลองตี	ปทุมฆ้อง
ระเบงยิมมยุรี	ผูกร้าง
โกละพอลำพองร้อง	รายรืวดลบคิน ^{๒๐}

มวย

บทความนี้ จบลงด้วย มวยไทย ซึ่งเป็นการแสดงหรือกีฬาประจำชาติที่มีมาแต่ครั้งโบราณกาล ในที่นี้จะขอยกแต่ความที่พรรณนาไว้ใน ปาจิตตุมารกลอนอ่าน ดังนี้

ครั้นเบี่ยงบ้ายชายแสงพระสุริยวัน ภูมิบาลสังสารดาร์สโย
ให้เรียบมวยชิงทั้งสนามใน สันฆ้องใหญ่เรียกหาบรรดามวย
เข้ามาเทียบเรียบได้ไทยกับแขก เป็นคู่แรกรูปร่างนั้นสะสวย
ให้ซ้อมมือแคล่วคล่องทั้งสองราย สิบเอ็ดคู่เรียบได้มวยตามบัญชา
ครั้นเรียบแล้วสันฆ้องเรียกคู่แรก ไทยกับแขกแต่งแล้วไวหนักหนา
เข้าสนามกราบงามลงสามลา บังคมบาทราชาผู้จอมไกร
ลูกขันทกหมัดเข็ดเปิดให้ชก ข้างหนึ่งยกเท้าย่างเป็นก้าวใกล้
ปะเตะปั่มมือปัดก็พลาดไป ไ้ไทยไวชกถูกเข้าลูกคาง

มวย (จิตรกรรมฝาผนังวัดมณีมาวาส จังหวัดสงขลา)

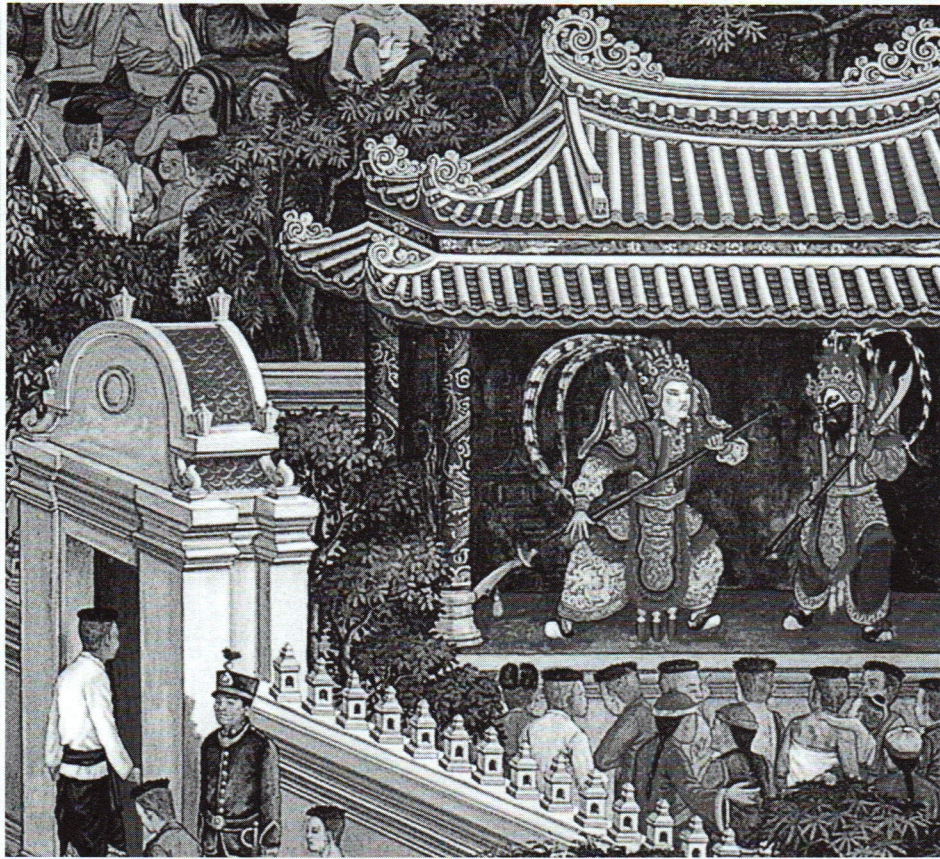
ไ้แขกตามหมัดป้องเข้าปากแตก ไทยปะเตะแบกแบกเอาลัมผาง
ไทยไม่หนีรุกขึ้นไววาง ทำท่าทางกุมหมัดตั้งจั้งจั้ง
ไ้แขกลองจ้องคว่ำจุมกเหมาะ ไ้ไทยถองคอกเคาะเอาหัวก้าง
หมัดกะตักตั้นเตะเข้าตึงตึง พวกคนดูร้องขึ้นดังเสียงว่าเออ ^{๒๑}

^{๑๙} ปาจิตตุมารกลอนอ่าน, หน้า ๒๓๖.

^{๒๐} โคลงถวายพระเพลิง, หน้า ๒๙.

^{๒๑} ปาจิตตุมารกลอนอ่าน, หน้า ๒๓๘.

जू (จิตรกรรมฝาผนังพระพุทธรณ์สถาน ในพระบรมมหาราชวัง)

เท่าที่พรรณนามานี้ หวังว่าผู้อ่านคงจะเห็นภาพมหรสพในงานพระเมรุในสมัยธนบุรีและต้นรัตนโกสินทร์ได้พอสมควร

บรรณานุกรม

- ธนิศ อยู่โพธิ์. โขน. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๑๑.
 นิยะดา เหล่าสุนทร. ความสัมพันธ์ระหว่างละครไทยและละครการตะ. กรุงเทพฯ : ชนนิยม, ๒๕๔๔.
 มนตรี ตราโมท. “กุลาดีไม้” สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๒. หน้า ๑๔๓๓-๑๔๓๘.
 วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๒. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๓.

ศรีสุเรนทร์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น. โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๑๒. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์ตรี ศิริจรรยาเวสม์ ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๒.)

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๑.

ประเพณีงานศพ

ข้อพิพาท จ้างวงศ์วงศ์

วัฒนธรรมไทย หรือประเพณีไทย ซึ่งคนไทยส่วนรวมต่างก็ถือว่าเป็นเจ้าของ และได้ชื่อว่ามีเอกลักษณ์ให้เห็นประจักษ์ว่าเป็นคนไทย มีความกลมเกลียวและเป็นปึกแผ่น เกิดเป็นประเทศชาติขึ้น เพราะมีวัฒนธรรม หรือประเพณี ประเพณีนี้ย่อมมีบ่อเกิดโดยอุปมาเหมือนน้ำในแม่น้ำหลายกระแสธารไหลมารวมเป็นสายเดียวกัน ด้วยการนำเอาวัฒนธรรมหรือประเพณีของชนชาติต่าง ๆ มาปรับปรุงให้เข้ากันได้ดีกับจิตใจของคนไทย แล้วเอามาประกอบรวมกับของเดิมของไทย ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ประเพณีคือ นิสัยสังคม หรือความประพฤติของสังคมที่กระทำซ้ำ ๆ อยู่บ่อย ๆ จนเกิดความเคยชิน

ประเพณี อาจแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ จารีตประเพณี ขนบประเพณี และธรรมเนียมประเพณี

จารีตประเพณี ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรม ซึ่งคนในสังคมถือว่าเป็นสิ่งมีค่าแก่ส่วนรวม ถ้าใครฝ่าฝืนหรือดื้อด้าวไม่ทำตามประเพณี ก็ถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของส่วนรวม ประเพณีปรัมปรา คือประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนาน ถือเป็นประเพณีเดิมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของสังคม คนในสังคมถือว่าประเพณีปรัมปรา มีค่าสูง ไม่ยอมให้ใครฝ่าฝืนหรือออกนอกกริตนอกกรอบ ด้วยมีความเชื่อว่าเมื่อไปฝ่าฝืนหรือลบล้างจะมีเหตุการณ์อันไม่พึงปรารถนาเกิดขึ้น เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย เกิดความทุกข์ร้อน

ขนบประเพณี คือ ประเพณีที่วางระเบียบแบบแผนไว้โดยตรงหรือโดยปริยาย คือรู้กันเอง

ธรรมเนียมประเพณี คือ การวางระเบียบแบบแผนไว้เป็นรูปธรรม เช่น พิธีกรรมในการเกิด การตาย การบวช การแต่งงาน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามความเชื่อของคนที่แตกต่างกันย่อมเป็นไปตามความต้องการของ

คนสมัยนั้น เพราะจารีตประเพณีที่เกิดขึ้นต้องมีเหตุผล ถือกันว่าเป็นคุณประโยชน์ต่อส่วนรวม จารีตอาจเหมาะสมในสมัยหนึ่งและไม่เหมาะสมในสมัยหนึ่ง จารีตประเพณีนั้นอาจเสื่อมสลายไปหรืออาจต้องค่อย ๆ แก้ไขเปลี่ยนแปลงจนพอกพูนกันเรื่อยมา นับได้หลายชั่วอายุคน จนเกิดเป็นจารีตประเพณีประจำชาติ

ในประเพณีทั้งหลายที่มีสืบทอดกันมา จะขอกล่าวถึงประเพณีการทำศพที่เห็นว่ามีกรรมวิธีมากมาย ซึ่งอาจมีหลาย ๆ คนที่ไม่เข้าใจ และทำตาม ๆ กันมาโดยไม่ทราบที่มาที่ไปของการกระทำนั้น ๆ

คำว่า “ศพ” มาจากภาษาสันสกฤต ศฺว หมายถึง ร่างคนที่ตายแล้ว หรือซากผี มีคติความเชื่อว่า มีวิญญาณอยู่ในร่างกายคน เมื่อสิ้นลมหายใจ จะครบอายุขัยเพราะแก่ชรา โรคภัยเบียดเบียน หรือเหตุใดก็ตามที่ เมื่อตายแล้ววิญญาณจะออกจากร่างไปอย่างเด็ดขาด แต่คติของจีน ถือว่าวิญญาณมี ๓ ดวง เมื่อตายแล้ว ดวงหนึ่งจะเข้าไปสิงอยู่ในป้ายวิญญาณสำหรับลูกหลานเช่นไหว้ในเวลาอันสมควร อีกดวงหนึ่งไปอยู่ที่หลุมฝังศพ สำหรับลูกหลานเช่นไหว้เช่นกัน อีกดวงหนึ่งไปยังยมโลกเพื่อรับรางวัลในบุญ หรือรับโทษในบาปที่ตนก่อ

อย่างไรก็ตาม คนส่วนมากเชื่อกันว่า คนที่ตายไปแล้วนั้น ตายแต่ร่างกาย มีอีกส่วนหนึ่งที่ไม่ตายแต่เปลี่ยนร่างเป็นอีกอย่างหนึ่ง ที่เรียกกันว่า ผี เป็นอมมนุษย์ มีทั้งผีดีและผีร้าย ผีชั้นสูงที่เรียกกันว่า ผีฟ้า ที่เชื่อกันว่าอยู่บนสวรรค์ ผีที่อยู่ในเมืองมนุษย์ ถ้าอยู่ตามหุบห้วยป่าดง เช่น เทพารักษ์ เจ้าป่า เจ้าทุ่ง ถ้าอยู่ประจำท้องถื่นสำหรับบ้านเรือนจะมีพระภูมิเจ้าที่ ผีเห่าผีเรือน ผีปู่ย่าตายาย

ดังนั้นการทำศพ จึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับผี เกี่ยวกับผู้ตาย จึงต้องมีพิธีกรรม เพื่อป้องกันผีไม่ให้มาทำคนเป็นเดือดร้อน

เหตุที่ต้องทำศพ

๑. ทำพิธีเซ่นไหว้ อุทิศให้แก่ผู้ตาย โดยเข้าใจว่าผู้ตายมีลักษณะความเป็นอยู่คล้ายคลึงกับคนเป็น

๒. ปัดรังควาน เพื่อป้องกันการรบกวน

๓. ทำพิธีทางลัทธิศาสนา เพราะต้องการให้ผู้ตายได้รับประโยชน์แห่งความสุขในโลกหน้าให้มากที่สุด ซึ่งทางลัทธิศาสนาจะพึงให้ได้ และเป็นการระลึกถึงพระคุณด้วยความกตัญญูกตเวทิตะ

ดังนั้น ความจำเป็นที่ต้องทำศพ สุดแต่วิธีใดจะเห็นว่าเป็นเครื่องช่วยให้ผู้ตายได้รับความสุข และเป็นเกียรติยศเชิดชูผู้ทำและผู้ตาย ซึ่งสงเป็นจารีตประเพณีคือ เคยทำกันมาก่อน และมีธรรมเนียมสืบกันมา จารีตประเพณีจึงเป็นมรดกของบรรพบุรุษตกทอดมาถึงรุ่นเรา

ในส่วนที่เกี่ยวกับศพ สิ่งสำคัญประการแรกที่ต้องทำคือ การอาบน้ำ

ตามคติโบราณถือว่าการอาบน้ำเป็นการชำระมลทินในร่างกาย ได้แก่

- อาบน้ำเมื่อโกนผมไฟ เพื่อล้างผมที่โกนแล้วไม่ให้ติดตัว
- อาบน้ำเมื่อโกนจุก
- อาบน้ำเมื่อแต่งงาน เพื่อทำตัวให้สะอาดก่อนเข้าหอ แต่ต่อมากลายเป็นสาระสำคัญของพิธีแต่งงาน คือการรดน้ำสังข์
- อาบน้ำเมื่อตาย

การอาบน้ำศพ คือการอาบน้ำชำระศพให้สะอาด เมื่ออาบน้ำแล้วต้องหิวหม หวีที่ใช้ใช้นั้นเมื่อเสร็จแล้วต้องหักทิ้ง ใช้ผ้าขาวนุ่งให้ศพโดยเอาชายพกไว้ข้างหลัง แล้วสวมเสื้อขาวกลับให้ด้านมีกระดุมไว้ข้างหลัง เมื่อนุ่งห่มเช่นนี้แล้ว ให้นุ่งห่มตามธรรมดาทับอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นปริศนาธรรม อธิบายได้ว่า คนเราเกิดมา ตายแล้วเกิดใหม่ ทนทุกข์เวทนาเวียนว่ายตายเกิดไม่จบสิ้น เมื่ออาบน้ำ นุ่งผ้า หิวหมให้ศพเรียบร้อยแล้ว จะต้องปิดหน้าศพ การปิดหน้าศพใช้ขี้ผึ้งหนาประมาณครึ่งนิ้ว กว้างยาวขนาดหน้าของศพ แผ่ปิดหน้าเหมือนปิดด้วยหน้ากาก ในราชสำนักถ้าเป็นพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดิน จะใช้แผ่นทองปิดพระพักตร์ นอกจากนี้มีกรวยดอกไม้ธูปเทียน ใช้ดอกไม้หนึ่งดอก เทียนหนึ่งเล่ม ใส่กรวยใบตองให้ศพพนมมือถือไว้ เพื่อนำไปไหว้พระจุฬามณีบนสวรรค์

การนำเงินใส่ปากศพ เพื่อเป็นทางให้พิจารณาว่าบรรดาทรัพย์สินที่สะสมไว้ แม้มากเท่าใดก็นำไปไม่ได้ จะเอาไปได้ก็แต่กรรมดีที่ติดตามไป แต่อย่างไรก็ตาม ขาวยวก็ยังมีนิยมนำเหรียญเงินใส่ปากศพ ส่วนชาวยุโรปที่นับถือคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก จะเอาเงินหนึ่งเพนนีวางไว้ตรงกระบอกตาของผู้ตาย เพื่อเป็นค่าจ้างข้ามแม่น้ำแห่งความตาย ตามความเชื่อที่มีมาแต่โบราณ

การบรรจุศพ มีทั้ง หีบศพ โกศ และลู่

การนำศพใส่โกศ สำหรับพระเจ้าแผ่นดินนั้นเนื่องจากคติทางศาสนาพราหมณ์ว่าเป็นเทวดาจุติลงมา เมื่อเสด็จสวรรคตแล้ว พระวิญญานจะเสด็จขึ้นไปสู่สวรรค์ ก่อนถวายพระเพลิงจึงต้องแต่งพระสรีระให้สมกับที่เป็นเทวดา และต้องถวายพระโกศใส่พระศพให้เหมือนประทับในปราสาท แต่เดิมมีพระโกศเฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้ใส่โกศเป็นเกียรติยศไปถึงพระศพพระมเหสี และเสนาบดีผู้มีความดีความชอบต่อแผ่นดิน ปัจจุบันผู้ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตั้งแต่ชั้นประถมาภรณ์มงกุฎไทยขึ้นไป ก็จะได้รับพระราชทานโกศใส่ศพ

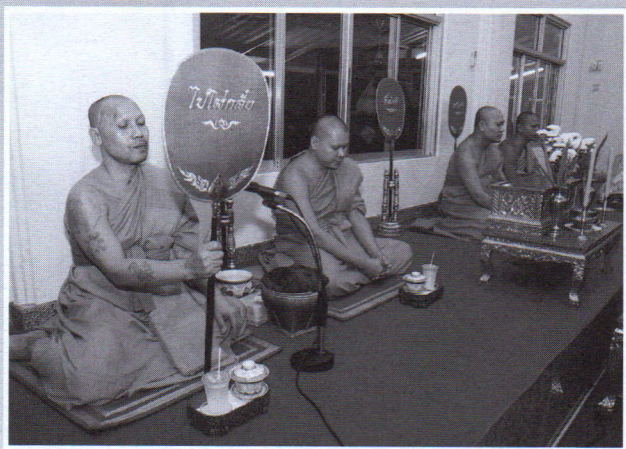
บุคคลธรรมดา ใช้บรรจุศพลงในหีบศพ และยังมีหีบศพที่เป็นหีบพระราชทานแก่ผู้สมควรได้รับพระราชทานซึ่งไม่ถึงขั้นที่จะพระราชทานโกศ เช่น หีบเชิงชาย

ส่วน ลู่ เป็นธรรมเนียมของจีน สำหรับใส่ศพ พระจีนที่มรณภาพ โดยมีได้จัดตามสมณศักดิ์แต่อย่างไร หากอยู่ที่ลักษณะว่านั่งตายหรือนอนตาย ถ้านั่งตายก็ทำลู่ให้ ถ้านอนตายก็นำหีบใส่ เพราะไม่อยากถูกต้องแผ้วพานกับศพ ตายท่าใดก็คงไว้เท่านั้น ทั้งนี้เป็นลักษณะของพระจีนที่บางรูปนั่งทำสมาธิไปจนตาย

เมื่อบรรจุศพลงในหีบแล้ว จะได้กล่าวถึงพิธีกรรมในงานต่อไป เริ่มต้นเมื่อเข้าไปในงานศพ เราจะเห็นพวงหรีด ที่องค์กรหรือผู้คุ้นเคย ญาติสนิทมิตรสหายของผู้ตาย นำไปเคารพศพ

พวงหรีด ต้นเหตุที่เกิดการวางพวงหรีดในงานศพ เชื่อกันว่า พวงมาลาเป็นของสูงสำหรับรัดเคียวเทวดา ต่อมากลายเป็นพวงหรีดและมงกุฎฝรั่ง อาจเป็นเพราะพวงหรีดไม่อ่อนปวกเปียกเหมือนพวงมาลา ใช้สอยได้สะดวกกว่า กรีกและโรมันมีธรรมเนียมว่า ถ้าผู้ใดไปรบทัพจับศึกและชนะกลับมา ประชาชนจะสวมพวงหรีดให้เป็น

เกียรตินัย แม้ในปัจจุบัน เมื่อจะให้รางวัลผู้แข่งขันที่ได้ชัยชนะ ก็สวมพวงหรีดให้เป็นเกียรตินัย แต่ของไทยสวมพวงมาลา การสวมพวงมาลาให้แก่ผู้ตายถือว่าเป็นการให้เกียรติผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย ซึ่งเป็นพิธีกรรมของฮินดูในการสวมพวงมาลัยให้แก่ผู้ตาย แต่ปัจจุบันการนำพวงหรีดไปวางหน้าศพผู้ตาย ถือกันว่าเป็นการไว้อาลัยหรือเป็นเครื่องหมายแสดงความเศร้าโศกเท่านั้น

การตามไฟหน้าศพ เป็นพิธีกรรมทางฮินดู แต่เดิมไฟนั้นใช้น้ำมันมะพร้าวใส่กะลามะพร้าว ใช้น้ำมันทองเหลืองร้อยด้ายเป็นไส้ บางทีใส่เกลือด้วย มีลักษณะบรรจุข้าวเปลือกกรองรับตะเกียงกะลามะพร้าว เหตุที่ตามไฟศพ อธิบายตามหลักพระพุทธศาสนาว่า มนุษย์เรานั้นมี ๔ จำพวก

๑. มาสวางไปสวาง พวกที่เกิดมาพบพระพุทธศาสนา มีความเลื่อมใสนับถือ เจริญภาวนาปฏิบัติธรรม จึงได้ชื่อว่า มาสวางไปสวาง

๒. มาสวางไปมิด พวกที่เกิดในพระพุทธศาสนา แต่ไม่เลื่อมใสศรัทธา ไม่ประพฤติปฏิบัติในศีล ไม่เลื่อมใสและไม่ปฏิบัติธรรม พวกนั้นถือว่า มาสวางไปมิด

๓. มามิดไปสวาง คือคนที่ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา ภายหลังมาเลื่อมใสศรัทธาบำเพ็ญทานศีลภาวนาได้ชื่อว่ามามิดไปสวาง

๔. มามิดไปมิด คือพวกที่เกิดมาจนตายก็ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา ได้ชื่อว่ามามิดไปมิด

ตามลัทธิฮินดู เหตุที่ตามไฟหน้าศพเพื่อเป็นเครื่องเตือนสติคนเป็นให้หาทางไปแต่ทางสว่าง หรืออีกนัยหนึ่งเมื่อยังมีชีวิตอยู่ ชาติทั้ง ๔ ยังอยู่พร้อม ครั้นเมื่อตายแล้วชาติทั้ง ๔ ก็แยกกัน จึงจุดไฟตามไว้

การสวดหน้าศพ ถือว่าเป็นเรื่องสอนคนเป็น เพื่อจะได้พิจารณาในมรณานุสสติ

การทำบุญหน้าศพ ตามประเพณีจีนและมอญนั้น จะทำบุญหน้าศพทุกๆ วัน นับตั้งแต่วันตายไปจนครบ ๗ วัน เมื่อครบ ๗ วันแล้ว จึงจะทำบุญอีกครั้งหนึ่ง และทำไปอีก ๗ ครั้ง ครบ ๕๐ วัน แล้วหยุด ไปถึง ๑๐๐ วัน จึงทำพิธีใหญ่เป็นครั้งสุดท้าย และพิธีงเด็กในงานศพก็ทำเช่นนั้น

ประเพณีของคนไทย เดิมเราไม่มีการทำบุญ ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน เพราะเราจะไม่เก็บศพไว้เกิน ๗ วัน แต่การทำบุญดังกล่าวเป็นประเพณีของจีนและมอญ เพิ่งมีทำในรัชกาลที่ ๕ ครั้งงานพระศพสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ มีการทำงเด็ก ถือเป็นประเพณีที่เกิดขึ้น และมีสืบมาจนทุกวันนี้ และถือเป็นต้นแบบการทำบุญที่เรียกกันว่า สัตตมวาร (ทำบุญ ๗ วัน) ปัญญาสมวาร (ทำบุญ ๕๐ วัน) และ สตมวาร (ทำบุญ ๑๐๐ วัน)

รูป เทียน ดอกไม้จันทน์ รูปและเทียนนั้นสำหรับขมาศพ ส่วนดอกไม้จันทน์คือเชื้อเพลิงสำหรับเผาศพ ประเพณีฮินดูนั้น เมื่อเกิดมาต้องจุดคบเพลิง ๑ ดวงไว้สำหรับตัวและต้องรักษาคบเพลิงนั้นไว้ตลอดชีวิต เมื่อชีวิตดับใช้เพลิงนั้นเผาศพเป็นที่สุด แต่เราับธรรมเนียมนี้มาใช้แต่เพียงจุดเทียนกลัเม็ดเมื่อเกิด และเมื่อตายมีเพลิงเผาศพ

การนำศพเวียนเชิงตะกอน โดยการเวียนซ้ายไปขวาให้ครบ ๓ รอบ อธิบายเป็นปริศนาธรรมได้ว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพทั้ง ๓ เป็นการเตือนสติผู้ยังไม่ตาย แต่บางท่านว่า เวียน ๓ รอบ ได้แก่ พระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนตตา เกิดมาเป็นทุกข์

มีความปรวนแปร ในที่สุดก็ตาย เอาอะไรไปก็ไม่ได้ เป็นของเปล่าทั้งสิ้น ประเพณีฮินดูผู้เป็นทายาทเท่านั้นจะเวียนเชิงตะกอน ๓ ครั้ง และแบกหม้อน้ำไปด้วย ปล่อยให้ น้ำหยดไปตลอดทาง แล้วเอาหม้อกระแทกกับหัวศพให้ หม้อแตก หรืออีกนัยหนึ่ง ให้ผู้ตายได้รำลึบบรรดาญาติ สนิทมิตรสหายที่มาร่วมงาน

การนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ เมื่อถึงเวลาจะ เผาศพ จะนำมะพร้าวผลหนึ่งกะทะาะเปลือกเตรียมไว้ ต่อยเอาน้ำรดหน้าศพ (เนื้อมะพร้าวที่เหลือจากใช้น้ำล้าง หน้าศพแล้วเชื่อกันว่าถ้าใครได้กินจะแก้การนอนกัดฟัน ได้) เรื่องนี้อธิบายเป็นปริศนาธรรมได้ว่า น้ำที่อยู่ใน มะพร้าวมีเครื่องหล่อหุ้มหลายชั้น เป็นของสะอาดผิด กับน้ำธรรมดา ซึ่งขุนระคนไปด้วยเปลือกถม เปรียบด้วย กิเลสราคะที่ตองสันดานอยู่ เมื่อเอาน้ำมะพร้าวล้าง หน้าศพ หมายความว่า ได้เอาสิ่งที่สะอาดจริงๆ ล้างสิ่ง โสโครก เท่ากับเอากุศลกรรม ล้างอกุศลกรรม ฉะนั้น

ประเพณีมอญ ก่อนเผาศพ ทอดผ้าขาวซักรมา- บั๋งสกุล จะตอยมะพร้าว เอาน้ำรดหัวโลง ส่วนประเพณี ขวา เวลานำศพลงหลุมจะตอยมะพร้าวซีกหนึ่งวางไว้ ทางศีรษะศพ อีกซีกหนึ่งวางไว้ปลายเท้าศพ

มะพร้าวนั้น ตามคติอินเดียในมัธยมประเทศ ถือว่าเป็นผลไม้ศักดิ์สิทธิ์ เรียกว่า ศรีผล หรือผลไม้ที่มี สิรี มะพร้าวเป็นเครื่องหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์ เมื่อจะทำพิธีใดๆ จะขาดมะพร้าวไม่ได้ ส่วนงานศพ พวกพราหมณ์บางแห่ง เมื่อหามศพไปถึงป่าช้าที่เผา วางพักศพลงบนแท่นที่พักศพก่อด้วยอิฐ เรียกว่า แท่น วิศรณ นำมะพร้าว ๔ ผล ที่ผูกติดมากับที่หามศพตอย ให้แตก แล้วจึงยกศพไปเผา ตามคติของชาวฮินดูที่ว่า เวลาโยคีตายไป วิญญาณหรืออาตมัยจะออกทางขม่อม

เมื่อโยคีตนใดจะตาย เขาจะยกเอาไปไว้ในที่โปร่งๆ เพื่อให้อาตมัยออกไปได้สะดวก เวลาเผาศพ พวกฮินดูฝ่าย เหนือ จะเอาไม้กระทุ้งกะโหลกศพให้แตก ในขณะที่ไฟ ไหม้ศพจวนจะมอด เพื่อให้อาตมัยออกไป บางแห่ง กล่าวว่า พวกสันยาสี (นักบวช) เมื่อรู้ตัวว่าจะตาย สั่ง ให้พวกศิษย์พยุ่งตนขึ้นนั่งในหลุมที่เตรียมไว้และโยก เกลือให้ทั่ว พอจวนสิ้นใจ ศิษย์คนหนึ่งจะเอามะพร้าวหัว หรือหินกระแทกศีรษะสันยาสีโดยแรง เพื่อให้ขม่อมแยก อาตมัยจะได้หนีไปทางเบื้องสูง ถ้าไม่เช่นนั้น เวลาตาย อาตมัยจะออกทางทวารหนัก ซึ่งถือว่าไม่ดี เป็นเครื่อง หมายของคนบาป คล้ายกับเรื่องทุบกะโหลกมะพร้าว ของเรา ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าเราได้คตินี้มาจากฮินดู แต่ เป็นเรื่องที่ทำได้ยาก เพราะยังรู้สึกสมเพชเวทนา ศพอยู่ จึงเปลี่ยนเป็นตอยมะพร้าวแทน เพื่อนำน้ำ มะพร้าวล้างหน้าศพ ซึ่งเชื่อกันว่า น้ำมะพร้าวเกิดจาก ศรีผล หรือผลไม้อันเป็นสิริ จึงนำมาล้างหน้าศพ เพื่อ เอาเคล็ดดังกล่าว

การปลงศพ ตามแบบฉบับของอินเดีย มี ๒ แบบ

๑. คติทางพระพุทธศาสนา ใช้หีบศพใส่ศพ เมื่อ เผาแล้วนำอัฐิไปบรรจุในสถูปหรือเจดีย์

๒. คติทางศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู ใช้โกศใส่ ศพ เมื่อเผาแล้วนำอัฐิลงน้ำ

ข้อนี้ยังเป็นประเพณีของคนไทยส่วนมาก ที่เรียก กันว่า “ลอยอังคาร” ที่เป็นเช่นนี้เพราะได้อธิพลทาง ศาสนาพราหมณ์จากขอม

การเดินสามหาบ หลังจากทำพิธีเผาศพแล้ว จะมี กรรมวิธีที่ถือกันว่าเป็นประเพณีเก่าแก่ เรียกว่า การเดิน สามหาบ คือ การจัดทำสำหรับคาวหวานหาบไปถวาย พระสงฆ์ในวันรุ่งขึ้นจากที่ได้ทำพิธีเผาแล้ว

แปรรูปเก็บอัฐิ เข้าวันรุ่งขึ้นหลังจากเผาศพแล้ว จะนำอัฐิในกองฟอนมาเรียงเป็นรูปคน โดยเก็บส่วนของ กระดูกเข้าลำดับของรูปเท่าที่จะทำได้ โดยหันหัวของรูป ไปทางทิศตะวันตก สมมุติว่าตาย แล้วนิมนต์พระมา บังสุกุลผู้ตาย เสร็จแล้วเกลี่ยแปรรูปทำเป็นรูปใหม่ ให้หันหัวไปทางตะวันออก สมมุติว่าเกิด และเอาเงิน ปลิกวางไว้บนอัฐิ ใช้ดอกไม้โปรยและประพรมด้วย ของหอม แล้วพระจะบังสุกุลอีกครั้ง เสร็จแล้วเก็บอัฐิ บางส่วนบรรจุไว้ในสตูหรือเจดีย์ ส่วนอัฐิและเถาถ่าน ที่เหลือนำไปลอยในแม่น้ำ ที่เรียกกันว่า ลอยอังคาร ซึ่งเป็นคติทางศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู

การไว้ทุกข์ อาจเป็นเรื่องยุ่งยากด้วยเรื่องเกียรติยศและการถือชั้นกัน แต่ก่อนมีทั้งนุ่งดำ นุ่งขาว นุ่งน้ำเงิน และนุ่งผ้าสีนกกพิราบ บางทีมีการโกนหัว อย่างไรก็ตามปรกติจะใช้สีดำ แต่ถ้าเป็นคนจีน คนในบ้านจะนุ่งขาว ตลอดในวันปลงศพ แต่ถ้าเป็นแขกจะนุ่งดำและน้ำเงิน สำหรับสีน้ำเงินนี้น่าจะเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๖ เนื่องจากข้าราชการในสมัยนั้นนุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงิน เมื่อไปในงานศพ ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องเป็นญาติกับผู้ตาย แต่ประสงค์จะให้ เป็นเกียรติยศแก่งาน จึงแต่งเครื่องแบบข้าราชการ พลเรือนไป

ประเพณีในการไว้ทุกข์ แต่โบราณถ้าเป็นญาติ ผู้ใหญ่ เช่น บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ก็จะไว้ทุกข์กัน ไม่เกินหนึ่งปี แต่ปัจจุบันสถานการณ์เปลี่ยนไป ความ จำเป็นในชีวิตปัจจุบันเปลี่ยนไป การไว้ทุกข์จึงอยู่ที่ความ พร้อมของบุตรหลาน ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ ๑๐๐ วัน เป็น ส่วนมาก

การโกนหัวไว้ทุกข์ ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธ-

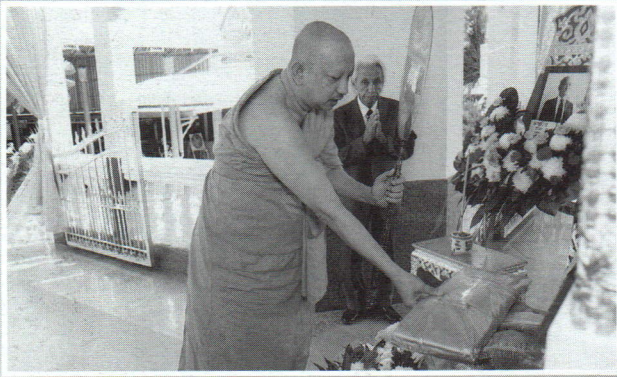
ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จสวรรคต ได้มีการให้ชาย และหญิงโกนผมทุกคน เดือนละครั้ง จนกว่าจะถวาย พระเพลิงพระบรมศพ เมื่อครั้งกรมพระราชวังบวรมหา- สूरสีหนาทสวรรคต ใน พ.ศ. ๒๓๔๖ ก็เช่นกัน แต่มีบาง เมืองยกเว้นเพื่อปิดบังไม่ให้ข้าศึกรู้เรื่องการสวรรคต เมืองที่ได้รับการยกเว้นได้แก่ เมืองตาก กำแพงเพชร ศรีสวัสดิ์ ไทรโยค เมืองหน้าด่าน ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน เชียงใหม่ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ เมืองลาว เมืองเขมร ให้มีตราบอกไปให้ทราบ

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า อยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า อยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า ตามโบราณราชประเพณี เวลา พระเจ้าแผ่นดินสวรรคต พระบรมวงศ์ ข้าราชการและ บรรดาราษฎรทั้งหลาย ต้องโกนผมแทนการไว้ทุกข์ทั่ว พระราชอาณาจักร การไว้ทุกข์ด้วยวิธีการดังกล่าวนั้น ย่อมเป็นเครื่องเตือนรื้อนอยู่เป็นส่วนมาก จึงมีพระบรม- ราชโองการให้ยกเลิกการโกนผมตั้งแต่นั้นมา

มีประเพณีทางภาคอีสานที่น่าสนใจเกี่ยวกับการ บอกงานเผาศพ กล่าวคือจะใช้วิธีตีกลอง ใครได้ยินก็ไป เองตามใจสมัคร ไม่จำเป็นต้องบอก จะบอกแต่คนที่ ไกรธกับผู้ตาย เพื่อให้ไปขอขมาลาโทษเป็นครั้งสุดท้าย แต่ในปัจจุบันไม่เป็นเช่นนั้น เพราะถือกันว่าการไป เผาศพเป็นเรื่องได้บุญ จะรู้จักหรือไม่รู้จักก็ไปเผาได้ ประการสำคัญหนังสือที่เจ้าภาพพิมพ์แจกในงานศพ เป็นหนังสือที่มีผู้ประสงค์จะได้รับกันมาก เพราะส่วน มากเรื่องที่น่าสนใจพิมพ์นั้น หาไม่ได้ในตลาดหนังสือทั่วไป

จาริตประเพณีที่พึงทำเมื่อกลับจากงานเผาศพ ต้องล้างหน้า ล้างมือ ล้างเท้า หรืออาบน้ำชำระร่างกาย เพื่อปลดเปลื้องมลทินที่ไปเผาศพ เพื่อล้างจัญไรที่อาจ

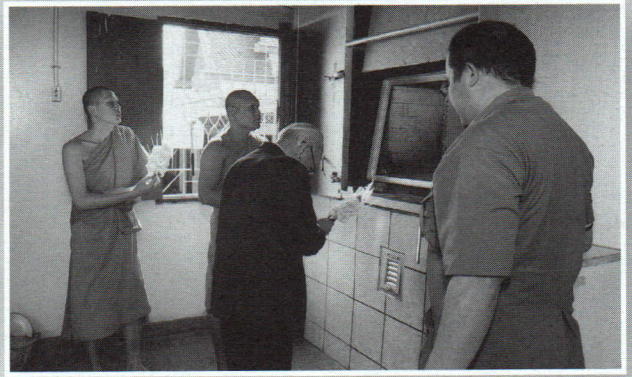
ติดตามให้สะอาดหมดจดกลับเป็นมงคลอีก ประเพณีที่ต่างกันชนบท จะตักน้ำใส่ครุตั้งไว้หลายๆ ครุ เมื่อเสร็จจากเผาศพ ผู้ที่มาจะวิกน้ำในครูล้างหน้าและล้างศีรษะก่อนกลับบ้าน

ในเบื้องต้น ได้กล่าวถึง ดอกไม้จันทร์ รูป เทียน ที่เกี่ยวกับงานศพมาแล้ว จะรวมกล่าวถึง ดอกไม้ รูป เทียน ที่ใช้ในกิจกรรมอื่นเพื่อให้สมบูรณ์เพราะเป็นเรื่องใกล้กัน

ดอกไม้ ตามคติพราหมณ์ ดอกไม้ไม่มีกลิ่นหรือมีกลิ่นเหม็น ไม่ให้นำมาบูชาเทพเจ้า

ประเพณีเก่าของไทย วันสงกรานต์หรือวันปีใหม่ ผู้คนจะเก็บดอกไม้มาบูชาพระพุทธรูปในวัด ทำบุญใส่บาตรพร้อมรูปเทียน บางครั้ง หัวเรือซึ่งเป็นที่สิงสถิตของแม่ย่านางเรือก็ใช้ดอกไม้บูชา หรือสวมเป็นพวงมาลัยเครื่องประดับผม แต่เดิมใช้ดอกไม้ประดับ แสดงว่าดอกไม้เป็นของสูง และของงาม จึงใช้เป็นเครื่องประดับ ดังนั้นประเพณีที่นำดอกไม้หรือพวงหรีด ไปวางเป็นเครื่องเคารพ ขมาศพ ก็เป็นคติเดียวกัน

รูป เป็นคำสันสกฤตและบาลี แปลว่า กลิ่นหอม เครื่องหอม สิ่งเหล่านี้เป็นที่พึงใจของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ จึงได้หาอุบายที่จะถวายกลิ่นหอมแก่เทวดา แต่เดิมคงใช้กองไฟเผา ต่อมาจึงได้นำภาชนะรองรับ เช่น ตะคัน เผาธูป ขาวอียิปต์และกรีกใช้ในการทำพิธี ส่วนรูปที่เราใช้อยู่เข้าใจว่าคงได้มาจากจีน การจุดไฟให้เกิดเป็นควัน

หอม เท่ากับส่งอาณัติสัญญาณไปเมืองสวรรค์ให้เทวดาทราบ เพื่อให้รู้ว่ามีผู้มาบูชา เพื่อขอความช่วยเหลือ

เทียน มนุษย์เชื่อกันว่า การจุดเทียนบูชาคือความสว่าง เป็นเครื่องหมายแห่งความเจริญรุ่งเรือง และเป็นลักษณะของเทวดา หรือพระเจ้าซึ่งเรามองไม่เห็น และอีกอย่างหนึ่งเชื่อกันว่า ไฟสามารถชำระล้างบาปมลทินได้ การจุดประทีปให้มีแสงสว่างเป็นเครื่องบูชา นั่น จัดเป็นมงคลในทางลัทธิศาสนา

รวมความว่า ดอกไม้เป็นสิ่งงดงาม รูปเป็นสิ่งหอม เทียนเป็นแสงสว่าง ล้วนเป็นสิ่งดีทั้งสิ้น ดังนั้นการให้ของทั้งสามสิ่งนี้ แสดงให้เห็นด้วยตา เพื่อบูชาสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้ที่ตนเคารพนับถือ ท่านผู้ใหญ่กล่าวว่า ผู้ให้เป็นผู้บูชา ผู้รับเป็นผู้รับบูชา ผู้ให้ต้องเป็นผู้น้อย ผู้รับต้องเป็นผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ด้วยทรงคุณความดี ด้วยยศ ด้วยอายุ การนำดอกไม้ รูป เทียน ไปเผาศพ คือการไปขมาศพ เป็นการขอโทษกรรม ซึ่งเท่ากับเป็นการบูชาให้เกียรติผู้ตาย

บทสรุปตรงนี้คือ ความเชื่อถือของคนแต่ก่อนซึ่งถือเป็นประเพณีสืบต่อกันมา ถ้าเอาความเห็นของคนสมัยใหม่เข้าไปปรับพิจารณา อาจเห็นเป็นการเชื่อถือกันอย่างเหลวไหล ไม่มีเหตุผล ทั้งนี้เพราะเอาของใหม่ไปวัดของเก่า ความเชื่อถือของคนในสมัยใด ก็ย่อมต้องเป็นไปตามความต้องการของคนในสมัยนั้น เพราะจารีตประเพณีที่เกิดขึ้นต้องมีเหตุผลที่ถือกันว่าเป็นคุณประโยชน์ ต่อส่วนรวม จารีตอาจเหมาะในสมัยหนึ่ง และไม่เหมาะในอีกสมัยหนึ่ง จารีตประเพณีนั้นจะเสื่อมสลายไปหรือไม่อยู่ที่การแก้ไขให้เหมาะสม และแก้ไขเปลี่ยนแปลงพอกพูนกันเรื่อยมา นับได้หลายชั่วอายุคน จนเกิดเป็นจารีตประเพณีในทุกวันนี้

วารสารไทยจัดพิมพ์เผยแพร่ด้วยเงินงบประมาณและเงินสนับสนุนจากธนาคารอาคารสงเคราะห์ www.ghb.co.th

